

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

**Komparativní studie trestního práva procesního
(na pozadí tr. ř. 119/1873 ř. z. a tr. ř. 87/1950 Sb.)**

rigorózní práce

Mgr. et Mgr. Michal Polák

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

**Komparativní studie trestního práva procesního
(na pozadí tr. ř. 119/1873 ř. z. a tr. ř. 87/1950 Sb.)**

rigorózní práce

Obor rigorózního řízení: **Právní dějiny**

Mgr. et Mgr. Michal Polák

Plzeň 2022

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci na téma „Komparativní studie trestního práva procesního (na pozadí tr. ř. 119/1873 ř. z. a tr. ř. 87/1950 Sb.)“ zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, prosinec 2022

.....

Michal Polák

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat své rodině a nejbližším za trpělivost a podporu po celou dobu studia nejen při tvorbě této rigorózní práce.

Obsah

Úvod.....	7
1 Trestní řád z roku 1873	10
1.1 Historický exkurz.....	10
1.2 Trestní řád z roku 1850.....	12
1.3 Trestní řád z roku 1853.....	16
1.4 Trestní řád z roku 1873.....	19
1.4.1 Vznik trestního řádu	19
1.4.2 Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního ..	21
1.4.3 Kapitola I. Ustanovení obecná	22
1.4.4 Kapitola II. O soudech.....	23
1.4.5 Kapitola III. O státním zastupitelství	24
1.4.6 Kapitola IV. O obviněném a hájení obviněného	26
1.4.7 Kapitola V. O soukromém žalobníkovi a účastníkovi soukromém.	27
1.4.8 Kapitola VII. O vylučování a zamítání osob soudních a státních zástupců ²⁸	
1.4.9 Kapitola X. O přípravném vyšetřování v příčině zločinů a přečinů vůbec 29	
1.4.10 Kapitola XIII. O slyšení svědků	30
1.4.11 Kapitola XV. O vyslýchání obviněného.....	31
1.4.12 Kapitola XVIII. O hlavním přelíčení před sborovými soudy první instance a o prostředcích opravných proti rozsudkům těchto soudů.....	32
1.4.13 Kapitola XIX. O porotě	33
1.4.14 Závěrečné kapitoly trestního řádu	36
1.4.15 Novelty trestního řádu z roku 1873	37
2 Trestní řád z roku 1950	39
2.1 Historický exkurz.....	39
2.2 Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)	41
2.2.1 Charakteristika trestního řádu	41

2.2.2	Charakteristika trestního řádu z pohledu dobové právní literatury .	42
2.2.3	Systematika a účel trestního řádu	42
2.2.4	Úloha prokurátora.....	43
2.2.5	Přípravné řízení	45
2.2.6	Žaloba	46
2.2.7	Hlavní líčení	48
2.2.8	Odvolací řízení a opravné prostředky	50
2.2.9	Vykonávací řízení.....	53
3	Komparativní srovnání tr. ř. 1873 ř. z. a tr. ř. 1950 Sb.	55
3.1	Historické kontexty trestních řádů.....	55
3.2	Systematika, účel a základní zásady trestních řádu	56
3.2.1	Systematika	56
3.2.2	Účel	57
3.2.3	Základní zásady	58
3.2.4	Soukromý žalobce, soukromý účastník, poškozený, zúčastněná osoba	59
3.3	Fáze trestního řízení.....	63
3.3.1	Přípravné řízení	63
3.3.2	Vazba.....	68
3.3.3	Hlavní líčení	71
3.3.4	Obhajoba	74
3.3.5	Dokazování.....	76
3.3.6	Vykonávací řízení.....	85
3.3.7	Opravné prostředky	87
	Závěr.....	102
	Resumé	105
	Seznam použitých pramenů a literatury	107

Úvod

„Při definici procesu bývá často zdůrazňována tu ona, tu jiná stránka. Ti, kdo kladou váhu na jeho skutečný průběh (na zevní stránku), charakterisují jej jako postup, děj, souhrn úkonů (procedere); kdo mají na mysli jeho právní stránku a chtějí vyjádřiti, že procesní právní jednání a právní poměry spolu souvisejí, navzájem namnoze doplňujíce a podmiňujíce, takže mimo proces nejsou myslitelný, definují jej jako řadu právních jednání nebo jako právní poměr; ti, kdož hledají styčné body s procesem civilním, správním, zákonodárným, charakterisují proces jako postup normotvorný.“¹

Trestní právo jako takové je obecně, i mezi práva neznalou laickou veřejností, vnímáno jako jedno z nejvýznamnějších a nejzásadnějších odvětví práva zasahující svým specifickým a zásadním způsobem do lidských životů, a které slouží jako nástroj k řešení nejzávažnějšího protiprávního jednání v dané společnosti a k její ochraně. Dějiny trestního práva procesního jsou přirozeně ze své podstaty přímo spojeny a navázány na dějiny trestního práva hmotného. Historický původ tohoto právního odvětví je nutné spatřovat v původně nepsaných, především morálních normách, které se staly základem pro pozdější formování psaných právních norem.

V této souvislosti autor vyjadřuje souhlas s názorem prof. Dagmar Císařové (cit.):

„Trestní právo hmotné a částečně i trestní právo procesní velmi zajímavě odráží problematiku společenského vývoje. Tím, že chrání nejdůležitější právní statky specifickým způsobem – totiž ukládáním specifických sankcí, spojených se závažnými zásahy do práv jednotlivců, pachatelů trestných činů, je velmi významným obrazem charakteru příslušného státu a jeho právního systému. U jiných právních odvětví nemusí být tento charakter státu tak zřetelný. Trestní právo však formulací toho, co považuje za trestný čin, hodný specifické sankce, nepokrytě ukazuje, jaké hodnoty stát zajímají a jak postihuje ty, kdo tyto hodnoty narušují.“²

¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. [V Praze]: Melantrich, 1945. str. 9

² SOUKUP, Ladislav. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. str. 209

Trestní právo procesní je dle autorova názoru rovněž nutné chápat v rámci celospolečenského kontextu určité společnosti, kdy ho lze považovat za silně spjaté s historií a úrovní společenského vývoje daného státu. I z tohoto důvodu je v rámci této rigorózní práce kladen důraz na historický kontext porovnávaného období, a především význam jeho vlivu na vývoj trestního práva procesního. Autor presumuje názor, že v rámci komparativní studie bude možné ilustrovat moderní trestněprávní dějiny na území českého státu, včetně souvisejících znaků pokroku, stagnace nebo úpadku trestního práva procesního a trestněprávní vědy.

Cílem této rigorózní práce je v obecném rozsahu zpracovat relevantní prameny a informace vztahující se k významným společenským a politickým změnám, které ve svém důsledku mj. vedly ke změnám trestněprávních norem. Autor považuje za nezbytné při hodnocení srovnávaných jednotlivých trestněprávních ustanovení z pohledu dnešní trestněprávní vědy současně nahlížet na problematiku z pohledu tehdejších právních a společenských poměrů, kdy je nutné zkoumat jejich účel a záměr tehdejších zákonodárných sborů a politické reprezentace. Reflexe historického vývoje trestního práva by měla ovlivňovat také přijetí nových právních předpisů či jejich změnu *pro futuro*, kdy nebude problematika spočívat v řešení nových problémů, ale spíše ve vytváření nových řešení již známých problémů.

Autor předpokládá, že by rigorózní práce, s ohledem na komplexní pojednání o dvou trestně-procesních právních úpravách a jejich vzájemných společných a odlišných znaků, mohla najít uplatnění nejen mezi studenty právnických fakult či v řadách erudované veřejnosti, ale také mezi laickou veřejností, které by rigorózní práce sloužila jako základní vodítko pro správné pochopení historického a společenského kontextu srovnávaných období a s nimi spjatým trestním právem procesním dané doby. Cílem práce je podat ucelené informace vztahující se zejména k historickému vývoji, a zvláště pak obsahové části srovnávaných procesních předpisů užitím srovnávací metody, nikoliv ovšem uplatněním postupu dle případové studie a konkrétním zkoumáním jednoho či několika případů.

Autor v rámci úvodu rovněž upozorňuje, že se v obou porovnávaných trestních rádech odlišně označovaly a užívaly tehdejší terminologií pojmy např. žaloba/obžaloba a obviněný/obžalovaný/odsouzený. V celé rigorózní práci jsou tyto pojmy u konkrétního uvedeného ustanovení užity v kontextu tohoto

ustanovení, tedy na základě toho, o které trestněprávní úpravě je aktuálně pojednáváno (zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního nebo zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním [trestní řád]). I přes výše uvedenou diferenciaci nelze ve všech fázích trestního řízení porovnávaných trestněprávních úprav vždy nezpochybnitelně a jednoznačně správně pojem užit, zvláště ve fázi trestního řízení, která není žádným formálním úkonem oddělena od další fáze trestního řízení.

1 Trestní řád z roku 1873

1.1 Historický exkurz

Počátky rakouských trestních řádů a středoevropského moderního trestního práva procesního lze spatřovat již v revolučních událostech z roku 1848 ve Francii, které vedly ke zhroucení červencové monarchie, a v dosud nesjednocené Itálii, jejíž oblasti byly zčásti přímo ovládané rakouským císařstvím (Benátsko a Lombardie). Centry revolučního hnutí vedle habsburského severu Itálie byly rovněž města Vídeň, Praha a Pešť.³

Po úspěchu francouzské Únorové revoluce⁴ v roce 1848 a následných postupech lidových hnutí v některých italských a německých státech se ideály a počátky těchto hnutí rovněž začaly projevovat v rakouském císařství. Typickým představitelem těchto lidových hnutí byl zejména městský stav.⁵ V konečném důsledku revoluční rok 1848 ovlivnil celý evropský kontinent a jeho právní systémy.⁶

Významným aktem pro trestní právo procesní bylo zformulování první pražské petice dne 11. března 1848 v koncertní síni kavárny ve Svatováclavských lázních. Tímto návrhem petice byly původně vymezeny požadavky na základní liberální „svobody“ – svoboda slova, zrušení cenzury a podobně.⁷ Český státoprávní program mj. obsahoval požadavek obnovení hranic českého státu založených na historických hranicích Čech, Moravy a Slezska.⁸ Z hlediska trestního práva procesního byly významné následující petiční návrhy, které ve svém důsledku rovněž ovlivnily následující trestněprávní kodifikace (cit.):

„5. *Uspořádání soudnictví: wyzdwižení priw. soudů, zawedením neodwisłych okresních auřadů a veřejným austním jednáním.*

³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 221

⁴ Únorová revoluce 1848 – 21. února 1848 v Paříži propukly nepokoje v řadách dělnictva a studentstva, které vedly k pádu vlády François Guizota a k abdikaci francouzského krále Ludvíka Filipa – MAUROIS, André. *Dějiny Francie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. str. 331-333

⁵ KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha: Orbis, 1947. Naše minulost. str. 77

⁶ HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H. Beck, 1998. str. 529

⁷ TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno: Barrister & Principal, 1998. str. 79

⁸ KAPRAS, Jan. *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*. 3. vyd. V Praze: Národ, 1920. str. 49

11. *Swobodné právo shromažďowat se a zadáwat přípisy, swatost tajemství dopisů, pojištění osoby proti zatknutím bez předešlého soudního uznání neb dostižení zločinu.*⁹

Revoluční názory, které také kritizovaly dosavadní trestně-procesní úpravu a požadovaly změnu trestního procesu, podmínily připravovanou novelu trestního řádu. Dne 17. března 1848 bylo z části Nejvyššího soudního úřadu zřízeno ministerstvo spravedlnosti jako nejvyšší správní orgán justice, kromě vojenského soudnictví, které bylo pod gescí ministerstva války. V kompetenci ministerstva byla také oblast vězeňství. Zákony z 22. května 1848 zrušily tresty za neposlušnost soudu a dne 14. března 1849 byly zavedeny poroty do řízení ve věcech tiskových.¹⁰

Dubnová ústava z roku 1848 konkrétně vymezila některé ústavní zásady, které měly podstatný vliv na budoucí vývoj trestního práva procesního v rakouském císařství. Za mezi tyto ústavou obsažené významné zásady ovlivňující trestní právo procesní *pro futuro* lze označit předpokládanou nezávislost soudců, ústní soudní řízení a zavedení porotních soudů.¹¹ Za zmínění stojí rovněž návrh kroměřížské ústavy, která nebyla nikdy přijata.

V tomto návrhu byl obsažen katalog základních lidských práv, který byl inspirován americkou ústavou z roku 1787 a francouzskou ústavou z roku 1791. Opět s přihlédnutím k vývoji trestního práva stojí za zmínění, že tento návrh obsahoval ustanovení o formální rovnosti před zákonem, ústnosti a veřejnosti soudního řízení, zavedení porotního soudnictví, zrušení trestu smrti, zrušení tělesných trestů, ochraně domovní svobody a ochraně listovního tajemství.¹²

Březnová ústava z roku 1849 měla vliv na koncepční funkční základ celkové soustavy státních zastupitelství (§ 103: „*ve věcech trestních platiti má soud obviňovací*“), podle které se měl v trestním řízení uplatňovat princip obžalovací, namísto principu inkvizičního. V důsledku nenabytí účinnosti

⁹ KLÍMA, Arnošt. *Rok 1848 v Čechách*. Praha: Svoboda, 1948. str. 33-34

¹⁰ HRUBÁ SMRŽOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 94

¹¹ SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. str. 15

¹² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. str. 215

březnové ústavy byla existence státního zastupitelství stanovena v rámci nového soudního řízení č. 278/1849 ř. z., pro Moravu č. 291/1849 ř. z.¹³

Dále byl přijat tzv. organický zákon o zastupitelství státním č. 266/1850 ř. z. Tento zákon navazoval na organický zákon č. 258/1850 ř. z., upravující organizaci soudů (prozatímní organický zákon pro soudy).¹⁴ Organizační struktura státního zastupitelství byla vytvořena víceméně podle vzorů reformovaných německých trestních řádů, které se zase inspirovaly příkladem francouzských trestních řádů. Definitivní podobu organizace veřejné žaloby získala trestním řádem z roku 1873.¹⁵

Je důležité zmínit, že se dosavadní ústavní předpisy postavením státních zástupců vůči jednotlivým větvím státní moci ani postavením úřadů státního zastupitelství nezabývaly. Také je nutné v této souvislosti podotknout, že v Rakousku v druhé polovině 19. stol. teprve docházelo k plnému oddělení soudních institucí od výkonné moci na všech úrovních, což bylo dovršeno zejména v ústavních zákonech prosincové ústavy.¹⁶

1.2 Trestní řád z roku 1850

Významný vliv na vývoj trestního práva v druhé polovině 18. století měl italský filozof Cesare Beccaria nebo rodák z moravského Mikulova J. Sonnenfels, kteří se zasazovali o humanitu v trestním právu.¹⁷ V roce 1764 vystoupil Beccaria proti tehdejší přísnosti trestů, proti krutostem inkvizičního řízení a proti nesmyslnosti tortury. Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně Josefa II. z roku 1787 již byl ovlivněn Beccariovým spisem *O zločinech a trestech* („*Dei delitti e delle pene*“) z roku 1764.¹⁸ Beccaria stavěl svoje názory na myšlenku generální prevence, která nebyla novou koncepcí, ovšem Beccaria dovedl danou myšlenku

¹³ SYLLOVÁ, Jindřiška, Petr VALENTA, *K ústavnímu a právnímu postavení státního zastupitelství a prokuratury na území České republiky (kompilace zdrojů)*, studie č. 5.364, Parlamentní institut, 9/2015. str. 3

¹⁴ Ibidem, str. 3

¹⁵ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. str. 282

¹⁶ SYLLOVÁ, Jindřiška, Petr VALENTA, *K ústavnímu a právnímu postavení státního zastupitelství a prokuratury na území České republiky (kompilace zdrojů)*, studie č. 5.364, Parlamentní institut, 9/2015. str. 3

¹⁷ VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. str. 220

¹⁸ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. str. 32

upravit potřebám jeho doby. Klasická doktrína, jejímž původcem je Beccaria, stavěla na těchto zásadách:¹⁹

1. Funkce trestní represe přísluší výlučně státu, avšak stát musí respektovat lidská práva.
2. Výlučné platnosti dochází zásady *nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege*.
3. Osou trestního zákona a trestní justice je skutek objektivní, tedy delikt, a nikoli skutek subjektivní, tj. pachatel.
4. Trest se aplikuje pouze na delikventy, tzv. odpovědné (princip mravní odpovědnosti), musí však být zákonem přesně stanoven každý delikt.
5. Soudce se nemůže při výměře trestu řídit volnou úvahou, ale musí automaticky aplikovat takový trest, jaký je na určitý delikt zákonem předepsán.²⁰

Do roku 1803 probíhal v habsburské monarchii vývoj trestního práva procesního v přímé návaznosti na trestní právo hmotné, od něhož nebyl proces formálně oddělen. Roku 1776 byla zrušena tortura. Na základech inkvizičního procesu byly postaveny Obecný soudní řád kriminální²¹ císaře Josefa II. z roku 1788, který zakazoval formální zahájení, dále trestní zákon Západohaličský z roku 1796 a trestní zákon z roku 1803.²²

Na osnově k Západohaličskému trestnímu zákonu, který byl vydán dne 17. června 1796, se mj. podílel dv. rada Matěj šl. Haan. Tato osnova po přepracování byla vydána jako nový obecný zákon trestní z 3. října 1803.²³ Téměř půl století zůstal „*rakouský zákoník trestní ze dne 3. září 1803*“²⁴ v platnosti, v tomto období nedošlo k žádným zásadním změnám či pokusům o ně, které by

¹⁹ *Časopis pro právní a státní vědu*. Brno: Právnická jednota Moravská, 1936, 19 (7-8). str. 440

²⁰ *Ibidem*, str. 440

²¹ Odstraněny poslední zbytky akuzčního procesu, ukotvena zásada inkviziční. - PRUŠÁK, Josef. *Rakouské trestní právo*. Praha: Všehrd, 1912. Knihovna "Všehrdu." str. 13

²² SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. [V Praze]: Melantrich, 1945. str. 19-20

²³ MÍŘICKÁ, August. *Rakouské trestní právo hmotné: Část všeobecná*. Praha: Všehrd, 1911. str. 7

²⁴ „*Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích*“, rozdělen na dvě části, první část pojednává o zločinech, druhá část pojednává o těžkých policejních přestupcích, obě části obsahují hmotnou část i procesní část. - PRUŠÁK, Josef. *Rakouské trestní právo*. Praha: Všehrd, 1912. Knihovna "Všehrdu." str. 13

základy zakotveného inkvizičního procesu podstatně pozměnily. Tyto změny nastaly až v souvislosti s revolučními událostmi let 1848 až 1849.²⁵

V průběhu přelomových let 1848-1849, jak již bylo zmíněno výše, byl kladen také důraz na revoluční požadavky v oblasti soudnictví. Hlavním požadavkem bylo odstranění vlivu absolutistického státu na soudnictví, bylo požadováno oddělení soudnictví od správy, zavedení občanské kontroly nad výkonem soudnictví prostřednictvím veřejnosti jednání a zavedením porotních soudů, ve kterých měli kromě profesionálních soudců zasednout rovněž laikové. Významným požadavkem bylo nesporně i odstranění inkvizičního procesu a jeho nahrazení procesem obžalovacím.²⁶ S touto změnou v procesu souvisel rovněž také požadavek na nezávislost soudců, aby soudce pouze soudil a nebyl stíhajícím orgánem státu.²⁷

Tyto požadavky byly prosazeny do trestního řádu z roku 1850. Císař František Josef I. vydal dne 17. ledna 1850 patent č. 25/1850 ř. z., kterým byl vyhlášen nový prozatímní řád trestní. Tento trestní řád vstoupil v platnost dne 1. července 1850 ve všech korunních zemích rakouského císařství, kromě Haliče, Bukoviny, Lombardsko-Benátska a Dalmácie.²⁸ Tento trestní řád bývá někdy označován jako tzv. Würthův trestní řád (v originále „*Die österreichische Strafproceßordnung vom 17. Jäneer 1850 : erläutert und in Vergleichung mit der Gesetzgebungen des Auslandes dargestellt*“)²⁹, jehož základy je nutné hledat v reformovaných trestních řádech, zejména pak v durynské osnově trestního řádu, která byla ovlivněna trestněprávními ustanoveními francouzského Kodexu vyšetřování trestné činnosti z roku 1808.³⁰

Profesorem trestního práva a trestního řízení na Právnické fakultě Univerzity Karlovy Dr. Augustem Miříčkou v knize Rakouské řízení trestní z roku 1913 byl tento trestní řád z retrospektivního pohledu hodnocen jako reformní, inspirovaný francouzským trestním řádem a německými trestními řády.

²⁵ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské v pořádku systematickém*. Díl I. Praha: J. Otto, 1887. str. 81-82

²⁶ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 606

²⁷ KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení, platného v Čechách a v zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právník, 1930. Knihovna československého akademického spolku "Právník" v Brně. str. 6

²⁸ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 606

²⁹ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/person/gnd/117375519>

³⁰ HODGSON, Jacqueline, *French Criminal Justice*. Portland: Hart Publishing, 2005, str. 27, 70-71, 117

Trestní řád z roku 1850 poprvé zakotvil řadu trestněprávních zásad, které platí i v současnosti. Konkrétně se jednalo o zásady ústnosti řízení, veřejnosti řízení, volného hodnocení důkazů soudem, materiální pravdy, spolupůsobení laického prvku (zakotvení porotních soudů) a obžalovací proces (zakotvení instituce státního zastupitelství).³¹

Rovněž Dr. František Storch ve svém klasickém právním díle *Řízení trestní rakouské* hodnotil Würthův trestní řád jako záslužné a celkem výtečné dílo. Současně Dr. Storch konstatuje, že se bohužel toto dílo nestalo základem dalšího právního vývoje v rakouském císařství, ale že po počátečním úspěchu revolučních snah následně došlo k opětovnému omezení reformních změn v souvislosti s politickým vývojem. Považoval trestní řízení jako jeden z oborů zákonodárství justičního za nejvíce spjatý se státním útvarem politickým na rozdíl od ostatních oborů, jehož změny se nejdříve a nejcitelněji dotýkají. K následujícímu politickému směru v 50. letech 19. století se zřejmě nemohl hodit zákon, který měl v sobě vtisknuty myšlenky a hesla, v jejichž ruchu byl vytvořen.³²

Dne 1. července 1850 byla provedena nová organizace soudnictví. V českých zemích byla započata činnost 310 okresních, 21 zemských a krajských a 2 vrchních soudů. Okresní soudy se dále dělily dle velikosti soudního okresu a počtu obyvatel do tří tříd. Toto rozdělení mělo vliv na vyšší kvalifikaci, neboť 52 soudů první třídy se stalo okresními sborovými soudy trestními. Výlučně těmito soudy byla vykonávána v obvodě několika okresních soudů trestní pravomoc. Jako nadřízená instance okresních soudů fungovaly soudy zemské nebo krajské, jejichž obvod tvořilo zpravidla 15 až 24 soudních okresů.³³

Pro trestní věci byly příslušné porotní soudy s podílem porotců, tzv. laických soudců z lidu. Nicméně v některých obdobích byla činnost porotních soudů pozastavena. V první instanci rozhodovaly pouze v zákonem stanovených případech, ve druhé o odvolání proti rozhodnutím z první instance. Apelační soudy byly přeměněny na vrchní zemské soudy. V trestních věcech působily jen

³¹ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 606-607

³² STORCH, František, SPÁČIL, Jiří, ed. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR). str. 97-98

³³ HRUBÁ SMRŽOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 94

jako revizní stolice pro stížnosti na určité procesní vady v rozhodnutí nižších soudů.³⁴

Z části Nejvyššího soudního úřadu, která zůstala po vzniku ministerstva spravedlnosti, byl zřízen Nejvyšší soudní a kasační dvůr ve Vídni, který se tak stal poslední instancí. V trestních věcech mu příslušelo pouze rozhodování o zmatečných stížnostech na rozhodnutí nižších soudů, proti jejichž rozhodnutím nebyl přípustný žádný jiný opravný prostředek.³⁵

Revoluční změny, které rovněž zásadním způsobem ovlivnily podobu trestního práva procesního, neměly dlouhého trvání. Silvestrovské patenty potvrdily neměnnost některých základních rysů porevoluční doby, zejména pak zrušení poddanství, zásadu rovnosti občanů před zákonem, jakož i zásadu jednotného, všeobecného a státem vykonávaného soudnictví.³⁶

Dokumentem, který se zkráceně označuje jako „*Zásady pro organická řízení*“ (celý název zněl *Pravidla základní v příčině zákonodárství organického v korunních zemích císařství rakouského*) byly z hlediska trestního práva zrušeny porotní soudy, v první instanci ponechávaly soudnictví spojené s výkonem státní správy, zřídily úřad státního zástupce jako žalobce v trestních věcech a rozšířily platnost rakouského občanského a trestního zákoníku na území celé říše, včetně uherské části rakouského císařství.³⁷ Ve svém konečném důsledku všechny ústavní procesy významnou měrou ovlivnily i budoucí vývoj trestněprávních předpisů.

1.3 Trestní řád z roku 1853

Období bachovského neoabsolutismu mělo svoje základy v silně centralizovaném režimu, který pronásledoval demokratická a národní hnutí. Z pohledu trestního práva procesního došlo, ke kromě výše zmíněným změnám, které byly zavedeny silvestrovskými patenty, rovněž k omezení zásady ústnosti a obžalovací zásady a k zavedení písemného procesu u vyšších soudů.³⁸ Nový trestní řád ze dne

³⁴ Ibidem, str. 94-95

³⁵ Ibidem, str. 94-95

³⁶ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). str. 14

³⁷ SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. str. 18

³⁸ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 610

29. července 1853 znamenal pokračování ve směru nastaveném silvestrovskými patenty a bachovským absolutismem.³⁹

Profesor August Miřička ve své učebnici trestního řízení z roku 1913 konstatoval, že se daný trestní řád vrátil ke všem „závadám“ inkvizičního procesu. Trestní proces zakotvený v trestním řádu z roku 1853 byl inkvizičním procesem charakteristickým zákonnou důkazní teorií, zproštěním obžaloby pro nedostatek důkazů, vyloučením laického prvku (porotních soudů), zásadou písemnosti a zásadou tajnosti. Za kladný rys tohoto trestního řádu lze považovat úpravu státního zastupitelství. Tento trestní řád se na rozdíl od předchozího trestního řádu vztahoval na území celého rakouského císařství kromě tzv. vojenské hranice (vojenská hranice Rakouska vůči Osmanské říši).⁴⁰

Na tomto trestním řádu se podílel především právník a tehdejší ministr spravedlnosti prof. Anton Hye von Glunek, který k trestnímu řádu vytvořil i vysvětlující komentář (*Die leitenden Grundsätze der österreichischen Strafprozessordnung vom 29. Juli 1853*), shodně v předcházejícím období vytvořil k trestnímu řádu z roku 1850 komentář jeho hlavní autor Würth (*Die österreichische Strafprozessordnung vom 17. Jänner 1850*).⁴¹

Tento trestní řád nemohl zcela zahladit stopy reformační doby a zachoval alespoň některé formy moderního trestního řízení v podobě státního zastupitelství, ústního jednání při tzv. „závěrečném přelíčení“ (*Schlussverhandlung*) s velice omezenou veřejností. V ostatních případech došlo k téměř úplnému návratu k zásadám trestního zákona z roku 1803, především těžiště celého procesu spočívalo v tajném a písemném vyšetřovacím přelíčení, které muselo pokaždé předcházet závěrečnému přelíčení a bylo rozhodujícím stádiem řízení.⁴²

Tato trestněprávní úprava, postavená na výše zmíněných zásadách, připouštěla úpravu odvolání jako materiální prostředek opravy, kterým bylo možné otázku skutkovou a otázku viny napadnout před druhou a třetí instancí. U těchto vyšších instancí pak bylo řízení o odvolání výlučně tajné

³⁹ ILFOW, Franz. *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XLVI*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1902, str. 158-172

⁴⁰ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 611

⁴¹ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské v pořádku systematickém*. Díl I. Praha: J. Otto, 1887. str. 103

⁴² HYE-GLUNEK, Anton Ritter von. *Die leitenden Grundsätze der österreichischen Strafproceßordnung vom 29. Juli 1853*. Wien: Verlag von Friedrich Manz, 1854, 394.

a písemné. V důsledku zrušení porotních soudů se obnovila negativní teorie zákonná, se kterou byla spojena forma rozsudku, kterým se obžalovaný ani neodsuzuje a ani neosvobozuje, pouze propouští z obžaloby pro nedostatek důkazů (*Freisprechung vod Der Anklage wegen Unzuänglichkeit der Beweismittel*). Podobným směrem se ubíraly také další zákony, které byly v průběhu 50. let v souvislosti k trestnímu řádu vydané, např. císařské nařízení ze dne 3. května roku 1858. čís. 68. ř. z., a ze dne 20. června 1858. čís. 88. ř. z.).⁴³

V souvislosti s trestněprávními procesními předpisy je vhodné zmínit i tzv. *Prügelpatent* neboli Císařské nařízení, jímž se vydávají předpisy o výkonu opatření a nálezů politických a policejních úřadů ze dne 20. dubna 1844 (výpraskový patent, nařízení císaře č. 96/854 ř. z.).⁴⁴ Toto císařské nařízení upravovalo řízení o přestupcích před orgány politické správy a policejními orgány.⁴⁵

Kromě procesních ustanovení obsahoval tento právní předpis rovněž široké zmocnění pro správní a policejní orgány postihovat nerespektování jakýchkoliv úředních nařízení a trestat je značnými tresty, mezi které patřila pokuta, tělesný trest (zrušeno roku 1867), a vězením v rozsahu 6 hodin až 14 dnů.⁴⁶ Označení „výpraskový patent“ vzniklo odvozením z ustanovení čl. 11⁴⁷ tohoto patentu, který umožňoval ukládání tělesných trestů (*körperliche Zuchtigung*).⁴⁸

Za „zprotivení se“ se dle rozhodnutí Nejvyššího soudního a kasačního dvora považovalo nejen pouze útočné jednání, ale také každá navenek projevená neposlušnost příkazu vrchnostenské osoby (notáře, četníka, příslušníka policejní stráže, hlídače, železničního zřízence apod.). Je nutné rovněž zmínit důležitý fakt, že v důsledku neúspěchu kodifikačních snah z přelomu 19. a 20. století trestní zákony platily až do zániku rakouského císařství.⁴⁹

⁴³ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské v pořádku systematickém*. Díl I. Praha: J. Otto, 1887. str. 96-97

⁴⁴ <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1854&page=489>

⁴⁵ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 496

⁴⁶ *Ibidem*, str. 496

⁴⁷ KUČLÍK, Jan. *Czech law in historical contexts*. Prague: Karolinum, 2015. str. 78

⁴⁸ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. str. 37

⁴⁹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 496

Rozhodovalo se podle výše zmíněných zákonů nicméně ovšem ještě dlouhá desetiletí v Československé republice, která je po rozpadu Rakouska-Uherska převzala v rámci právní kontinuity pomocí recepční normy,⁵⁰ na které se podílel např. významný právník a politik JUDr. Alois Rašín. Ani následující kodifikační a unifikační snahy v Československé republice nebyly z tohoto pohledu úspěšné.⁵¹

Z pramenů: Císařské nařízení z 20. dubna 1854 č. 96/1854 ř. z. (tzv. Prügelpatent, výpraskový patent):

„§ 11. Chovalli by se kdo proti předpisům policejním na místech k veřejnému shromáždění ustanovených, jmenovitě v posluchárně nějaké, v divadle, na bále, v hospodě neb v kavárně a t. d., též na železnici, na parní lodi, ve voze poštovním a t. d. tak, že by tím pořádek a slušnost porušil, zábavu obecnstva přerušil neb jinak pohoršení učinil, nebo dopustilli by se demonstrace nějaké, kterou by se na jevo dávala nechuť k vládě nebo znevažování nařízení jejich, potrestán bude, kromě toho že bude snad vzat do vyšetřování od soudu trestního, pokutou pořádeční od jednoho až včetně do sta zlatých konvenční mince, nebo vězením od šesti hodin až do čtrnácti dnů, podle toho, která pokuta se bude viděti podle okolností býti přiměřenější nebo více účinkující.

Týčeli se to osob v § 248 zákona trestního jmenovaných, může se pod obmezeními tam ustanovenými, místo vězení nebo na místě toho, aby se vězení zostřílo, užití také kárání na těle.“⁵²

1.4 Trestní řád z roku 1873

1.4.1 Vznik trestního řádu

Historický kontext a politické směřování rakouského císařství zcela nepochybně ovlivnily také vývoj trestněprávních předpisů. Je zřejmé, že v období, které odstartovaly revoluční změny v roce 1848, došlo k zásadním státoprávním přeměnám a rovněž k reformám a zejména kodifikacím celých odvětví práva.

⁵⁰ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého – tzv. „recepční zákon“ – recepcie právního řádu a státního aparátu, zakotvení tzv. právního dualismu (včetně maďarského práva se hovoří o trialismu) - PEJSKAROVÁ, Adéla. *České a československé právní dějiny: pracovní sešit*. Praha: Všechno, spolek českých právníků, 2016. str. 68

⁵¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 496

⁵² Ibidem, str. 496

Trestní řád z roku 1873 pokračuje v těchto tendencích, stejně jako trestní řád z roku 1850 a trestní řád z roku 1853. Tyto kodifikační procesy také definitivně upevnily oddělení trestního práva procesního od trestního práva hmotného.

Základy trestního řádu z roku 1873 byly ovlivněny především zákonem z 21. prosince 1867 pod č. 144 ř. z. o moci soudcovské, kterým byly mj. stanoveny hlavní zásady trestního řízení, které byly požadovány konstitucionalistickým hnutím, a to konkrétně zásada akuzační (obžalovací), ústnosti, veřejnosti a že ve věcech politických, tiskových a při odsouzení k nejtěžším trestům měli při soudním rozhodování spolupůsobit laici.⁵³ Tyto konkrétní zásady byly vymezeny především v čl. 10 a čl. 11 výše zmíněného zákona (cit.):

„Čl. 10 – Jednání před rozhodujícím soudcem jsou v občanskoprávních a trestněprávních záležitostech ústní a veřejná. Výjimky stanoví zákon. V trestním řízení platí obžalovací proces.

Čl. 11 – U zločinů, za které se hrozí těžkými tresty, jež musí být označeny zákonem, jakož i u všech politických zločinů a přečinů, i zločinů a přečinů, spáchaných skrze obsah nějaké tiskoviny, rozhodují o vině obžalovaného porotci.“⁵⁴

V duchu těchto zásad vypracoval na vyzvání vlády vídeňský profesor práv Julius Glaser osnovu trestního řádu, která se stala zákonem dne 23. května 1873, ř. z. č. 119, jež rovněž tvořil základ trestního řízení v části československé republiky, která dříve příslušela k Rakousku.⁵⁵ Na osnovách trestního řádu z roku 1873 byly zahájeny práce v komisích v roce 1861, kterých bylo za celé období vypracováno celkem 10.⁵⁶

Prof. Glaser již jako ministr spravedlnosti dne 16. února 1872 poslední (10.) osnovu trestního řádu včetně úvodního zákona předložil říšské radě. Tato osnova, které měla své základy na vládní předloze z roku 1867, a změnách

⁵³ KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení, platného v Čechách a v zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právník, 1930. Knihovna československého akademického spolku "Právník" v Brně. str. 6

⁵⁴ SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. str. 113

⁵⁵ KALLAB, Jaroslav, *Učebnice trestního řízení, platného v Čechách a v zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právník, 1930. Knihovna československého akademického spolku "Právník" v Brně. str. 6

⁵⁶ MAYER, Salomon, *Handbuch des österreichischen Strafproceßrechtes. Band I. Entstehungsgesichte der österreichischen Strafproceß-Ordnung vom 23. Mai 1873*. Wien: Alfred Hölder, 1876, str. 20-309

navržených výborem poslaneckou sněmovnou v osnově (9.) z roku 1869, byla přijata dne 4. června 1872 poslaneckou sněmovnou ve třetím čtení a dne 20. února 1873 byla přijata rovněž sněmovnou panskou s některými změnami, na nichž se podílela také poslanecká sněmovna.⁵⁷

Při počátku zahájení reformních prací vyvstala otázka, zda by nebylo vhodnější jednoduše uvést v platnost trestní řád z roku 1850. Záhy se nicméně projevila nevhodnost takového návrhu a po různých pokusech zvítězila myšlenka, již zastával prof. Glaser ve svém pamětním listu z roku 1861, aby na základě trestního řádu z roku 1850 byl vytvořen zákon nový, ve kterém by bylo náležitě přihlédnuto ke změněným poměrům, ke zkušenostem nabytých v praxi a k pokrokům, kterých za ten čas bylo učiněno vědeckým bádáním.⁵⁸

Tímto způsobem došlo k nastavení právního vývoje tam, kde jej proud reakčních padesátých let 19. stol. přerušil a zásady, ze kterých vycházel právě především trestní řád z roku 1850, došly opětovně a v konečné podobě významnějšího uznání a formálně dokonalejšího provedení než v trestním řádu z roku 1850.⁵⁹

1.4.2 Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

Trestní řád z 23. května 1873 č. 119 ř. z. byl vyhlášen v XLII. kuse ř. z., vydaném a rozeslaném 30. června 1873, účinný se stal dne 1. ledna 1874. Tímto dnem se veškeré řízení o trestných činech mělo řídit dle tohoto zákona. Výjimku stanovily čl. II., III., IV. a V. trestního řádu pro ty případy, kdy trestní řízení již značně pokročilo dle starého trestního řádu (a dle něho mělo být také dokončeno) nebo když šlo o posuzování přípustnosti obnovy trestního řízení a nově najevo vyšlého činu (v takovém případě se užilo novějšího trestního řádu pouze v tom případě, pokud dosavadní trestní řád nebyl k obviněnému příznivější). Obnovené řízení se nicméně vedlo vždy dle platného (nového) trestního řádu.⁶⁰

Zákon č. 119/1873 ř. z., daný dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního, zakotvil ústnost a veřejnost řízení, zásadu obžalovací, volné

⁵⁷ BENEDIKT, Edmund. *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XLIX*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1904, str. 376

⁵⁸ STORCH, František, SPÁČIL, Jiří, ed. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). str. 99

⁵⁹ Ibidem, str. 99

⁶⁰ PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Všechno, 1921. Knihovna "Všechno." str. 33

hodnocení důkazů soudem a porotní soudy. Tento trestní řád znamenal v podstatě návrat k trestnímu řádu z roku 1850. Mnohá ustanovení se od ustanovení trestního řádu z roku 1850 nikterak nelišila. Uvozovacím zákonem k trestnímu řádu z roku 1873 byla upravena v člancích VI. a VIII. věcná příslušnost porotních a okresních soudů.⁶¹

Porotní soudy vedly hlavní jednání o tiskových zločinech a přečinech a dále o zločinech a přečinech – např. o velezradě, „*rušení veřejného pokoje*“, „*zlém užívání moci úřední*“, falšování mince, znásilnění, vraždě, zabití, loupeži apod. O některých jiných zločinech rozhodovaly porotní soudy v případě, že hrozil trest nejméně pětiletého žaláře. Okresní soudy rozhodovaly o přestupcích uvedených v trestním zákoně a o některých dalších přestupcích.⁶²

1.4.3 Kapitola I. Ustanovení obecná

První kapitola trestního řádu se věnovala obecným ustanovením. V jejich rámci byly zakotveny některé základní zásady trestního řízení. Úvodní ustanovení shodně s předcházejícími trestními řády umožňovalo potrestání pouze po trestním řízení, které bylo provedeno podle trestního řádu a po vynesení rozsudku k tomu příslušným soudcem. Další ustanovení rozlišovalo soukromou žalobu na žádost dotčené osoby pro některé činy stanovené v trestním zákoně a veřejnou žalobu státního zastupitelství. Následující ustanovení požadovalo po úřadech činných v trestním řízení, aby kladly bedlivý zřetel na usvědčující či ospravedlňující okolnosti. Rovněž měly povinnost poučit obviněného o jeho právech, i když to v zákoně nebylo výslovně stanoveno.⁶³

Soukromoprávní nároky poškozeného byl za určitých podmínek soudce povinen rozhodnout v rámci trestního řízení, jelikož to ukládalo následující ustanovení trestního řádu (cit.):

„Navrhne-li to škodující, má právo soukromé, ježto se pohledává z činů trestných, v řízení trestním spolu býti vyřízeno, ač není-li dalšího dovedení potřeba

⁶¹ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 613

⁶² Ibidem, str. 613

⁶³ § 1-7 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

*a nevidí-li se tedy nevyhnoutě, aby takové pohledávání odkázáno bylo před soud civilní.*⁶⁴

Výše zmíněná část trestního řízení, která souvisí s rozhodováním o soukromoprávních nárocích poškozeného, vzniklých z trestného činu, se označuje jako adhézní řízení, a je uplatňováno i v současných trestněprávních předpisech.⁶⁵

1.4.4 Kapitola II. O soudech

Druhá kapitola trestního řádu, shodně jako právní úprava trestního řádu z roku 1850, stanovovala postavení soustavy trestních soudů, jejich složení a příslušnost.⁶⁶ Podle trestního řádu vykonávaly soudní moc v trestních věcech tyto soudy:

1. okresní soudy
2. sborové soudy první instance
3. porotní soudy
4. sborové soudy druhé instance
5. nejvyšší soud jako soud zrušovací (kasační)⁶⁷

Okresní soudy byly příslušné k řízení o přestupcích a současně byly nápomocny v přípravném vyhledávání (*Vorerhebungen*)⁶⁸ a přípravném vyšetřování (*Voruntersuchung*)⁶⁹ pro zločiny a přečiny. Rozhodovali zde samosoudci (samosoudy, *Einzelgerichte*).⁷⁰ Sborové soudy první instance působily jako vyšetřovací soudy, jako poradní komory v přípravném vyhledávání a přípravném vyšetřování a jako nalézací soudy, jestliže konaly hlavní jednání (hlavní přelíčení, *Hauptverhandlung*)⁷¹ a rozhodovaly o všech zločinech a přečinech, které nenáležely porotním soudům.⁷²

Současně působily jako odvolací soudy, které rozhodovaly o opravných prostředcích proti rozhodnutím okresních soudů a přestupcích. U každého

⁶⁴ Ibidem, § 4

⁶⁵ Srov. § 43. zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

⁶⁶ § 8-28 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

⁶⁷ Ibidem, § 8

⁶⁸ STORCH, František, SPÁČIL, Jiří, ed. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). str. 111

⁶⁹ Ibidem, str. 111

⁷⁰ Ibidem, str. 163

⁷¹ Ibidem, str. 111

⁷² § 10-11 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

sborového soudu první instance působil jeden nebo několik vyšetřovacích soudců. Jako soudy nalézací i odvolací se usnášely ve sborech čtyř soudců, jako poradní komory rozhodovaly ve sboru tří soudců, mimo hlavní jednání rozhodovali rovněž tři soudci.⁷³

Porotní soudy vedly hlavní jednání a rozhodovaly o přečinech a zločinech, které jim přikázal uvozovací zákon k trestnímu řádu. Sborové soudy druhé instance rozhodovaly o stížnostech na usnesení poradní komory sborového soudu první instance, o námitkách proti obžalobě, o odvoláních podle § 283 a § 345 trestního řádu, dále dohlížely na činnost trestních soudů v jejich obvodu a rozhodovaly o stížnostech na tyto soudy. Sborové soudy druhé instance se usnášely v pětičlenných soudních sborech. Nejvyšší soud jako soud zrušovací rozhodoval o zrušovacích (zmatečných) stížnostech, a to ve sboru sedmi soudců.⁷⁴ Tato kapitola rovněž upravovala i některé další otázky, například proceduru hlasování soudců.⁷⁵

1.4.5 Kapitola III. O státním zastupitelství

Jak již bylo dříve zmíněno, trestní řád ze dne 29. července 1853 nemohl zcela zahladit stopy reformační doby a zachoval alespoň některé formy moderního trestního řízení v podobě státního zastupitelství, nicméně až trestní řád z roku 1873 nastavil institutu státního zastupitelství daleko větší význam tím, že soustava stran (žalobce a obžalovaný) došla zásady rovnocennosti a byly tak odstraněny prvky inkvizičního procesu.⁷⁶

Tímto oddělením soudu a státního zastupitelství došlo mj. k opětovné platnosti staré právní zásady (cit.): „*Kde není žalobce, není soudce.*“ Trestní řád z roku 1873 klade důraz v souvislosti se zásadou obžalovací na nezávislost a nevázanost soudů, a požaduje zpravidla postavení dvou stran pro obžalobu a obhajobu.⁷⁷

V určitých směrech nebylo možné podle trestního řádu považovat státní zastupitelství za pouhou stranu, neboť výše zmíněný § 3 trestního řádu ukládal

⁷³ Ibidem, § 10-13

⁷⁴ Ibidem, § 15-16

⁷⁵ Ibidem, § 17-22

⁷⁶ VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených : se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české.* V Praze: F.X. Veselý, 1899. str. 728

⁷⁷ Ibidem, str. 728

všem úřadům účastnících se na trestním řízení, tedy i státnímu zastupitelství, povinnost k tomu, aby se stejnou pečlivostí braly zřetel nejen k okolnostem sloužícím obviněnému k tíži, nýbrž i k takovým okolnostem, které sloužily k jeho obraně. Vyjadřuje se k tomuto postupu také Glaserův výnos ze dne 25. listopadu 1873 č. 14.956 (cit.):

*„Toto základní pravidlo musí zůstatí orgánům zastupitelství státního ve kterémkoli stádiu řízení neporušitelnou normou pro směr, jakož i formu jejich vystupování. Povaha úkolu jejich přináší s sebou, že nemůže závislým učiniti jejich zakročení od naprosté jistoty viny; tím nezbytněji jest potřebí, aby netoliko uvážili pečlivě i tíhu podezření i tíhu důvodů podezření tomu se přičících, nýbrž že nesmí státní zastupitelství důvody podezření vylučující nižádným způsobem potlačiti a v pozadí odstrčiti...“.*⁷⁸

Kapitola III. pojednávala o státním zastupitelství. Státní zástupci působili při sborových soudech první instance, vrchní státní zástupci působili při sborových soudech druhé instance. U nejvyššího a zrušovacího soudu byl opětovně zřízen úřad státního zástupce – generálního prokurátora. Každý státní zástupce disponoval potřebným počtem náměstků. U okresních soudů práci státního zastupitelství vykonávali jmenovaní zřizenci. Náměstci státních zástupců, vrchních státních zástupců a generálního prokurátora měli dle zákona právo zastupovat je ve všech právních úkonech.⁷⁹

Trestní řád dále stanovoval, že členové státního zastupitelství měli v jim svěřeném oboru „opratovati dobré státu“, současně byla zakotvena jejich nezávislost na soudech, u kterých byla jejich funkce zřízena. Státní zástupci při sborových soudech první instance byli podřízeni vrchnímu státnímu zástupci a státní zástupci při sborových soudech druhé instance, stejně jako generální prokurátor u zrušovacího soudu, byli přímo podřízeni ministři.⁸⁰

Úkolem státních zástupců bylo u sborových soudů první instance účastnit se přípravných vyhledávání, přípravných vyšetřování a hlavních jednání ohledně zločinů a přečinů i odvolacích řízení a řízení u porotních soudů. Státní zástupci osobně nebo prostřednictvím svých náměstků měli možnost účastnit se hlavních jednání u okresních soudů. Každý měsíc podávali státní zástupci vrchním státním

⁷⁸ Ibidem, str. 728

⁷⁹ § 29-37 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

⁸⁰ Ibidem, § 30

zástupcům zprávy o vyřízených a nevyřízených trestních věcech, včetně informací o jejich dosavadním průběhu. Vrchní státní zástupci se zúčastnili hlavních jednání u sborových soudů druhé instance a dále dohlíželi na podřízené zřizence státního zastupitelství.⁸¹

Přelíčení před zrušovacím soudem náleželo do působnosti generálního prokurátora nebo jeho náměstka. Generální prokurátor se účastnil hlavního jednání před zrušovacím soudem proti rozsudkům trestních soudů, které porušily zákon nebo které zákon nesprávně vyložily, proti jakémukoliv usnesení trestního soudu a proti jednáním v rozporu se zákonem disponoval právem podat zmateční stížnost pro zachování zákona.⁸² Generální prokurátor mohl zmateční stížnost pro zachování zákona podat z vlastního popudu nebo na příkaz (pokyn) ministra spravedlnosti.⁸³

Jak připomínají prof. Storch a prof. Mířička, vykonávání tohoto oprávnění bylo pro generálního prokurátora zároveň úřední povinností, nařídil-li takový postup ministr spravedlnosti; jinak uplatnění zmateční stížnosti záviselo na volném uvážení generálního prokurátora. Na případy k tomu vhodné mohl generálního prokurátora upozornit neformálním podnětem kdokoli, tedy i na věci nezainteresovaná osoba.⁸⁴

Generální prokurátor a vrchní státní zástupci podávali ministerstvu práv zprávy o vyřízených a nevyřízených věcech, soudní správě, vadách zákonů a řízení, na rozdíl od trestního řádu z roku 1850 podávali zprávy o všech těchto věcech souhrnně až na konci každého roku. V roce 1873 bylo vydáno prováděcí nařízení týkající se státního zastupitelství. Zákon ze dne 5. května 1897 č. 144 ř. z., zakotvil jednací řád pro státní zastupitelství.⁸⁵

1.4.6 Kapitola IV. O obviněném a hájení obviněného

Čtvrtá kapitola trestního řádu byla věnována obviněnému a jeho obhajobě.⁸⁶ Úprava okamžiku, od kterého se určitá osoba pokládala za obviněného a následně

⁸¹ Ibidem, § 31-32

⁸² Ibidem, § 33

⁸³ VISINGER, Radek. *Stížnost pro porušení zákona ve věcech trestních*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). str. 20-24

⁸⁴ Ibidem, str. 20-24

⁸⁵ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 614

⁸⁶ § 38-45 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

za obžalovaného, byla trestním řádem z roku 1873 stanovena odlišným způsobem, než jak je stanovena aktuálně platným trestním řádem. Za obviněného byl pokládán ten, na koho státní zastupitelství podalo obžalobu, nebo ten, proti kterému bylo navrženo zavedení přípravného vyšetřování. Za obžalovaného byla považována ta osoba, proti které bylo nařízeno hlavní přelíčení. Obviněný měl právo si zvolit obhájce zapsaného v seznamu obhájců, nezletilému obviněnému mohl obhájce zřídit otec, poručník a opatrovník i proti jeho vůli.⁸⁷

Při obdržení obžaloby musel soud obviněného o jeho právu zvolit si obhájce poučit. Pro hlavní jednání před porotním soudem měl být obviněnému zřízen obhájce z úřední povinnosti v případě, že si jej nechtěl zvolit sám. Pokud byl obviněný nemajetný, disponoval právem požádat soud o ustanovení tzv. zástupce chudých.⁸⁸ Obhajoba mohla být zpravidla vykonávána jen od osob, které zákonným způsobem prokázaly potřebné právní vědomosti. Tuto způsobilost ze zákona měli ti, kteří byli zapsáni v seznamu obhájců, pro všechny země zastoupené v říšské radě a ve zvláštním případě také při soudě zřízení úředníci, kteří byli způsobilí k soudcovství, i když nebyli zapsáni do seznamu obhájců, pro hájení při tomto soudě.⁸⁹

1.4.7 Kapitola V. O soukromém žalobníkovi a účastníkovi soukromém

Institut soukromé žaloby měl své místo ve značné části právního vývoje na našem území. Středověký proces byl charakteristický právě zásadou dispoziční, kdy k zahájení trestního řízení docházelo podáním soukromé žaloby. V rámci Obnoveného zřízení zemského došlo sice k zavedení inkvizičního procesu, nicméně i v jeho rámci zůstala soukromá žaloba zachována. V roce 1768 v souvislosti s přijetím *Constitutio criminalis Theresiana* byla soukromá žaloba z právního řádu zcela odstraněna. Odstranění soukromé žaloby nemělo dlouhého trvání, již v zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 byla opět uvedena. Od roku 1873 do roku 1950 došlo k pevnému zakotvení tohoto institutu v trestním řádu.⁹⁰

⁸⁷ Ibidem, § 38-39

⁸⁸ ADAMOVIČ, Karolína, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Pašeka, 2015. str. 348

⁸⁹ STORCH, František, SPÁČIL, Jiří, ed. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). str. 315-316

⁹⁰ TAUCHEN, Jaromír, ed. *VIII. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. str. 236

Kapitola V. se právě věnovala soukromému žalobci a soukromému účastníkovi.⁹¹ Soukromý žalobce mohl sám žádat, aby byl stíhán přečin, u něhož trestní zákon stanovil, že je stíhán jen k žádosti poškozeného. Osoba, která utrpěla újmu na svých právech, se mohla k trestnímu řízení připojit a stát se tak soukromým účastníkem. Při splnění stanovených podmínek měla právo podat žalobu místo státního zástupce.⁹²

Dle ustanovení § 2 odst. 2 a dále § 43 a 46 trestního řádu z roku 1873 mohlo docházet k situacím, kdy samotné stíhání trestného činu náleželo soukromému žalobci, ovšem za podmínky, že tento čin musel být jako soukromožalobní v trestním zákoně z roku 1852 zvlášť takto označen. Pokud takovéto označení absentovalo, jednalo se o veřejnožalobní delikt.⁹³ Šestá kapitola pak pojednávala o příslušnosti trestních soudů a o spojení několika trestních věcí.⁹⁴

1.4.8 Kapitola VII. O vylučování a zamítání osob soudních a státních zástupců

Tato kapitola trestního řádu upravovala institut vylučování a namítání podjatosti soudců, zapisovatelů a státních zástupců.⁹⁵ Trestněprávní úprava důvodů pro vyloučení a odmítnutí výše zmíněných osob, upravená v trestních řádech z let 1850 a 1853, byla v podstatě spojena do trestního řádu z roku 1873. Soudce a zapisovatel se nemohli účastnit trestního řízení v případě, že jim samotným zločin nebo přečin ublížil, dále pokud byl obviněný nebo poškozený jejich manžel, pokud obviněný, poškozený, soukromý žalobce, státní zástupce či obhájce byli s nimi spřízněni nebo sešvagřeni nebo pokud vůči sobě stáli v poměru osvojitele a osvojence, schovatele a schovance nebo poručníka a poručence. Dále je vylučovaly skutečnosti, že se stali svědky trestného činu či případně vystupovali jako svědci, znalci, obhájci, zástupci soukromého žalobce, soukromí účastníci a státní zástupci.⁹⁶

⁹¹ § 46-50 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

⁹² ADAMOVIČ, Karolína, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2015. str. 348

⁹³ TAUCHEN, Jaromír, ed. *VIII. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. str. 240

⁹⁴ § 51-66 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

⁹⁵ *Ibidem*, § 67-76

⁹⁶ SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). str. 39

Soudci se nemohli účastnit hlavního jednání v případě, že předtím působili jako vyšetřující soudci nebo rozhodovali o námitkách proti obžalobě. Dále soudci nemohli rozhodovat v odvolacím řízení a v řízení o zmateční stížnosti, pokud rozhodovali v nižší instanci. Soudci vyšších soudů nemohli referovat o věci nebo předsedat hlavnímu jednání, pokud byl referentem nebo vyšetřujícím soudcem v nižší instanci někdo, s kým je pojil příbuzenský nebo obdobný svazek. Státní zástupce, soukromý účastník, soukromý žalobce a obviněný mohli kromě těchto důvodů rovněž namítat podjatost soudních osob, pokud pro to měli jiné důvody a byli schopni prokázat svoji pochybnost o jejich nepodjatosti.⁹⁷

Státní zástupce byl vyloučen z trestního řízení v případě příbuzenského nebo obdobného vztahu k žalobci, poškozenému a obhájci anebo kvůli skutečnosti, že ve věci působil v postavení svědka, znalce, zástupce soukromého žalobce nebo soukromého účastníka, obhájce nebo soudce.⁹⁸ Kapitola VIII. pojednávala o oznamování soudních opatření a o povolování nahlížet do soudních spisů. Kapitola IX. byla věnována vyhledávání a oznamování trestných činů a přípravnému vyhledávání zločinů a přečinů.⁹⁹

1.4.9 Kapitola X. O přípravném vyšetřování v příčině zločinů a přečinů vůbec

Desátá kapitola trestního řádu¹⁰⁰ vztahující se k úpravě přípravného řízení pojednávala mj. o institutu soudních svědků, kterými mohli být zletilí zchovalí muži bez úcastenství na vyšetřované věci. Tyto osoby slibovaly, že za účelem podání svědectví před soudem dají bedlivý pozor na vše, co se před nimi odehraje nebo bude vypovězeno, a že budou dbát na správný zápis do protokolu. Osoby vázané zpovědním nebo úředním tajemstvím a osoby, jejichž povolání bylo důležitější než povinnost vystupovat jako soudní svědek, však zákon od této povinnosti osvobodil.¹⁰¹

O ohledání a o znalcích pojednávala jedenáctá kapitola.¹⁰² Vyšetřující soudce zpravidla ustanovoval dva znalce, kteří následně museli složit přísahu. Znalci byli nepostradatelní např. k ohledání těl osob, u kterých vzniklo podezření,

⁹⁷ § 68-72 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

⁹⁸ Ibidem, § 75-76

⁹⁹ Ibidem, § 77-90

¹⁰⁰ Ibidem, § 91-115

¹⁰¹ Ibidem, § 103-104

¹⁰² Ibidem, § 116-138

že jejich smrt byla způsobena zločinem nebo přečinem, tj. u vražd novorozenců dětí nebo u úkladných vražd prostřednictvím jedu. V případě ohledání ženy mohli tento úkon kromě lékařů provádět také lékaři – porodníci a v méně závažných případech i porodní báby.¹⁰³ Kapitola XII. upravovala prohledávání domu a osob a také zabavování věcí.¹⁰⁴

1.4.10 Kapitola XIII. O slyšení svědků

Kapitola č. XIII pojednávala o svědcích.¹⁰⁵ Pod sankcí neplatnosti nebylo možné vyslýchat jako svědky duchovní ve vztahu ke zpovědnímu tajemství nebo mlčenlivostí duchovního úřadu, státní úředníky vázané úředním tajemstvím, pokud nebyli této povinnosti zproštěni svými nadřízenými, a konečně osoby, které z psychických nebo fyzických důvodů nebyly schopné v konkrétním okamžiku schopné svědčit.¹⁰⁶

Dále zákon svědecké povinnosti zprošťoval osoby ve specifickém vztahu k obviněnému – jeho příbuzné, sešvagřené osoby, manžela nebo manželku, osvojitele, osvojence, schovatele, schovance, poručníky, poručence a rovněž obhájce ve vztahu k informacím, které mu obviněný svěřil jako obhájci. Zvláštní ustanovení pak platila v souvislosti s výslechem členů císařského rodu, kteří mohli být vyslýcháni pouze nejvyšším dvorním maršálkem v jejich obydlí, a mimo Vídeň měl toto oprávnění předseda sborového soudu první instance v tom místě, kde se členové císařského rodu nacházeli.¹⁰⁷

Svědék byl před výslechem poučen o tom, že je povinen vypovídat podle svého nejlepší vědomí a svědomí tak, aby své výpovědi mohl potvrdit svědeckou přísahou, jejímž účelem bylo zesílení váhy svědectví. Některé osoby ovšem soud pod sankcí neplatnosti pod přísahu brát neměl.¹⁰⁸ Jednalo se dle zákona o osoby, na které dopadalo následující zákonné ustanovení (cit.):

„I. Ti, jenž sami jsou usvědčeni nebo v podezření, že čin trestný, pro který jsou vyslýcháni, spáchali, aneb v něm měli účastenství;

¹⁰³ Ibidem, § 118, § 127-133

¹⁰⁴ Ibidem, § 139-149

¹⁰⁵ Ibidem, § 150-172

¹⁰⁶ Ibidem, § 151

¹⁰⁷ Ibidem, § 152, § 155

¹⁰⁸ Ibidem, § 165, § 170

2. *ti, kdož jsou pro nějaký zločin ve vyšetřování nebo proň odsouzeni k trestu na svobodě, kteréhož ještě nepřestáli;*
3. *ti, kdož byli již pro křivé svědectví neb pro křivou přísahu odsouzeni;*
4. *ti, kdož v čas výslechu ještě čtrnáctého roku věku svého nedokonali;*
5. *ti, kdož jsou patrně mdlého smyslu nebo mdlé paměti;*
6. *ti, kdož žijí s obviněným, proti němuž seznávají, v nepřátelství takovém, kteréž podle osobností a hledíc k okolnostem, vylučuje hodnověrnost svědků;*
7. *ti, kdož ve výslechu svém uvedli podstatné okolnosti, jichž nepravdivost jest dokázána, a v příčině kterýchž nemohou dokázati, že jen z omylu tak seznali.*¹⁰⁹

Obhájci obviněných někdy účelově navrhovali některé svědky nebrat pod přísahu kvůli jejich údajnému nepřátelství s obviněným a o skutečnosti, zda je svědek podezřelý z účasti na zločinu, mohl soud rozhodovat v obdobných případech nekonzistentně, což mohlo vést ke snížení právní jistoty rozhodování. Následující kapitola¹¹⁰ pojednávala zvláště o vyšetřovací vazbě, důvodech, pro které mohla být vyšetřovací vazba uložena, a o možnosti složit kauci u vazby pro podezření z útěku, pokud nehrozil trest smrti nebo trest odnětí svobody vyšší než pět let.¹¹¹

1.4.11 Kapitola XV. O vyslýchání obviněného

Kapitola č. XV byla zaměřena na výslech obviněného a konkrétní průběh procesu výslechu obviněného.¹¹² Trestní řád z roku 1873 stanovoval základní trestně-procesní zásady vztahující se k výslechu obviněného, konkrétně byla zakotvena povinnost klást obviněnému takové otázky, které měly být určité, neměly být nijak zatmělé, neurčité nebo úskočné. Otázky na sebe měly přirozeně navazovat a soudce se měl vyvarovat takových otázek, které by „presumovaly“ přiznání obviněného ke skutku, ke kterému se nepřiznal.¹¹³

V rámci pokládání otázek bylo rovněž zakázáno obviněnému za účelem přiznání vyhrožovat, nutit k odpovědi, užívat donucovacích prostředků k přiznání

¹⁰⁹ Ibidem, § 170

¹¹⁰ Ibidem, § 173-197

¹¹¹ SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). str. 39-40

¹¹² § 198-206 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

¹¹³ Ibidem, § 200

nebo k výpovědi něčeho určitého anebo křivě předstírat o skutečnostech. K rychlosti řízení přispívalo ustanovení, které stanovovalo, že se nemělo přípravné vyšetřování protahovat v tom smyslu, aby se dosáhlo ze strany obviněného k přiznání.¹¹⁴ Kapitoly č. XVI a č. XVII obsahovaly mj. okruh náležitostí obžaloby a přípravu hlavního přelíčení.¹¹⁵

1.4.12 Kapitola XVIII. O hlavním přelíčení před sborovými soudy první instance a o prostředcích opravných proti rozsudkům těchto soudů

Osmnáctá kapitola trestního řádu byla věnována hlavnímu přelíčení před sborovými soudy první instance a opravným prostředkům proti rozsudkům těchto soudů.¹¹⁶ Hned v úvodu celé této kapitoly byla stanovena důležitá právní zásada, že hlavní jednání má být veřejné, jinak bylo neplatné (cit.):

„Hlavní přelíčení má býti veřejné, pod neplatností“¹¹⁷

Veřejnost mohla být vyloučena pouze kvůli „mravopočestnosti“ (z pohledu dnešního právního řádu možné označit pod neurčitým právním pojmem dobré mravy) nebo veřejnému pořádku, a to z úřední povinnosti anebo na návrh státního zástupce či obžalovaného. Z hlavního přelíčení nemohli být vyloučeni ti, jež byli trestným činem poškozeni, soudci, úředníci státního zastupitelství či ministerstva práv a osoby zapsané v seznamu obhájců. Obžalovaný a soukromý účastník nebo soukromý žalobce mohli současně žádat, aby bylo dovoleno třem jejich důvěrníkům být přítomni při přelíčení. Rozsudek musel být vždy vyhlášen veřejně.¹¹⁸

V této kapitole byla rovněž zakotvena stěžejní zásada trestního řízení, a to zásada volného hodnocení důkazů. Tato zásada byla stanovena následovně (cit.):

„O tom, má-li některý příběh pokládati se za prokázaný, rozhodují soudcové ne podle pravidel průvodních zákonem ustanovených, ale podle svého prostého přesvědčení, jehož nabyli po svědomitém uvážení všech průvodů k tomu a proti tomu přivedených.“

¹¹⁴ Ibidem, § 202

¹¹⁵ Ibidem, § 207-227

¹¹⁶ Ibidem, § 228-296

¹¹⁷ Ibidem, § 228

¹¹⁸ Ibidem, § 229-231

Z výše uvedeného vyplývá, že soudci nebyli vázáni důkazními pravidly, které by stanovoval zákon, ale rozhodovali dle svého prostého přesvědčení, kterého nabyli na základě svědomitého uvážení a vyhodnocení konkrétních důkazů. Při rozhodování kladl soud zřetel pouze k tomu, co bylo před ním v hlavním přelíčení provedeno a prokázáno. Spisy mohly být důkazem pouze, pokud byly v hlavním přelíčení čteny.¹¹⁹

Opravným prostředkem proti rozsudkům sborových soudů první instance představovalo odvolání ke sborovému soudu druhé instance. Dalším opravným prostředkem byla zmateční stížnost, o které rozhodoval nejvyšší soud jako soud zrušovací. Prostřednictvím odvolání mohl být napaden výrok o trestu, pokud jej nebylo možné napadnout zmateční stížností, anebo výrok o soukromém nároku, rozhodnutí sborového soudu druhé instance pak bylo konečné. Podání zmateční stížnosti bylo trestním řádem povoleno v celkem jedenácti případech, jednalo se např. o nesprávné obsazení soudu, skutečnost, že všichni soudci nebyli během celého jednání přítomni nebo že rozhodoval vyloučený soudce, nedodržení ustanovení trestního řádu, které obsahovalo sankci neplatnosti, dále nejasný, neúplný nebo sobě odporující výrok soudu, neuvedení důvodů výroku apod.¹²⁰

1.4.13 Kapitola XIX. O porotě

Kapitola č. XIX obsahovala právní úpravu porot.¹²¹ V tomto případě se právní úprava vracela doslovně k ustanovením trestního řádu z roku 1850. Porotní soudy se scházely v sídlech sborových soudů první instance zpravidla jednou za tři měsíce, ve velkých městech jednou za dva měsíce a ve Vídni jednou za měsíc. Jak již bylo zmíněno, porota se skládala ze soudu (předseda, další dva soudci a zapisovatel) a z dvanácti porotců (lavice porotců). Sestavování seznamu porotců na rozdíl od trestního řádu z roku 1850 nebylo upraveno přímo trestním řádem, ale zákonem z 23. května 1873 č. 121 ř. z.¹²²

Tento zákon vymezoval podmínky, za kterých mohla osoba vykonávat úřad porotce, velmi podobně jako trestní řád z roku 1850. Porotci mohli být pouze muži, kteří platili zákonem stanovenou částku přímé daně, bez ohledu na výši

¹¹⁹ Ibidem, § 258

¹²⁰ Ibidem, § 280-283

¹²¹ Ibidem, § 297-351

¹²² SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). str. 40

daně mohli být porotci rovněž advokáti, notáři, profesori, učitelé středních a vysokých škol a ti, kteří získali doktorskou hodnost na tuzemské univerzitě. Další podmínkou bylo dosažení věku alespoň třiceti let, gramotnost, mít domovské právo v tuzemské obci a jednorocní bydliště v obci pobytu. Ke každému zasedání porotního soudu se povolalo třicet šest porotců a devět porotců jako porotců náhradních.¹²³

Trestní řád ve svých ustanoveních obsahoval důvody, pro které byli z rozhodování porotci vyloučeni. Tyto důvody byly vymezeny následovně (cit.):

- „1. Když jest porotce se stranami neb jich zástupci v takovém svazku, který by soudce dle § 67. z vykonávání moci soudcovské vylučoval;*
- 2. když má z toho, bude-li obžalovaný z obžaloby osvobozen neb odsouzen, nadíti se nějakého užitku nebo nějaké škody;*
- 3. když byl v této věci svědkem soudním, když byl udavatelem, žalobníkem, obhájcem nebo zástupcem účastníka soukromého, nebo když byl nebo má býti slyšen za svědka neb za znalce;*
- 4. když měl jako porotce účastenství v předešlém hlavním přelíčení o též věci trestní, kteráž nyní znovu líčiti se má (§§ 332., 348., 350., post. 2).“¹²⁴*

V případě, že bylo dosaženo dvanácti neodmítnutých porotců, nebo v osudí zbylo pouze tolik jmen, kolik je potřeba, aby mohl být počet porotců doplněn do dvanácti, byla tzv. lavice porotců pro hlavní přelíčení sestavena. Předseda bral porotce pod sankcí neplatnosti pod přísahu. Před poradou o otázkách sestavených předsedou porotního soudu přečetl vrchní porotce ostatním členům poroty požadavek zákona, aby svědomitě a bedlivě zkoumali všechny důkazy ve prospěch i neprospěch obžalovaného podle jejich svědomí. Zákon neurčoval žádná pravidla k posuzování důkazů a ani nevyžadoval, aby porotci uváděli důvody pro své přesvědčení.¹²⁵

Porotci rozhodovali pouze o vině obžalovaného, a to dvěma třetinami hlasů, v ostatních případech rozhodovali prostou většinou hlasů. Při hlasování porotců (které se konalo v poradní světnici) nesměl být pod sankcí neplatnosti kdokoliv přítomen bez písemného povolení předsedy soudu. Stanovení trestu bylo

¹²³ Ibidem, str. 40

¹²⁴ § 306 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

¹²⁵ Ibidem, § 307-313

nicméně zákonem vyhrazeno soudcům. Trestní řád počítal i s vadným výrokem porotců. Pokud byl porotci obžalovaný uznán vinným a porotní soud byl jednomyslně přesvědčen, že se porotci zmýlili, rozhodl, že se má rozhodnutí odložit do dalšího zasedání porotního soudu a že se má věc přikázat jiné porotě. Žádný soudce ani porotce, kteří se zúčastnili prvního přelíčení, se nemohli účastnit nového přelíčení.¹²⁶

V případě, že byl výrok jiné poroty stejný jako výrok předchozí poroty, použil jej soud za základ rozsudku. Zákonem z 23. května 1873 č. 120 ř. z. bylo umožněno činnost porotních soudů dočasně omezit, zvláště za výjimečného stavu. Snahu o vyloučení porotních soudů z rozhodování o politických deliktech obsahoval zákon č. 98/1886 ř. z., o soudnictví ve věcech trestních, jež se zakládají na snahách anarchistických. Tento zákon platil pouhé tři roky a poté nebyla jeho platnost prodloužena.¹²⁷

Další ustanovení trestního řádu umožňovalo porotním soudům zmírňovat tresty při existenci značně důležitých a převažujících polehčujících okolností, tresty doživotí a tresty v rozmezí deseti až dvaceti let odnětí svobody až na tři roky, tresty v rozmezí pěti až deseti let odnětí svobody až na jeden rok a v tomto případě také zmírnit druh žaláře na mírnější. V případě rozsudku smrti se porotní soud musel poradit se státním zástupcem, zdali je odsouzený hoděn milosti či nikoliv a jaký trest by mu měl být případně místo trestu smrti udělen.¹²⁸

Rozsudky porotních soudů mohly být napadeny řádnými opravnými prostředky, a to odvoláním a zmateční stížností.¹²⁹ Dvacátá kapitola trestního řádu¹³⁰ pak jako mimořádné opravné prostředky upravovala stížnost pro zachování zákona, obnovu řízení a mimořádnou obnovu. Stížnost pro zachování zákona mohl podat z důvodu právního omylu soudu generální prokurátor, obnovu řízení bylo možné uskutečnit např. kvůli prokázanému zfalšování listiny nebo křivému svědectví, podplácení, existenci nových důkazů nebo faktu, že pro totožný skutek bylo odsouzeno více osob a z porovnání rozsudků a skutků bylo zřejmé, že některé osoby jsou nevinné. Mimořádná obnova mohla být povolena na

¹²⁶ Ibidem, § 327-342

¹²⁷ SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing)., str. 40-41

¹²⁸ § 338-341 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

¹²⁹ Ibidem, § 343

¹³⁰ Ibidem, § 352-364

návrh generálního prokurátora a směřovala zejména proti skutkovým omylům soudu.¹³¹

1.4.14 Závěrečné kapitoly trestního řádu

Závěrečné kapitoly trestního řádu z roku 1873 upravovaly mimořádná řízení, konkrétně řízení ohledně osob neznámých, nepřítomných a uprchlých, řízení podle práva stanného, řízení o přestupcích a řízení ve věcech tiskových. Řízení podle práva stanného se konalo při vzbouření, kdy jiné zákonné prostředky nepostačovaly k jeho potlačení jako prostředky dostatečné, dále při rozmáhání se zločinů vražd, zhářství, loupeží a veřejného násilí v jednom nebo více okresech ve zvláště nebezpečné míře.¹³²

V případě vzbouření o zavedení stanného práva rozhodoval zemský správce po poradě s prezidentem sborového soudu druhé instance a s vrchním státním zástupcem, pokud hrozilo nebezpečí z prodlení, mohly rozhodovat i nižší úřední a soudní složky a nižší složky státního zastupitelství. U jiných zločinů, než vzbouření rozhodoval o zavedení stanného řízení ministr práv a ministr vnitra.¹³³

Stanné řízení mělo trvat maximálně tři dny, bylo ústní a veřejné a obviněný při něm musel mít obhájce. Proti rozsudku neexistoval žádný opravný prostředek a žádost o milost neměla odkladný účinek. Rozsudek měl být vykonán nejpozději do tří hodin. Oproti klasickému řízení rovněž existovaly odlišnosti v řízení o přestupcích. Ve věci obžaloby se nekonalo řádné přípravné vyšetřování ani zvláštní jednání.¹³⁴

Svědkové se zpravidla nebrali pod přísahu. Obhájce nebyl z úřední povinnosti zřízen. Řízení probíhalo pod sankcí neplatnosti veřejně s výjimkou nutnosti ochrany „mravopočestnosti“, veřejného pořádku a v případě, kdy žaloval soukromý žalobce, a obě strany navrhly veřejnost vyloučit. Rozsudek okresního soudu bylo možné napadnout odvoláním u sborového soudu první instance. Uplatněna mohla být také obnova řízení.¹³⁵

¹³¹ Ibidem, § 353, § 362

¹³² SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 617

¹³³ Ibidem, str. 617

¹³⁴ Ibidem, str. 617

¹³⁵ Ibidem, str. 617

1.4.15 Novelty trestního řádu z roku 1873

Trestní řád z roku 1873 byl pozměněn a doplněn řadou novel a vedlejších zákonů, z nichž nejvýznamnější byly následující v chronologickém uspořádání:

- zákon z 31. prosince 1877, č. 3 ř. z. z roku 1878 (tzv. Silvestrovská novela)
- zákon z o organizaci soudní z 27. listopadu 1896, ř. z. č. 217
- jednací řád pro soudy (nařízení z 5. května 1897, ř. z. č. 112)
- císařské nařízení ze 14. prosince 1915, č. 372 ř. z. o sepsání a podpisu soudních rozhodnutí v občanských a trestních věcech, vzešla-li trvalá překážka soudci nebo zapisovateli
- zákon z 21. března 1918, ř. z. č. 109, o náhradě škody osobám bezprávně odsouzeným
- zákon z 18. srpna 1918, č. 89 Sb., jímž se prozatímně mění některá ustanovení trestního řádu
- zákon z 23. května 1919, č. 278 Sb., o sestavování seznamů porotců
- zákon z 29. února 1920, č. 121 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina
- ústavní zákon z 9. dubna 1920, č. 293 Sb., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního (podle §§ 107, 112 a 116 ústavní listiny)
- zákon ze 14. dubna 1920, č. 300 Sb., o mimořádných opatřeních (ve znění zákona č. 125/1933 Sb.)
- zákon z 15. dubna 1920, č. 268, o dočasném zastavení působnosti porot
- zákon z 30. května 1924, č. 124 Sb., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, podle vyhlášky č. 145/1933 Sb.
- zákon z 11. března 1931, č. 48 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží
- zákon z 28. června 1933, č. 108 Sb., o ochraně cti
- zákon ze 4. dubna 1935, č. 68 Sb., o vrchních soudech jako soudech státních

- dekret presidenta republiky z 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech
- dekret presidenta republiky z 19. června 1945, č. 17 Sb., o Národním soudu
- dekret presidenta republiky z 8. srpna 1945, č. 62 Sb., o úlevách v trestním řízení soudním¹³⁶

¹³⁶ SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. [V Praze]: Melantrich, 1945. str. 20-21

2 Trestní řád z roku 1950

2.1 Historický exkurz

V úvodní části této kapitoly autor vychází ze své diplomové práce, která se věnuje vývoji trestního práva po roce 1945.¹³⁷ Po únorovém převratu roku 1948 vedení Komunistické strany československé rozhodlo o zásadní proměně československého práva, aby bylo v souladu se všemi společenskými poměry „lidově demokratického“ státu. Nejednalo se pouze o změnu jednotlivých zákonů, ale o radikální změnu právního řádu pomocí kodifikačních norem. Na zasedání ÚV KSČ, které se konalo v červnu 1948, k tomuto názoru K. Gottwald připojil, že je nutné „likvidovat nemožný stav, kdy u nás platily zákony ještě z doby Marie Terezie“.¹³⁸

Novým právním směrem se v československém právu mělo stát přizpůsobení právních předpisů sovětskému právu, včetně ideologie a třídního přístupu do právních předpisů, dále zřetelné zjednodušení, odstranění tzv. „pozůstatků“ z doby kapitalismu, zvláště byrokratismu a formalismu. Na jaře v roce 1949 byla vypracována osnova trestního zákona a trestního řádu.¹³⁹ V oblasti trestního práva nadále platil rakouský trestní zákoník z roku 1852 a trestní řád z roku 1873. Ústava 9. května v § 171 až 173 stanovila, že výklad a používání všech předpisů právního řádu musí být v souladu s ústavou a současně se ruší všechny zákony, které odporují ústavě a zásadám lidově demokratického zřízení nebo zákony, které upravují právo odlišně od ústavy.¹⁴⁰

Ve sféře trestního práva procesního byly podstatné změny provedeny zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, který vycházel z Ústavy 9. května. Upravoval soudní organizaci krajskému zřízení, které bylo nastoleno pozdějším zákonem č. 280/1948 Sb. tak, jak bylo předpokládáno Ústavou 9. května. Tento zákon zavedl laický prvek při rozhodování soudu. V § 2, § 6 a § 8 stanovil, že soudy rozhodují zásadně v senátech. U okresních soudů se senát skládal z jednoho soudce z povolání a dvou soudců z lidu,

¹³⁷ cf. POLÁK, Michal. *Vývoj trestního práva po roce 1945*. Plzeň, 2021. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.

¹³⁸ Ibidem, str. 24-25

¹³⁹ Ibidem, str. 26-27

¹⁴⁰ Ibidem, str. 26-27

u krajských soudů a u Nejvyššího soudu se skládal ze dvou soudců z povolání a tři soudců z lidu.¹⁴¹

Při rozhodování si byli všichni soudci rovni. Dále zákon zakotvil namísto trojinstančnosti zásadně dvojinstančnost řízení. V souvislosti se zákonem o zlidovění soudnictví byl přijat zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů, který soudní organizaci přizpůsobil nově zaváděnému krajskému zřízení. V rámci rekodifikace československého trestního práva byl v roce 1950 ministerstvem spravedlnosti připraven zákon č. 86/1950 Sb. trestní zákon a zákon č. 88/1950 Sb. trestní zákon správní. Na výše zmíněné právní předpisy přímo navazovaly základní předpisy procesního práva trestního, a to zákon č. 87/1950 Sb. zákon o trestním řízení soudním, a zákon č. 89/1950 Sb. zákon o trestním řízení správním.¹⁴²

Tvůrci nových zákonů částečně použili výsledky nedokončených rekodifikačních prací z období první republiky. Současně navázali na předchozí prvorepublikové snahy o sjednocení trestního práva na celém území republiky, dále i na úvahy o jednotné úpravě trestního práva správního, o sjednocení vojenského trestního práva s obecným trestním právem a kárného práva s kázeňským právem. Nicméně za vzor jim sloužily především sovětské právní předpisy. Sovětským právem byla ovlivněna zvláště úprava klíčových ustanovení, např. vymezení účelu trestního zákona, koncepce trestní odpovědnosti, definice trestného činu, účel trestu a velké množství procesních institutů.

Novými trestněprávními kodifikacemi byly nahrazeny starší trestněprávní zákony včetně původně samostatně upravených vojenských trestních předpisů, konkrétně vojenského trestního zákona z roku 1855 a vojenských trestních řádů z roku 1912. Důležitým výsledkem rekodifikace trestního práva bylo definitivní odstranění právního dualismu recipovaného rakouského a uherského práva, včetně dualismu práva obecného a vojenského.¹⁴³

¹⁴¹ Ibidem, str. 28

¹⁴² Ibidem, str. 28-29

¹⁴³ Ibidem, str. 29

2.2 Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

2.2.1 Charakteristika trestního řádu

Trestní řád z roku 1873 byl účinný do 31. července 1950, neboť dnem 1. srpna 1950 vstoupil v účinnost zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), který ve svém zrušovacím ustanovení (§ 324) pod bodem 1 zrušil platnost prvně uvedené právní normy.¹⁴⁴ Trestní řád z roku 1950 rovněž nahradil dosud platný uherský trestní řád ze dne 4. prosince 1896 č. XXXIII/1896, který byl platný na území Slovenska a nahradil i vojenské trestní řády.¹⁴⁵

Do přijetí trestního řádu z roku 1950 se v řízení před Státním soudem postupovalo přiměřeně podle ustanovení trestního řádu z roku 1873 (popř. podle trestního práva vojenského). Ustanoveními trestního řádu se však necítily být orgány činné v trestním řízení vázány. Pro přípravné řízení bylo typické vynucené doznání, kterému byla přikládána zásadní váha, neprověření obhajoby, porušování zásady materiální pravdy či absence kontroly prokurátora nad vyšetřováním.¹⁴⁶

Jakékoliv záruky neobsahovalo ani řízení před soudem, kde rozhodnutí ovlivňovaly nezákonným způsobem prokuratura i ministerstvo spravedlnosti. V době, kdy úřad ministra spravedlnosti zastával Alexej Čepička (únor 1948 až duben 1950) se vytvořil systém kabinetní justice, který se uplatňoval i za jeho nástupce Štefana Raise (květen 1950 – září 1953). Poslušnými vykonavateli jejich vůle se stal jak státní prokurátor, tak předseda Státního soudu. Prokurátoři státní prokuratury (právě tak jako soudci Státního soudu) akceptovali metody užívané Státní bezpečností při vyšetřování, které byly v jasném rozporu s trestním řádem, případně i jinými zákonnými předpisy.¹⁴⁷

Zajistit „správný“ výsledek soudního procesu měla jednak schvalovací a zprávozá povinnost vůči ministerstvu spravedlnosti týkající se nejprve téměř všech meritorních rozhodnutí a předpokládaných trestů, později omezena pouze na tresty smrti a dále tzv. předporady prokurátora státní prokuratury s předsedou senátu, popř. i s celým senátem, později i za účasti pracovníků Státní bezpečnosti

¹⁴⁴ PROUZA, Daniel. *Vyloučení soudce z vykonávání úkonů trestního řízení jako důležitý důvod pro odnětí a přikázání věci*. In: *Soudce*, r. 2007, č. 7-8, s. 6-12, ISSN 1211-5347.

¹⁴⁵ BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. str. 585

¹⁴⁶ *Ibidem*, str. 585

¹⁴⁷ *Ibidem*, str. 585

(tzv. „proces v kostce“). Výše zmíněným nezákonným praktikám neučinilo přítrž ani přijetí trestního řádu z roku 1950.¹⁴⁸

2.2.2 Charakteristika trestního řádu z pohledu dobové právní literatury

Trestní řád z roku 1950 z pohledu dobové právní literatury vykazoval třídní zaměření trestního řízení vymezením jeho účelu, zdůrazněním jeho výchovné stránky a ukládal občanům pomáhat k dosažení účelu trestního řízení. Tím, že trestní řád vymezoval účel tohoto zákona, dával pevnou směrnicí pro jeho výklad a též přispíval k jeho srozumitelnosti. Dále dle dobové právní literatury úprava trestního řízení zaručovala lepší uplatnění zásady objektivní pravdy a socialistické zákonnosti, toho bylo dosaženo zejména provedením zásady ústnosti a bezprostřednosti, širokou možností kontroly rozhodnutí soudu a prokurátora a také tím, že pověřoval prokurátora střežením socialistické zákonnosti.¹⁴⁹

Trestní řád z pohledu dobové právní literatury rovněž nově vymezoval funkci prokurátora a soudu. Soud se omezoval na rozhodování v hlavní věci (především o otázce viny a trestu) a prokurátor vedl přípravné řízení a prováděl výkon rozhodnutí. Dále trestní řád zachovával a rozváděl všechny vymoženosti zákona o zlidovění soudnictví, důsledně uplatňoval přímou účast lidu v senátním rozhodování, odstraňoval formalismus buržoazního práva, zachovával zlevnění řízení jeho lepší organizací a přesunem nákladů na konto státu. Po formální stránce byl nový trestní řád považován za přehlednější a srozumitelnější než předcházející trestně-procesní úprava.¹⁵⁰

2.2.3 Systematika a účel trestního řádu

Trestní řád z roku 1950 obsahuje celkem 326 paragrafů, které jsou rozděleny do celkem devíti hlav a dále do jednotlivých oddílů, ve kterých jsou postupně po obecných ustanoveních upraveny jednotlivé fáze trestního řízení, odchylky pro zvláštní způsoby trestního řízení a prozatímní organizace vojenského soudnictví.¹⁵¹

¹⁴⁸ Ibidem, str. 585

¹⁴⁹ SOLNAŘ, Vladimír, ed. *Československé trestní řízení: učebnice pro právnické fakulty*. Praha: Orbis, 1963. str. 22

¹⁵⁰ RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení: vysokoškolská učebnice pro právnické fakulty*. Praha: Panorama, 1982. str. 24

¹⁵¹ zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

V úvodu trestního řádu byl stanoven jeho účel v § 1, který byl definován následovně (cit.):

„Účelem tohoto zákona je upravit řízení v oboru trestního soudnictví tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona potrestáni. Pomáhat k dosažení tohoto účelu je právem a povinností každého občana.

Projednávání věcí se má dít tak, aby vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností.“

Z výše uvedeného citovaného ustanovení je zcela patrné třídní zaměření zákona, který svým účelem směřoval zejména k ochraně pracujícího lidu a k potrestání jeho nepřátel. Současně bylo v účelu zákona zakotveno výchovné ustanovení směrem k občanům státu, které spočívalo v povinnosti a současně právu každého občana napomáhat účelu zákona a podílet se na zjištění trestného činu a potrestání pachatele.

Trestní řád upravoval především jednotlivá stádia trestního řízení. Rozeznával přípravné řízení, hlavní líčení před soudem, odvolací řízení a řízení o mimořádných opravných prostředcích, kterými byly stížnost pro porušení zákona a obnova řízení a řízení o výkonu trestu. Nová podoba trestního řízení byla ovlivněna sovětským vzorem, což se nejvíc projevilo v přípravném řízení a v roli prokurátora.¹⁵² Sovětský vzor vycházel ze stalinského předpokladu o zostřování se třídního boje, kterým bylo odůvodňováno užívání represivních metod. V oblasti trestního práva tuto teorii rozpracoval sovětský prokurátor Andrej Vyšinský.¹⁵³

2.2.4 Úloha prokurátora

Úloha prokurátora (a rovněž soudu) byla stanovena v § 2, který byl v trestním řádu z roku 1950 definován následovně (cit.):

„Úkolem prokurátora a soudu v trestním řízení je pečovat o to, aby byly zachovávány zákony lidově demokratické republiky a aby jich bylo používáno v souladu se zájmy pracujícího lidu. Úkolem vojenského prokurátora a vojenského soudu je kromě toho chránit bojeschopnost ozbrojených sborů

¹⁵² KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009. str. 158

¹⁵³ BÍLÝ, Jiří Libor. *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice*. Praha: Linde, 2003. Vysokoškolské právní učebnice. str. 318

a kázeň a pořádek v nich stanovený, upevňovat velitelskou pravomoc a tím přispívat k zabezpečení obrany vlasti.

Úkolem prokurátora v trestním řízení je zejména konat přípravné řízení, bdít nad spravedlivým potrestáním pachatelů a dbát o výkon trestů jim uložených.“

Trestní řád jako žalobní orgán stanovoval pouze osobu prokurátora. Na základě výše uvedeného je opětovně zřejmé třídní zaměření trestního řádu, kdy bylo stanoveno, že úkolem prokurátora bylo používat a zachovávat zákony lidově demokratické republiky v souladu se zájmy pracujícího lidu. Kromě zmíněného úkolu byl prokurátor dle zákonné úpravy povinen konat zejména přípravné řízení, dohlížet nad průběhem celého trestního procesu a dbát řádného výkonu trestu, které uložil.

Přípravné řízení bylo svěřeno orgánům národní bezpečnosti, popř. představeným příslušníkům ozbrojených sborů, vyšetřování měl konat prokurátor osobně, nicméně byl však oprávněn nařídít orgánům povolaným k vyhledávání, aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony.¹⁵⁴ Praxe se vyvinula tak, že se z této výjimky stalo pravidlo, a prokurátor vyšetřování osobně nevykonával. Tento postup byl odůvodňován tvrzením, že na rozdíl od Sovětského svazu nemá prokurátor svoje vyšetřovatele, a není tedy s to osobně provádět všechna vyšetřování.¹⁵⁵

Ustanovení § 77 trestního řádu z roku 1950 mělo být prokurátorem naplňováno výkonem dozoru nad vyšetřováním. Vyhledávání a vyšetřování tak prakticky často splývalo v jedno, a kromě formálního označení pak mezi nimi nebylo rozdílu. Prokurátor prováděl, resp. vydával příkaz k provedení úkonů, při kterých docházelo k zásahům do práv a svobod občanů. Prokurátorovi bylo také svěřeno i rozhodování o nejvýznamnějším zásahu do práv a svobod občana, a to vzetí obviněného do vazby.¹⁵⁶ Prokurátor byl rovněž pověřen střežením tzv. „socialistické zákonnosti“.¹⁵⁷

¹⁵⁴ § 76, § 77 a § 84 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁵⁵ BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. str. 586

¹⁵⁶ § 79-83, § 101-106, § 131-136 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁵⁷ SOUKUP, Ladislav. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. str. 214

Pro vojenské trestné činy byl příslušný vojenský prokurátor. Trestní řád z roku 1950 převzal a modifikoval ustanovení zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu, která se týkala příslušnosti státního prokurátora. Tomu příslušelo konat přípravné řízení o všech činech podle první hlavy zvláštní části trestního zákona, pokud na ně zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest odnětí svobody, jehož dolní hranice tvořila nejméně deset let.¹⁵⁸

Kromě toho disponoval státní prokurátor rovněž oprávněním rozhodnout, zda bude konat přípravné řízení i o jiných trestných činech podle první hlavy zvláštní části trestního zákona, o neoznámení či nepřekažení těchto činů, o nadržování, spolčení a podněcování k nim nebo o trestných činech příslušníků národní bezpečnosti. Mimo výše vyjmenované případy konal přípravné řízení okresní prokurátor, v jehož obvodu byl spáchán trestný čin. Okresnímu prokurátorovi byl nadřízen krajský prokurátor a tomu generální prokurátor. Okresnímu prokurátorovi mohla být věc odňata a následně přikázána jinam.¹⁵⁹

2.2.5 Přípravné řízení

Prokurátor společně s orgány národní bezpečnosti konal přípravné řízení. Přípravné řízení bylo započato vyhledáváním, které konaly orgány národní bezpečnosti. Orgány národní bezpečnosti byly oprávněny předvolat a vyslechnout každého, od koho bylo možné zjistit rozhodné skutečnosti pro zjištění trestného činu. Dle potřeby byla rovněž umožněna spolupráce v rámci vyhledávání s jinými veřejnými orgány. Poté následovala fáze vyšetřování, kterou zahajoval prokurátor. Neexistovala přitom žádná formální instituce sdělení obvinění, a stačilo pouze podezření ze spáchání trestného činu.¹⁶⁰

V případě, že se prokurátor dozvěděl o trestném činu, tak konal vyšetřování, pokud nebyla věc či podnět dostatečně vysvětleny. Povinností prokurátora v rámci přípravného řízení bylo učinit vše, aby bylo zabezpečeno úspěšné provedení trestního řízení.¹⁶¹ Prokurátor zejména (cit.):

¹⁵⁸ § 13 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁵⁹ Ibidem, § 13-21

¹⁶⁰ Ibidem, § 76-84

¹⁶¹ Ibidem, § 77-78

„a) sbírá důkazy o skutečnostech důležitých pro rozhodnutí soudu, ať již svědčí v neprospěch obviněného či v jeho prospěch, zejména vyslýchá obviněného a svědky

b) pečuje o to, aby obviněný mohl být postaven před soud a aby nemařil trestní řízení, zejména rozhoduje o vazbě

c) zajišťuje výkon trestu a ochranných opatření, k nimž by mohlo dojít

d) zajišťuje uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu.“¹⁶²

Výše uvedená zákonná ustanovení obsahují pouze demonstrativní výčet oprávnění, kterými mohl prokurátor zajistit naplnění účelu trestního řízení. V zákoně jsou výše zmíněná ustanovení uvedena slovem „především“, nejednalo se tedy o taxativní výčet oprávnění prokurátora a byl tak dle zákona zmocněn i k dalším úkonům, které napomáhaly k tomu, aby „učinil prokurátor vše, co je nutné k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení“.¹⁶³

Prokurátor tedy vedl výslech obviněného a svědků, shromažďoval důkazy, rozhodoval o uvalení vazby na obviněného, zajišťoval výkon trestu a ochranných opatření a zajišťoval uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu. Prokurátor mohl dále také rozhodnout o otevření zásilek adresovaných obviněnému v případě, že existoval některý z vazebních důvodů, dále rozhodoval o domovní prohlídce, o osobní prohlídce, o ohledání a o nařizování ostatním státním orgánům, aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony. Tyto orgány byly povinny vykonat i další vyšetřovací úkony, pokud jejichž nutnost vyplynula z úkonu, který jim byl nařízen.¹⁶⁴

2.2.6 Žaloba

Bylo-li podezření z trestného činu proti obviněnému dostatečně odůvodněno, podal na něj prokurátor zpravidla žalobu (termín obžaloba je užíván v současně platném trestním řádu a byl rovněž užíván i v trestním řádu z roku 1873 [včetně termínu žaloba], v trestním řádu z roku 1950 byl užíván termín žaloba), a to u soudu, u něhož byl prokurátor činný. Prokurátor disponoval oprávněním vzít obžalobu zpět a vrátit tak věc do stavu vyšetřování. Prokurátor mohl také

¹⁶² Ibidem, § 78

¹⁶³ Ibidem, § 78

¹⁶⁴ Ibidem, § 79-84

navrhnout ochranné opatření (ochranné léčení nebo ochrannou výchovu), přerušit trestní stíhání, trestní stíhání zastavit nebo věc postoupit příslušnému prokurátorovi, nicméně byl před postoupením věci povinen učinit vše, co bylo neodkladně nutné k zabezpečení úspěšného provedení trestní řízení.¹⁶⁵

Přerušit trestní stíhání prokurátor musel v případě, že nešlo pro nepřítomnost obviněného věc náležitě objasnit, dále pokud obviněný pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání trestného činu, nebyl schopen chápat smysl trestního řízení nebo pokud nebyl pachatel zjištěn. Před přerušením trestního stíhání prokurátor rovněž učinil vše, co bylo nutné k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení. Pominul-li důvod přerušení trestního stíhání, prokurátor v trestním stíhání pokračoval.¹⁶⁶

Zastavit trestní stíhání byl prokurátor povinen, pokud bylo nepochybné, že skutek obviněného není trestným činem, trestný čin nespáchal obviněný, trestnost činu zanikla či v případě, že obviněný nebyl trestně odpovědný. Dále bylo trestní stíhání zastaveno, pokud nebylo podezření z trestného činu dostatečně odůvodněno, nešlo-li obviněného stíhat, protože prezident republiky nařídil, aby se v trestním řízení nepokračovalo nebo pokud obviněný zemřel.¹⁶⁷

Trestní stíhání mohl prokurátor zastavit, šlo-li o čin, jehož nebezpečnost byla pro společnost nepatrná, šlo-li o vojenský trestný čin, který bylo možné vyřídit kázeňsky a prokurátor považoval kázeňské řízení za postačující, dále pokud trest, k němuž mohlo trestní stíhání vést, byl zcela nevýznamný vzhledem k jinému trestu, který byl obviněnému již uložen, nebo šlo důvodně očekávat, že mu bude uložen.¹⁶⁸

Trestní stíhání mohlo být také zastaveno, pokud byl obviněný pro totožný skutek dostatečně potrestán národním výborem, kázeňsky nebo zahraničním soudem či úřadem. Trestní stíhání mohlo být zastaveno také v případě vydání obviněného do ciziny, nebo pokud byl obviněný vyhoštěn. O zastavení trestního stíhání měl prokurátor dle možností vyrozumět obviněného a poškozeného.

¹⁶⁵ Ibidem, § 85-90

¹⁶⁶ Ibidem, § 88

¹⁶⁷ Ibidem, § 89

¹⁶⁸ Ibidem, § 89

Pominul-li důvod pro zastavení trestního stíhání nebo se dodatečně objevil, prokurátor v trestním stíhání pokračoval.¹⁶⁹

2.2.7 Hlavní líčení

První oficiální dokument, z něž se obviněný mohl seznámit s rozsahem a podstatou obvinění proti sobě, jakož i o vymezení skutku, jenž mu byl kladen za vinu, byla obžaloba. Po podání obžaloby prokurátorem soudu nařídil předseda senátu tohoto soudu doručit obžalobu obviněnému s výzvou, aby před zahájením hlavního líčení oznámil soudu důkazy, o jejichž provedení v rámci hlavního řízení žádá. Obžaloba musela být doručena nejpozději s předvoláním k hlavnímu líčení před soudem.¹⁷⁰

Předseda senátu soudu byl povinen zařídit vše, co bylo třeba k zajištění úspěšného provedení hlavního líčení, zvláště provést důkazy, které nemohly být následně provedeny při hlavním líčení. V případě, že byl obviněný ve vazbě, tak byl vyslechnut předsedou senátu a vyrozuměn o tom, zda chce sdělit nějaké údaje nebo návrhy. Pokud to bylo potřebné, mohl být obviněný předsedou senátu vyslechnut, i když nebyl ve vazbě. Bylo-li očekáváno, že hlavní líčení zabere delší časový úsek, zařídil předseda senátu, aby se hlavního líčení zúčastnil jeden nebo více náhradních soudců, kteří byli jako pojistka pro řádný průběh řízení připraveni nastoupit na místo člena senátu, jenž se z určitého důvodu nemohl účastnit celého hlavního líčení.¹⁷¹

Den konání hlavního líčení stanovoval předseda senátu soudu tak, aby obviněnému byla od doručení předvolání a obžaloby zajištěna alespoň třídní lhůta k přípravě. V případě, že prokurátor obžalobu rozšířil o nový skutek nebo ji jinak pozměnil před zahájením hlavního líčení, nařídil předseda senátu doručení její nové podoby obviněnému tak, aby mu byla rovněž zajištěna již zmíněná třídní lhůta k přípravě, včetně zachování možnosti oznámit soudu důkazy, o jejichž provedení v rámci hlavního líčení žádá. Po doručení obžaloby mohl soud v neveřejném zasedání trestní stíhání zastavit či přerušit, jinak hlavní líčení nařídil, zahájil a provedl. Je důležité zmínit, že neveřejného zasedání se mohl

¹⁶⁹ Ibidem, § 89

¹⁷⁰ Ibidem, § 137

¹⁷¹ Ibidem, § 138

účastnit prokurátor, jiné osoby včetně obviněného či jeho obhájce z něj byly vyloučeny.¹⁷²

Hlavní líčení bylo zásadně veřejné, nicméně ze zákonem stanovených důvodů bylo možné veřejnost vyloučit, pokud by bylo veřejným projednáním věci ohroženo státní, hospodářské nebo služební tajemství, nebo by byl ohrožen klidný průběh jednání či mravnost. Rozsudek byl však i při vyloučení veřejnosti vždy vyhlášen veřejně. Hlavní líčení se vždy konalo za přítomnosti všech členů senátu, prokurátora a zapisovatele.¹⁷³

Obviněný musel mít při hlavním líčení obhájce, konalo-li se řízení o trestném činu, za který zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí anebo trest dočasného odnětí svobody, jehož horní hranice převyšovala pět let. Současně musel obviněný disponovat obhájcem, uznal-li to soud za nutné, zvláště v případě, pokud měl soud pochybnosti o tom, zdali je obviněný způsobilý se sám hájit.¹⁷⁴

Průběh hlavního líčení byl vcelku standardní, na počátku předseda senátu zahájil hlavní líčení a otázal se obviněného, zda byla zachována zákonná třídní lhůta k přípravě. Po zahájení hlavního líčení přednesl prokurátor obžalobu, po přednesení obžaloby následovalo provádění důkazů a následně po provedení důkazů byl vymezen prostor pro závěrečné řeči, kdy bylo zaručeno právo posledního slova obhájci, obviněnému nebo zákonnému zástupci. Zvláštností u závěrečných řečí byl výslovný zákaz učinit návrh konkrétní výměry trestu ze strany prokurátora.¹⁷⁵

Po závěrečných řečech se soud odebral k závěrečné poradě senátu, rozhodnutí soudu ve věci samé posléze vyhlásil veřejně předseda senátu. Při rozhodování byl pak soud vázán skutkem tak, jak byl vymezen v obžalobě a mohl vycházet pouze z důkazů, které byly provedeny před soudem v hlavním líčení, nicméně soud nebyl vázán právním posouzením skutku v obžalobě. Soud rozhodoval rozsudkem o tom, zda se obviněný uznával vinným nebo či se

¹⁷² Ibidem, § 140-142, § 215

¹⁷³ Ibidem, § 143-145

¹⁷⁴ Ibidem, § 146

¹⁷⁵ Ibidem, § 148-158

obžaloby zprošťuje.¹⁷⁶ Soud mohl obviněného zprostit obžaloby z totožných důvodů jako v současně platné právní úpravě.¹⁷⁷

Kromě zproštění obžaloby či uznání obviněného vinným a vydání rozhodnutí o trestu mohl soud také přerušit trestní stíhání pro zákonnou překážku či zdravotní stav obviněného či zastavit trestní stíhání, kdy určitou neobvyklostí byla povinnost soudu zastavit trestní stíhání v případě, kdy vzal prokurátor obžalobu zpět předtím, než se soud odebral k závěrečné poradě. V odvolacím řízení toto umožněno nebylo.¹⁷⁸

Soud měl rovněž povinnost věc postoupit v případě, že šlo o soud lidový a věc patřila do příslušnosti soudu krajského. Pokud byl soudem uznán obviněný vinným, rozhodoval zpravidla rovněž o nároku poškozeného. Oproti současné právní úpravě se mohl poškozený se svým nárokem připojit až do okamžiku, než se soud odebral k závěrečné poradě.¹⁷⁹ Rovněž bylo v trestním řádu upraveno základní právo obhajoby, ovšem v omezenější míře než v předchozích právních předpisech.¹⁸⁰

2.2.8 Odvolací řízení a opravné prostředky

Proti rozsudku soudu bylo řádným opravným prostředkem odvolání, kterým bylo možné odporovat rozsudku státního nebo okresního soudu a mělo odkladný účinek. Oprávněné osoby k podání odvolání rozeznával trestní řád z roku 1950 následovně (cit.):

„(1) Odsuzujícímu rozsudku může odvoláním odporovat:

- a) prokurátor pro nesprávnost kteréhokoli z výroků,*
- b) obviněný pro nesprávnost kteréhokoli z výroků, který se ho přímo dotýká,*
- c) poškozený pro nesprávnost výroku o jeho nárocích vzešlých z trestného činu,*
- d) zúčastněná osoba pro nesprávnost výroku, který se jí přímo dotýká.*

¹⁷⁶ Ibidem, § 158-161

¹⁷⁷ cf. § 162 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) a § 226 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

¹⁷⁸ § 164-167 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁷⁹ Ibidem, § 164-167

¹⁸⁰ KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. str. 115

(2) Zprošťujícím rozsudku může odvoláním odporovat:

a) prokurátor pro nesprávnost kteréhokoli z výroků,

b) obviněný pro nesprávnost kteréhokoli z výroků a pro nesprávnost zjištění do odůvodnění rozsudku pojatého, které se ho přímo dotýkají,

c) zúčastněná osoba pro nesprávnost výroku o zabrání.

Ve prospěch obviněného mohou podat odvolání též jeho příbuzný v pokolení prímém, osvojitel, osvojenec a manžel. Lhůta k podání odvolání jim počíná týmž dnem jako obviněnému.“¹⁸¹

Odvolání bylo nutné podat u soudu, proti jehož rozsudku směřovalo, a to do tří dnů od oznámení rozsudku, požádal-li však prokurátor či obviněný do tří dnů od vyhlášení rozsudku, jemuž byl přítomen, o doručení stejnopisu vyhotovení rozsudku, mohl podat odvolání do tří dnů od jeho doručení. Oprávněná osoba se mohla práva na podání odvolání výslovně vzdát nebo již podané odvolání vzít zpět. Odvolání bylo možné vzít zpět jen do doby, než se odvolací soud odebral k závěrečné poradě. Odvolání podané prokurátorem byl oprávněn vzít zpět i nadřízený prokurátor a odvolání, které podala ve prospěch obviněného jiná oprávněná osoba, mohlo být vzato zpět jen s výslovným souhlasem obviněného.¹⁸²

Odvolání vycházelo z apelačního principu, tudíž se před odvolacím soudem zpravidla opakovalo hlavní líčení a odvolací soud rozhodoval ve věci.¹⁸³ O odvolání proti rozsudku státního soudu rozhodoval nejvyšší soud a o odvolání proti rozsudku okresního soudu rozhodoval nadřízený krajský soud. V rámci neveřejného zasedání mohl soud zamítnout opožděné odvolání nebo odvolání podané neoprávněnou osobu anebo osobou, která se práva podat odvolání výslovně vzdala anebo jej vzala zpět. Soud v neveřejném zasedání mohl rozhodnout rovněž o odvolání obviněného proti zprošťujícím rozsudku, o odvolání směřujícím jen proti výroku o nárocích poškozeného vzešlých

¹⁸¹ § 172-174 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁸² Ibidem, § 175-176

¹⁸³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 639

z trestného činu a o odvolání, které směřovalo jen proti výroku, který se přímo dotýká zúčastněné osoby.¹⁸⁴

Nerozhodnul-li soud o odvolání v rámci neveřejného zasedání, byl soud povinen rozhodnout v rámci odvolacího líčení. Ustanovení o nutné obhajobě se přiměřeně vztahovala i na tento typ řízení. Den konání odvolacího líčení musel stanovit předseda senátu tak, aby měl obviněný zajištěnou, podobně jako v případě hlavního líčení, alespoň třídní lhůtu k přípravě. Po zahájení odvolacího líčení přednesl člen senátu napadený rozsudek a podal zprávu o stavu věci, následně přednesl odvolatel své odvolání a odůvodnil jej. Kromě prokurátora disponovaly další osoby, které rozhodnutím odvolacího soudu mohly být přímo dotčeny, oprávněním přednést svá vyjádření.¹⁸⁵

Po přednesení návrhů byly provedeny důkazy. Na provádění důkazů se přiměřeně užíla ustanovení o provádění důkazů při hlavním líčení.¹⁸⁶ Po provedení dokazování předseda senátu udělil slovo k závěrečným řečem. Obviněnému a obhájci, a nebyl-li obviněný svéprávný rovněž jeho zákonnému zástupci, vždy příslušelo právo posledního slova. Po skončení závěrečných řečí se soud odebral k závěrečné poradě, po které následovalo vyhlášení rozhodnutí soudu předsedou senátu. Soud při rozhodování v odvolacím líčení přezkoumával správnost všech výroků rozsudku, proti nimž mohl podat odvolání odvolatel.¹⁸⁷

V rámci výše zmíněného rozhodování mohl soud přihlížet pouze k těm důkazům, které byly provedeny v rámci odvolacího líčení, nicméně se soud mohl odchýlit od skutkových zjištění soudu první stolice, pokud v tomto směru v odvolacím líčení znovu provedl důkazy již provedené v rámci hlavního líčení, anebo provedl důkazy, které nebyly provedeny v hlavním líčení. Soud mohl změnit rozsudek v neprospěch obviněného jen na základě odvolání podaného prokurátorem v neprospěch obviněného. V případě, že změnil soud rozsudek ve prospěch obviněného z důvodu, který prospíval rovněž spoluobviněnému, změnil rozsudek vždy i ve prospěch tohoto spoluobviněného.¹⁸⁸

Změna již pravomocného rozhodnutí byla umožněna institutem stížnosti pro porušení zákona, kterou mohl podat generální prokurátor u Nejvyššího soudu

¹⁸⁴ § 178-184 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁸⁵ Ibidem, § 185-190

¹⁸⁶ Ibidem cf. § 151-157

¹⁸⁷ Ibidem, § 191-194

¹⁸⁸ Ibidem, § 195-196

proti pravomocnému rozhodnutí prokurátora nebo soudu, kterým byl porušen zákon. Možností změny pravomocného rozhodnutí soudu byla i obnova trestního řízení, která byla umožněna v případě, že vyšly najevo skutečnosti nebo důkazy dříve soudu neznámé, které mohly odůvodnit jiné rozhodnutí o vině a trestu. Institut obnovy řízení mohl být také využit, pokud vyšlo dodatečně najevo, že se prokurátor nebo soudce v původním řízení dopustili trestného porušení úřední povinnosti, které mohlo mít vliv na konečnou podobu rozhodnutí. Trestní stíhání v neprospěch obviněného mohl navrhnout pouze prokurátor, a to tehdy, jestliže trestnost činu dosud nezanikla.¹⁸⁹

2.2.9 Vykonávací řízení

Ve vykonávacím řízení měl opět významnou roli prokurátor, který měl zvláště dbát, aby si odsouzení své tresty co nejdříve odpykali. Prokurátor činný u soudu, který ve věci rozhodl v první stolici, byl povinen zařídit vše, aby byl zajištěn dohled nad výkonem uloženého trestu nebo ochranného opatření, zvláště pak vyrozumíval jednotlivé úřady a veřejné orgány, které byly příslušné v určité věci vykonávat konkrétní opatření. Vykonání trestu smrti oznamoval předseda senátu nebo jím pověřený soudce odsouzenému. Prokurátor povolil nejbližším příbuzným odsouzeným, obhájci, duchovnímu či jiným osobám, s nimiž odsouzený žádal mluvit, jejich návštěvu. Současně platilo ustanovení, že trest smrti nesměl být vykonán na těhotné ženě.¹⁹⁰

Trest smrti byl vykonáván za přítomnosti předsedy senátu, prokurátora, zapisovatele, velitele vězeňského ústavu, lékaře, který měl zjistit smrt, a žádal-li to odsouzený, také duchovního. Další osoby směly být přítomny při vykonání trestu smrti, pokud tak stanovil zvláštní předpis. Při zvýšeném ohrožení vlasti určoval prokurátor, zda bude trest smrti vykonán oběšením nebo zastřelením. Před samotnou exekucí přečetl předseda senátu rozsudek bez odůvodnění. Protokol o výkonu trestu smrti musel obsahovat údaje o tom, kdy podle lékaře nastala smrt. Za zmínění rovněž stojí trest smrti vyhlášený ve stanném řízení, který bylo nutné vykonat zpravidla veřejně, a to tři až dvanáct hodin po vyhlášení rozsudku.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ibidem, § 216-220

¹⁹⁰ Ibidem, § 267-268

¹⁹¹ Ibidem, § 269-270

Prokurátor dohlížel, jak již bylo zmíněno, i nad výkonem trestu odnětí svobody. Prokurátor disponoval oprávnění odložit na nezbytnou dobu výkon trestu odnětí svobody, kdyby bylo jeho výkonem ohroženo zdraví nebo život odsouzeného, zvláštní podmínky výkonu trestu odnětí svobody se vztahovaly dle zákona i na těhotnou ženu. Z důvodu těžkého onemocnění odsouzeného nebo z naléhavých rodinných důvodů mohl prokurátor na potřebnou dobu výkon trestu odnětí svobody přerušit, dalším důvodem pro přerušeni mohl být pracovní výkon nebo dobré chování odsouzeného. Dále prokurátor mohl rozhodnout o upuštění od výkonu trestu, a to z důvodu vydání nebo vyhoštění odsouzeného.¹⁹²

O podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody rozhodovaly na návrh vězeňské správy nebo prokurátora k tomu zřízené komise pro podmíněné propuštění u krajských soudů, složené ze dvou soudců z povolání a ze tří soudců z lidu, kterým příslušelo současně rozhodnout, zda bude odsouzený po propuštění z výkonu trestu zařazen do tábora nucené práce. Za zmínku stojí, že zákon rovněž stanovil některé procesní odchylky pro řízení proti mladistvým, kde byl kladen důraz zejména na výchovný aspekt, proti uprchlému, pro řízení o vydání k trestnímu stíhání do ciziny, pro stanné řízení a pro polní řízení před vojenskými soudy.¹⁹³

¹⁹² Ibidem, § 271-276

¹⁹³ Ibidem, § 227-265, § 278-279

3 Komparativní srovnání tr. ř. 1873 ř. z. a tr. ř. 1950 Sb.

3.1 Historické kontexty trestních řádů

Z výše v této práci uvedeného a zmíněného je zřejmé, že porovnávané trestní řády úzce souvisí se společensko-kulturními změnami dané společnosti. V případě historického kontextu se jedná o vyústění zejména politických změn. Trestnímu řádu z roku 1873 předcházely významné celospolečenské změny, kdy se v rámci několika desetiletí měnil zásadním způsobem právní řád rakouského císařství, potažmo Rakouska-Uherska, který byl postupně kodifikován do ucelených souborů právních předpisů. Současně je patrné, že v oblasti trestního práva procesního došlo k zásadnímu kroku v oblasti humanizace práva.

Trestní řád z roku 1950 byl rovněž důsledkem rozsáhlých politických a celospolečenských změn, kdy bylo cílem „odstranit buržoazní přežitky“ a přiblížit právo lidovým masám srozumitelností a jednoduchostí. Tento trestní řád dokončil zejména unifikaci práva na celém území Československé republiky, nicméně byly v praxi často porušovány orgány činnými v trestním řízení některá jeho ustanovení. Společným znakem je přímá kontinuita porovnávaných právních předpisů (včetně uherského trestního řádu ze dne 4. prosince 1896 č. XXXIII/1896, který byl platný na území Slovenska a nahradil i vojenské trestní řády).

Jako odlišné znaky v rámci historického kontextu lze označit bezpochyby časový úsek přípravy jednotlivých právních předpisů, kdy práce na trestním řádu z roku 1873 byly započaty v pracovních komisích již v roce 1861, oproti tomu práce na trestním řádu z roku 1950 proběhly v období po přijetí Ústavy 9. května a dále pokračovaly především v rámci tzv. právnícké dvouletky. Další odlišným historickým znakem byla snaha distancovat se trestním řádem z roku 1950 od jakýchkoliv právních předpisů z rakouského mocnářství, oproti tomu trestní řád z roku 1873 z velké části navazoval na trestní řád z roku 1850, který byl již ve své době značně pokrokový a reflektoval ve svých ustanoveních a pravidlech důležité společenské a politické změny.

3.2 Systematika, účel a základní zásady trestních řádu

3.2.1 Systematika

Trestní řád z roku 1873 obsahuje celkem 494 paragrafů, které jsou dále rozděleny do 27 kapitol, je tedy obsahově rozsáhlejší než trestní řád z roku 1950, který obsahuje celkem 326 paragrafů rozdělených do devíti hlav. Trestní řád z roku 1873 ve svém obsahu rovněž upravuje oproti trestnímu řádu z roku 1950 uspořádání soudní soustavy, která je v případě trestního řádu z roku 1950 upravena v zákoně č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. Trestní řád z roku 1950 upravuje současně také vojenské soudnictví,¹⁹⁴ kdežto v souvislosti s trestním řádem z roku 1873 byla tato problematika upravena v samostatných vojenských trestních řádech.

Trestní řád z roku 1873 upravuje ve svých ustanoveních jednotlivých kapitol postupně obecná ustanovení, soudní soustavu, soustavu státních zastupitelství, ustanovení o obviněném a o hájení obviněného, o soukromém žalobníkovi a soukromém účastníkovi, o příslušnosti trestních soudů a o spojení několika trestních věcí, o vylučování a zamítání soudních osob a státních zástupců, o oznamování soudních opatření a o povolování nahlížení do spisů, o vyhledávání trestných činů a o přípravném vyhledávání v příčině zločinů a přečinů, o přípravném vyšetřování, o ohledání a znalech, o prohledávání domu, osob a o zabavování věcí a o slyšení svědků.¹⁹⁵

Jako další zakotvoval trestní řád z roku 1873 ustanovení v jednotlivých kapitolách o obeslání a postavení obviněného, o vyslýchání obviněného, o vydávání v obžalovanost a o přípravách k hlavnímu přelíčení, o hlavním přelíčení před sborovými soudy první instance a o opravných prostředcích proti rozsudkům těchto soudů, o porotě, o obnově trestního řízení a o navrácení v předešlý stav, o nálezech a opatřeních trestního soudu v příčině pohledávek ze soukromého práva, o nákladech trestního řízení, o vykonání rozsudků, o řízení v příčině neznámých, nepřítomných nebo uprchlých osob, o řízení dle stanného práva, o řízení v příčině přestupků a o trestním řízení ve věcech tiskových.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ibidem, § 7-12

¹⁹⁵ zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

¹⁹⁶ Ibidem

Oproti tomu trestní řád z roku 1950 upravoval v ustanoveních po jednotlivých kapitolách obecná ustanovení, přípravné řízení, hlavní líčení, odvolání a odvolací líčení, veřejné a neveřejné zasedání, změny pravomocného rozhodnutí, odchylky pro zvláštní způsoby řízení, výkon rozhodnutí, závěrečná ustanovení a přechodná a zrušovací ustanovení.¹⁹⁷ Ze samotných výčtů jednotlivých kapitol a jimi upravovaných oblastí trestního řízení je patrné, že trestní řád z roku 1873 oproti trestnímu řádu z roku 1950 obsahoval daleko podrobnější úpravu jednotlivých ustanovení. Dalším rozdílným znakem je, že trestní řád z roku 1873 upravuje oproti trestnímu řádu z roku 1950 i další části trestního řízení, které pozdější trestní řád vůbec neupravuje nebo je upravuje pouze okrajově.

3.2.2 Účel

Trestní řád z roku 1873 ve svých obecných ustanoveních¹⁹⁸ stanovuje, že soudy mohou postupovat pouze podle tohoto trestního řádu v případě rozhodování o trestných činech. Trestní řád z roku 1950 rovněž ve svých základních obecných ustanoveních¹⁹⁹ stanovuje, že účelem tohoto zákona je upravit řízení v oboru trestního soudnictví, nicméně současně doplňuje ve svém účelu tato ustanovení (cit.):

„Pomáhat k dosažení tohoto účelu je právem a povinností každého občana.

Projednávání věcí se má dít tak, aby vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností.“

Ve výše citovaných ustanoveních je zcela nepokrytě vyjádřeno třídní zaměření tohoto trestního řádu a výzva k „ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu“.²⁰⁰

V účelu trestních řádů lze spatřit zásadní rozdíl v jejich pojetí a významu. Trestní řád z roku 1873 byl vyvrcholením celospolečenských a politických změn, kdy jeho počátek lze nalézt v trestním řádu z roku 1850, silně ovlivněném revolučními událostmi z roku 1848. V období bachovského absolutismu došlo

¹⁹⁷ zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

¹⁹⁸ § 1-7 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

¹⁹⁹ § 1-6 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁰⁰ Ibidem, § 1

sice k určitému zpomalení či zpětvzetí zásadních změn v podobě trestního řádu z roku 1853, nicméně trestní řád z roku 1873 přímo navázal svým směřováním na trestní řád z roku 1850.

Trestní řád z roku 1950 svým významem rovněž odpovídá své „společenské době“, kdy je v jeho účelu zcela zřetelně stanovena animozita vůči jakýmkoliv aktivitám, které neodpovídají „zájmům pracujícího lidu“ či vůči „jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností“.²⁰¹ Lze na základě výše uvedeného konstatovat, že výše zmíněné trestněprávní předpisy přímo korelují se společenským stavem společnosti a jejím politickým směřováním, nicméně trestní řád z roku 1950 je svým účelem vymezen k ochraně určité třídy občanů vůči ostatním třídám. V trestním řádu z roku 1873 není účel zákona takto ani jinak podobně vymezen.

3.2.3 Základní zásady

V trestním řádu z roku 1873 vycházely základní zásady trestního řízení převážně z již dříve právně zakotvených zásad trestního řádu z roku 1850 a trestního řádu z roku 1853. Trestní řád z roku 1873 zakotvil v rámci své první kapitoly²⁰² některé základní zásady trestního řízení, konkrétně zásadu *nulla poena sine lege*, zásadu zákonného soudce, zásadu obžalovací, zásadu vyhledávací a zásadu zajištění práva na obhajobu. Další zásady trestního řízení byly upraveny zákonodárcem v odlišně uspořádaných ustanoveních trestního řádu. V trestním řádu z roku 1873 existoval rovněž oproti trestnímu řádu z roku 1950 institut soukromého žalobce.²⁰³

Katalog základních zásad trestního řízení trestní řád z roku 1950 výslovně neobsahoval. Důvodová zpráva k trestnímu řádu uváděla pro trestní řízení dvě nejvýznamnější zásady. První zásada spočívala v ochraně zájmů pracujícího lidu, jíž mělo být dosaženo zvláště zavedením institutu soudců z lidu, rekrutováním prokurátorů z řad dělnictva a pravidlem senátního rozhodování. Těmito ustanoveními měl být zajištěn přímý podíl lidu na soudním rozhodování.

²⁰¹ Ibidem, § 1-2

²⁰² § 1-7 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁰³ Ibidem, § 2

Druhá zásada spočívala v zásadě zjištění materiální pravdy, včetně poskytnutí práv obhajoby i nemajetným obviněným.²⁰⁴

Právní teorií byly později odvozeny i následující (v trestním řádu z roku 1950 přímo nezakotvené) zásady: zásada nezávislosti soudů, zásada volného hodnocení důkazů, zásada veřejnosti, zásada ústnosti a bezprostřednosti, zásada obžalovací, zásada oficiality a zásada zajištění práv obhajoby. Z formálního hlediska je tento katalog zásad možné označit jako pokrokový, nicméně v reálné aplikační praxi byla celá řada těchto zásad (např. nezávislost soudů, zajištění práv obhajoby, zjištění materiální pravdy apod.) hrubě porušována.²⁰⁵ Je zřejmé, že chybějící formální zakotvení základních ustanovení a právních zásad mohlo být zneužito v neprospěch obviněného/obžalovaného/odsouzeného, jelikož se nebylo možné odkazovat pouze na „odvozené zásady“, které nebyly v zákoně přímo zakotveny.

3.2.4 Soukromý žalobce, soukromý účastník, poškozený, zúčastněná osoba

Trestní řád z roku 1873 rozeznával instituty soukromého žalobce a soukromého účastníka. Konkrétní rozdělení do těchto institutů spočívalo zejména v tom, kdo v jaké fázi řízení byl oprávněn podat obžalobu. Soukromý žalobce byl oprávněn písemnou nebo ústní žádostí požadovat trestní stíhání u trestných činů, které bylo podle trestního zákona možné stíhat jen na žádost toho, komu bylo v jeho právech ublíženo. Soukromý žalobce měl právo napomáhat soudu ve všem, co mohlo opodstatnit jeho obžalobu, dále mohl nahlížet do spisů a zařídit u soudu k provedení své obžaloby vše, k čemu byl oprávněn státní zástupce.²⁰⁶

V případě, že soukromý žalobce nepodal v zákonné lhůtě obžalobu nebo neučinil jiné návrhy, které byly potřebné k provedení obžaloby, nebo nepřišel k hlavnímu přelíčení anebo neučinil při hlavním přelíčení závěrečný návrh, mělo se za to, že odstoupil soukromý žalobce od trestního stíhání. Soukromý žalobce byl oprávněn požádat státního zástupce o zastupování, nicméně rozsah oprávnění státního zástupce byl omezen z podstaty institutu soukromého žalobce pouze na rozsah práv, které příslušely soukromému žalobci. Oprávnění podat návrh na

²⁰⁴ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 625

²⁰⁵ Ibidem, str. 625

²⁰⁶ § 46 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

povolání obnovy řízení ztratil soukromý žalobce, který vzal zpět obžalobu. Konalo-li se trestní řízení na základě žádosti soukromého žalobce, tak mu měla být usnesením soudu uložena povinnost k náhradě nákladů, které z trestního řízení vzešly.²⁰⁷

Trestní řád z roku 1950 institut soukromého žalobce nijak neupravoval a nezakotvoval. Odstraněním celého institutu soukromého žalobce náleželo žalobní právo pouze státu prostřednictvím prokurátora, který se tak stal jediným orgánem veřejné obžaloby z moci úřední. Trestní řád z roku 1950 tak neumožňoval poškozenému oproti trestnímu řádu z roku 1873 podat obžalobu nebo převzít trestní stíhání. Za zmínění rovněž stojí přechodné a zrušovací ustanovení trestního řádu z roku 1950 (cit.):

„Bylo-li na žalobu soukromou zahájeno před účinností tohoto zákona trestní stíhání pro čin, který je trestný i podle trestního zákona, převezme prokurátor stíhání.“²⁰⁸

Na základě výše uvedeného bylo stanoveno, že pokud bylo již trestní stíhání zahájeno na základě žaloby soukromého žalobce, byl povinen převzít trestní stíhání prokurátor, pokud byl trestný čin, pro který bylo trestní stíhání zahájeno, trestný i dle trestního zákona z roku 1950.

Dle trestního řádu z roku 1873 byl soukromým účastníkem každý, kdo byl poškozen na svých právech zločinem nebo přečinem, který musel být z moci úřední stíhán. Soukromý účastník se se svými soukromoprávními nároky připojoval k trestnímu řízení, v jehož zájmu bylo pomáhat veřejné obžalobě k usvědčení obviněného a napomoci tak k prokázání svého soukromoprávního nároku. Konkrétní osoba, která splňuje výše zmíněné, se mohla až do zahájení hlavního přelíčení připojit k trestnímu řízení, a stát se tak soukromým účastníkem. Soukromý účastník disponoval těmito právy (cit.):

„1. Může státnímu zástupci a vyšetřujícímu soudci vším býti na ruku, co jest příhodno k usvědčení obviněného aneb k odůvodnění náhrady pohledávané.

2. Účastník soukromý může nahlédati ve spisy, a to již mezi přípravným řízením a vyšetřováním, nejsou-li tomu zvláštní důvody na odpor.

²⁰⁷ Ibidem, § 46, § 352, § 390

²⁰⁸ Ibidem, § 320

3. Účastník soukromý obešle se k hlavnímu přelíčení a připomene se mu, kdyby nepřišel, že přelíčení nicméně půjde předse a že jeho návrhy budou ze spisů čteny. On může obžalovanému, svědkům a znalcům otázky dávat i a chtěl-li by něco připomenouti, může se mu již mezi přelíčením dovoliti mluvit. Ku konci přelíčení má právo, hned když státní zástupce návrh závěrečný učiní a odůvodní, mluvit k tomu konci, aby práva, jichž pohledává, provedl i odůvodnil a učinil návrhy, v příčině kterýchž žádá, aby o nich v hlavním nálezu bylo spolu rozsouzeno.²⁰⁹

Z výše uvedeného je zřejmé, že soukromý účastník disponoval právem napomáhat státnímu zástupci a vyšetřujícímu soudci se vším, co bylo přínosné k usvědčení obviněného a k odůvodnění nároku na náhradu újmy. Dále byl soukromý účastník oprávněn nahlížet do spisů již v rámci přípravného řízení a přípravného vyšetřování. Dalšími právy soukromého účastníka bylo právo být obeslán k hlavnímu přelíčení, právo vyjadřovat se v rámci hlavního přelíčení, právo klást otázky obžalovanému, svědkům a znalcům a právo pronést závěrečný návrh o svém soukromoprávním nároku.

Trestní řád z roku 1950 nezakotvuje institut soukromého účastníka, ale pojednává o institutu poškozeného, který ovšem disponoval odlišnými pravomocemi. Tato poškozená osoba byla dle zákona definována následovně (cit.):

„Osobě poškozené trestným činem (poškozenému) musí být poskytnuta možnost, aby v trestním řízení uplatňovala své nároky vzešlé z trestného činu a aby činila návrhy v hlavním a odvolacím líčení.“²¹⁰

Ve výše uvedeném ustanovení bylo zakotveno právo poškozeného uplatňovat v trestním řízení nároky vzešlé z trestného činu a právo činit návrhy v hlavním a odvolacím líčení. Poškozený a jeho obhájce či zmocněnec mohl rovněž stejně jako v předcházející trestněprávní úpravě nahlížet do spisů, s výjimkou protokolu o hlasování, a pořizovat si výpisky a poznámky. V rámci přípravného řízení byl nicméně prokurátor oprávněn toto právo nahlížet do spisu odeprít, mohl-li tím být zmařen účel přípravného řízení, toto neplatilo, pokud byla

²⁰⁹ Ibidem, § 47

²¹⁰ § 48 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

možnost nahlížet do spisů o takových úkonech, při kterých měl poškozený právo být přítomen.²¹¹

Poškozenému byla stanovena i některá další procesní práva, konkrétně právo být vyrozuměn o hlavním líčení a o odvolacím líčení, právo učinit v hlavním líčení návrh k uplatnění svého nároku, právo podat odvolání proti odsuzujícímu rozsudku pro nesprávnost výroku o jeho nárocích, právo na zastoupení zmocněncem a také právo závěrečné řeči. Jestliže soud uznal obviněného vinným, rozhodnul o nárocích poškozeného vzešlých z trestného činu, a to jen tehdy, jestliže o to poškozený žádal, dříve, než se soud odebral k závěrečné poradě, a o nároku nebylo již rozhodnuto v řízení ve věcech občanskoprávních.²¹²

Prokurátorovi a v řízení před soudem předsedovi senátu byla stanovena povinnost vždy poučit poškozeného o jeho právech. Zemřel-li poškozený, přecházela práva, která měl v trestním řízení, na jeho právního nástupce. V rámci zajištění nároků poškozeného vzešlých z trestného činu mohl prokurátor v přípravném řízení a soud v řízení před soudem zajistit movité věci obviněného, případně jeho pohledávky, a to až do pravděpodobné výše škody. Práva poškozeného se však nevztahovala na řízení před státním a vojenským prokurátorem, státním a vojenským soudem a na stanné řízení.²¹³

Trestní řád z roku 1950 pojednává také o zúčastněné osobě, která byla definována následovně (cit.):

„(1) Zúčastněnou osobou se rozumí ten,

a) jehož věc může být nebo byla zabráná, není-li v řízení obviněným, nebo

b) komu může být nebo bylo uloženo ručení za nedobytný trest peněžitý.“²¹⁴

Zúčastněné osobě muselo být umožněno, aby se mohla vyjádřit k dané věci a činit návrh v hlavním, případně odvolacím líčení a ve veřejném zasedání. Prokurátor v přípravném řízení a v řízení před soudem předseda senátu byli povinni zúčastněnou osobu poučit o jejích právech. Téměř všechna procesní ustanovení, která jsou výše uvedená u poškozeného, platila i pro zúčastněnou

²¹¹ Ibidem, § 66

²¹² Ibidem, § 48, § 53, § 141, § 158, § 164, § 173

²¹³ Ibidem, § 48-49

²¹⁴ Ibidem, § 51

osobu. Hlavním rozdílem v jejich postavení bylo, že u zúčastněné osoby se rozhodovalo o zabrání její věci či o uložení ručení za nedobytný peněžitý trest, ale v případě poškozené osoby se v rámci adhezního řízení rozhodovalo o náhradě způsobené újmy.²¹⁵

V rámci komparace je možné srovnat rozsah oprávnění u institutů soukromého žalobce s poškozeným a soukromého účastníka se zúčastněnou osobou. Institut soukromého žalobce se od poškozeného odlišoval zejména oprávněním soukromého žalobce se svého práva domáhat samostatně svojí obžalobou bez nutnosti ingerence státního zástupce, zatímco poškozený byl zcela odkázán na prokurátora a na to, zda prokurátor zahájil či nezahájil trestní stíhání. Jako společný znak soukromého žalobce, poškozeného a soukromého účastníka lze spatřit v principu adhezního řízení, konkrétně v tom, že vyjmenované osoby byly oprávněny se v rámci trestního řízení domáhat svého soukromoprávního nároku.

3.3 Fáze trestního řízení

3.3.1 Přípravné řízení

Základním rozdílem v případě porovnávaných trestních řádů je institut vyšetřujícího soudce a postavení státního zástupce (prokurátora) v přípravném řízení. V rámci trestního řádu z roku 1873 byl institut vyšetřujícího soudce zřízen v § 10 a 11 následovně (cit.):

„Při každém sborovém soudu první instance zřídí se jeden neb více členů za soudce vyšetřovací.

Na soudce vyšetřovacího náleží, by konal přípravné vyšetřování v příčině všech zločinů.“

Trestní řád z roku 1950 oproti trestnímu řádu z roku 1873 institut vyšetřujícího soudce v žádném svém ustanovení nezakotvoval. Je možné konstatovat, že trestní řád z roku 1950 pravomoci vyšetřujícího soudce nově přisoudil pouze prokurátorovi, který se tak stal rozhodujícím činitelem jak v rámci přípravného vyhledávání, tak i v rámci přípravného vyšetřování.

²¹⁵ Ibidem, § 51

Jak již bylo dříve zmíněno, přípravné vyhledávání (*Vorhebungen*) a přípravné vyšetřování (*Voruntersuchung*) byly součástí přípravného řízení. Přípravné vyhledávání bylo v trestním řádu z roku 1873 upraveno tak, že státní zástupce byl povinen zkoumat každé oznámení o podezření trestného činu, o kterém se dozvěděl, a zkoumat, zdali jsou důvody k zahájení přípravného vyhledávání.²¹⁶

Státní zástupce rovněž určoval, které orgány budou konat přípravné vyhledávání, konkrétně mohl pověřit orgány vyšetřujícího soudce, okresní soud nebo úřad bezpečnosti, aby našly příčinu a důvody pro zahájení trestního řízení proti určité osobě nebo aby bylo oznámení o podezření z trestného činu odloženo. Vyšetřující soudce a soudce okresní disponovali v přípravném řízení totožnými oprávněními a totožnými povinnostmi jako vyšetřující soudce v přípravném vyšetřování, úřad bezpečnosti podléhal odlišným podmínkám.²¹⁷

V případě, že nebyl soudu předložen návrh státního zástupce k přípravnému vyhledávání, měl vyšetřující soudce při sborovém soudu první instance možnost konat pouze takové úkony, které byly neodkladné, nebo by jejich neučinění ohrozilo překročení zákonné lhůty. O těchto úkonech měl soudce povinnost informovat státního zástupce. Pokud se o zločinu nebo přečinu dozvěděl soud okresní, měl povinnost tuto skutečnost oznámit státnímu zástupci, nicméně i bez jeho součinnosti konal přípravné vyhledávání (dle § 88 odst. 1 a 2). Ovšem neodkladné úkony mohl tento soud vykonat pouze tehdy, pokud bylo ohroženo jejich pozdější provedení či hrozilo prodlení.²¹⁸

Bezpečnostní úřady disponovaly oprávněním zjišťovat všechny zločiny a přečiny a provádět neodkladná přípravná opatření, která spočívala v objasnění věci či která mohla zabránit tomu, aby byly známky trestného činu odstraněny či hrozil úprk pachatele v případě, pokud nemohl vyšetřující soudce sám bez odkladu konat. Současně byly bezpečnostní úřady oprávněny konat domovní prohlídky či někoho dočasně uvěznit tehdy, pokud tak stanovoval trestní řád a současně musely tyto úkony neprodleně oznámit příslušnému státnímu zástupci nebo vyšetřujícímu soudu.²¹⁹

²¹⁶ § 87 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²¹⁷ Ibidem, § 88

²¹⁸ Ibidem, § 89

²¹⁹ Ibidem, § 24

Shledal-li státní zástupce po přezkoumání oznámení nebo spisů v rámci přípravného vyhledávání, které bylo možné dle potřeby doplnit, že existují dostatečné důvody k zahájení trestního řízení vůči určité osobě, podal návrh, aby bylo zahájeno přípravné vyšetřování (§ 91), anebo podal obžalobu. Pokud výše zmíněné důvody neshledal jako dostatečné, oznámení odložil a související spisy předal vyšetřujícímu soudci, který v takovém případě rozhodl o zastavení přípravného vyhledávání a případně uvězněného obviněného přikázal ihned propustit.²²⁰

Účelem přípravného vyšetřování v trestním řádu z roku 1873 bylo prozkoumání obvinění určité osoby z trestného činu do té míry, aby bylo následně možné řízení zastavit nebo připravit obžalobu a důkazy pro hlavní přelíčení. Obligatorně se konalo přípravné vyšetřování proti nepřítomné osobě a v řízení, kde rozhodoval porotní soud.²²¹ Rozdíl oproti přípravnému vyhledávání spočíval v tom, že přípravné vyšetřování mohlo být konáno pouze u porotního soudu či po usnesení poradní komory u soudu okresního.²²² Dalším rozdílem oproti přípravnému vyhledávání je, že přípravné vyšetřování mohlo být konáno pouze proti určité osobě pro určitý trestný čin, a to pouze k návrhu žalobce.²²³ Průběh přípravného vyšetřování byl blíže upraven v § 91 až 112 trestního řádu z roku 1873.

Z tehdejší právní úpravy je zřejmé, že vyšetřující soudce konal tak, aby konkrétní skutek vyhledal a pachatele svým vyšetřováním buď obhájil, nebo usvědčil. V tomto postupu je možné spatřit určité prvky inkvizičního řízení, i když bylo umožněno, aby žalobce (státní zástupce či soukromý žalobce) činil vyšetřujícímu soudci návrhy.²²⁴ Fáze přípravného vyšetřování byla ukončena jeho zastavením opatřením vyšetřujícího soudce nebo uzavřením. Vyšetřující soudce zastavil přípravné vyšetřování, pokud vzal žalobce zpět svůj podnět či navrhnul, aby bylo zastaveno. Kromě tohoto případu mohlo být přípravné vyšetřování rovněž zastaveno usnesením poradní komory u sborového soudu druhé

²²⁰ Ibidem, § 90

²²¹ Ibidem, § 91

²²² Ibidem, § 91, 95

²²³ Ibidem, § 92

²²⁴ Ibidem, § 96-97

instance.²²⁵ Přípravné vyšetřování bylo uzavřeno v případě, že byl získán dostatek podkladů pro zahájení hlavního přelíčení.²²⁶

Úprava přípravného řízení v trestním řádu z roku 1950 rovněž rozlišovala podobně jako trestní řád z roku 1873 mezi vyhledáváním a vyšetřováním.²²⁷ Jako hlavní rozdíl oproti trestnímu řádu z roku 1873 je možné nepochybně označit zrušení institutu vyšetřujícího soudce a přenesení jeho pravomocí na prokurátora, čímž se z prokurátora stal dominantní orgán přípravného řízení, který tak kumuloval značné množství pravomocí. Rozhodoval o zásazích do práv a svobod již mj. zmíněném vzetí obviněného do vazby, o domovních prohlídkách nebo o otevírání zásilek adresovaných obviněnému.²²⁸

Představu o tom, na základě jakých podkladů vydával prokurátor souhlas k zásahům do práv a svobod, je možné učinit na základě případu, který uvádí Švach, E. (*K doзору prokurátora nad vyšetřováním*. Socialistická zákonnost, 1955, č. 8, str. 269):

„Okresní prokurátor dal souhlas k zahájení vyšetřování a k domovní prohlídce na základě návrhu VB, který doslovně zněl: M. N. je důvodně podezřelý z krádeže dvou hus. Důkazy jeho jednání podloženo není, činí se tak pouze vzhledem k jeho pověsti a vzhledem ke stopám vedoucím k místu jeho bydliště.“²²⁹

V důvodové zprávě vztahující se k prokurátorovi bylo jeho postavení definováno následovně (cit.):

„není jen úředníkem, který se ujímá činnosti teprve okamžikem, kdy mu bezpečnostní služba dodá na stůl trestní oznámení o spáchaném trestném činu“ nýbrž „musí být iniciátorem a středem vši pečlivé bdělosti, vždy plně informovaným o veškerém politickém a hospodářském dění; musí být vždy připraven zakročit se vši přísností proti zločinnosti, a to především proti všem protistátním piklům, proti zrádcům, povalečům, rozkradačům socialistického vlastnictví, proti sabotérům a ničitelům státního majetku,

²²⁵ Ibidem, § 109-110

²²⁶ Ibidem, § 111

²²⁷ § 76-84 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²²⁸ Ibidem, § 79, 81, 83, 96-105

²²⁹ BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. str. 586

*proti nepřátelům pracujících a těm, kdo rozvracejí lidově demokratické zřízení.*²³⁰

Vyhledávání prováděly podle trestního řádu z roku 1950 orgány národní bezpečnosti, které za tímto účelem mohly předvolat či vyslechnout každého, od koho bylo možné získat objasnění rozhodných skutečností pro zjištění trestného činu. Vyhledávání mohlo být podle potřeby konáno v součinnosti s jinými veřejnými orgány. V případě vyhledávání o trestných činech příslušníků ozbrojených sborů mohl konat jejich představený nebo jím pověřený orgán.²³¹ Vyšetřování konal prokurátor, pokud se dozvěděl o trestném činu a daná věc již nebyla dostatečně vysvětlena.²³² Prokurátor měl konat vyšetřování zpravidla osobně, nicméně disponoval pravomocí při vyšetřování nařídít orgánům povolaným k vyhledávání (orgány národní bezpečnosti), aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony. Tyto orgány měly rovněž povinnost vykonat i další vyšetřovací úkony, jejichž nutnost vyplynula z úkonu, o nějž byly požádány.²³³

Je důležité zmínit, že oproti trestnímu řádu z roku 1873 trestní řád z roku 1950 etapy vyhledávání a vyšetřování (které nemuselo být vůbec provedeno, jestliže měl prokurátor za to, že již vyhledávání shromáždilo dostatečné podklady pro podání obžaloby) nebyly odděleny žádným formálním úkonem orgánů činných v trestním řízení směrem k osobě, vůči níž bylo trestní řízení vedeno nebo zamýšleno vést. První oficiální dokument, v rámci kterého se mohla obviněná osoba seznámit s rozsahem a podstatou obvinění proti sobě, jakož i o vymezení skutku, jenž jí byl kladen za vinu, tak byla obžaloba. Trestní řád z roku 1873 ve svém ustanovení omezoval vyšetřujícího soudce, jemuž bylo svěřeno provedení přípravného vyšetřování tak, že jej mohl vést toliko proti osobě a pro skutek, vůči nimž směřoval návrh oprávněného žalobce na provedení přípravného vyšetřování.²³⁴

V souvislosti s veškerým výše uvedeným a tehdejší právní úpravou přípravného řízení v rámci trestního procesu lze konstatovat, že úprava přípravného řízení v trestním řádu z roku 1873 je oproti trestnímu řádu z roku 1950 obsáhlejší a formálně přísnější. Formulace vztahující se k přípravnému

²³⁰ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. str. 639

²³¹ § 76 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²³² Ibidem, § 77

²³³ Ibidem, § 84

²³⁴ § 92 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

řízení v trestním řádu z roku 1950 je možné označit za velice stručné s určitým prvkem vágnosti, který mohl být využit ke zmanipulování či ovlivnění celého přípravného řízení.

Rovněž kumulace rozsáhlých pravomocí v osobě prokurátora na úkor zrušení institutu vyšetřujícího soudce oproti předcházející právní úpravě vedlo k určujícímu postavení orgánu prokurátora, který nepodléhal řádné soudní kontrole a součinnosti. Stojí za zmínění, že institut vyšetřujícího soudce existuje či existoval v různých podobách a rozsahu kompetencí v dalších evropských státech, např. ve Francii, Belgii nebo Španělsku.²³⁵

3.3.2 Vazba

Jednotlivé vazební důvody byly v trestním řádu z roku 1873 vymezeny následovně (cit.):

„1. když postižen byl ve skutku samém, anebo když hned po skutku úřední honění neb veřejné pokřikování ukazovalo naň jako na člověka zločinu neb přečinu podezřelého, aneb když postižen byl se zbraní neb jinými věcmi, kteréž z toho zločinu neb přečinu pocházejí, aneb jinak k tomu ukazují, že v něm měl účastenství;

2. když se strojil k útěku, nebo když jest útěku podezřelý pro veliký trest, kterýž mu dle domnění nastává, aneb pro jeho toulavé živobyetí, nebo že jest člověk v krajině neznámý, nevysvědčený a bez domova, aneb z jiných vážných příčin;

3. když hleděl na svědky, znalce neb spolumínníky účinkovati, aby překazil vyhledání pravdy, neb když hleděl vyšetřování stížiti, zmařiv známky zločinu neb přečinu, aneb když se jest s důvodem obávati, že by tak učinil;

4. když se jest pro zvláštní okolnosti obávati, že by obviněný buď skutek dokonany znovu vykonal, nebo skutek nedokonany aneb ten, jímž vyhrožoval, skutečně vyvedl.“²³⁶

²³⁵ https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/poslanci-prosazuji-zrizeni-vysetrujiciho-soudce-proveroval-statni-zastupce_1706051046_dp

²³⁶ § 87 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

Oproti tomu trestní řád z roku 1950 vymezoval vazební důvody následovně (cit.):

„Obviněný může být vzat do vazby též, jsou-li tu skutečnosti, které odůvodňují obavu,

a) že uprchne, zejména proto, že nelze ihned zjistit jeho totožnost nebo bydliště, nebo pro vysoký trest, který ho podle očekávání postihne,

b) že bude působit na svědky nebo spoluobviněné anebo že bude jinak mařit objasnění skutečností závažných pro trestní řízení, nebo

c) že se znovu dopustí trestného činu, který spáchal, nebo že dokoná trestný čin, o který se pokusil, anebo že vykoná trestný čin, kterým vyhrožoval.“²³⁷

Trestní řád z roku 1873 rozeznával stejně jako trestní řád z roku 1950 několik základních důvodů pro uvalení vazby. První důvod vazby mohl být užit proti podezřelému, který byl přímo přistižen při spáchání zločinu nebo přečinu, dále pokud na podezřelého ihned po činu poukazovalo pátrání nebo veřejné pokřikování jako na osobu podezřelou ze zločinu nebo přečinu a také v případě, pokud byl podezřelý přistižen se zbraní nebo jinými věci, které z toho zločinu nebo přečinu pocházely, anebo jinak prokazovaly, že se na něm účastnil.

Druhý vazební důvod byl v trestním řádu z roku 1873 zaměřen proti podezřelému, který se chystal k útěku, nebo který byl podezřelý z možnosti útěku kvůli velkému trestu, který mu důvodně mohl za spáchaný čin hrozit. Dále mohl být tento vazební důvod použit proti osobě toulavého živobytí nebo proti osobě, která byla v dané krajině neznámá, nevysvědčená či bez domova, anebo z jiných vážných příčin.

Třetí vazební důvod dle trestního řádu z roku 1873 spočíval v možnosti uvalení vazby na podezřelého, u kterého hrozilo, že mohl působit na svědky, znalce nebo spoluviníky tak, že by to překazilo vyhledání pravdy nebo by stěžoval vyšetřování zahlazováním stop souvisejících se spácháním zločinu. Čtvrtý vazební důvod dle trestního řádu z roku 1873 nastával v případě, kdy pro zvláštní okolnosti hrozilo, že by podezřelý dokonáný čin znovu vykonal nebo nedokonáný čin či čin, kterýmž vyhrožoval, dokonal.

²³⁷ § 96 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Trestní řád z roku 1950 oproti trestnímu řádu z roku 1873 vymezoval vazební důvody mnohem méně obsírně. Prvním důvodem vzetí do vazby dle pozdější právní úpravy byla důvodná obava, že obviněný uprchne, zvláště proto, že nebylo možné ihned zjistit jeho totožnost nebo bydliště, anebo pro hrozbu vysokého trestu, který mu dle očekávání hrozil. Druhým vazebním důvodem byla obava z působení obviněného na svědky nebo spoluobviněné, anebo obava z maření objasnění skutečností závažných pro trestní řízení. Třetím důvodem vazby byla obava, že by se znovu dopustil trestného činu, který spáchal, nebo že dokoná trestný čin, o který se pokusil, anebo by vykonal trestný čin, kterým vyhrožoval.

V rámci komparace vazebních důvodů lze konstatovat, že porovnávané trestní řády mají s drobnými odlišnostmi většinu společných vazebních důvodů, a tyto vazební důvody je možné z dnešního právního pohledu označit za jako tzv. vazbu útěkovou, vazbu koluzní a vazbu předstižnou. Trestní řád z roku 1873 na rozdíl od trestního řádu z roku 1950 upravoval ještě vazební důvod, kdy byl podezřelý přímo přistižen při spáchání činu, nebo nastala některá z dalších okolností v citovaném paragrafu.

Za zmínění rovněž stojí obligatorní uložení vazby v obou trestních rádech. Trestní řád z roku 1873 stanovil obligatorní vazbu následovně (cit.):

„Běží-li o zločin, na který zákon ustanovuje trest smrti nebo trest nejméně desítiletého žaláře, má soudce vyšetřující na toho, kdo jest v něm podezřelý, hned vydati rozkaz zatykačí“²³⁸

Trestní řád z roku 1950 stanovil obligatorní vazbu následovně (cit.):

„Je-li obviněný podezřelý z trestného činu, na který zákon stanoví trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně deset let, musí být vzat do vazby.“²³⁹

Na základě výše citovaného je zcela zřejmé, že je právní úprava totožná. V obou porovnávaných trestněprávních úpravách byl stanoven obligatorní důvod vazby v případě, kdy byla konkrétní osoba podezřelá nebo obviněná ze spáchání

²³⁸ § 175 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²³⁹ § 96 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zločinu, za který trestní zákon stanovoval trest smrti nebo trest odnětí svobody v trvání nejméně 10 let.

3.3.3 Hlavní líčení

Hlavnímu líčení (v případě trestního řádu z roku 1873 se užíval pojem „hlavní přelíčení“) předcházela v případech obou trestních řádů obžaloba (v případě trestního řádu z roku 1950 užíván pojem „žaloba“). Trestní řád z roku 1873 upravoval obsah obžaloby tak, že musela obsahovat následující, zákonem stanovený obsah (cit.):

„1. Jméno obviněného;

2. čin trestný nebo činy trestné od žalobníka za vinu mu dávané dle všech známek zákonem ustanovených, podle nichž se určité sazby trestu užívá, při čemž se mají přidati zvláštní okolnosti místa, času, věci atd., pokud toho zapotřebí jest k určitému poznačení skutku;

3. pojmenování dle zákona trestného činu nebo trestných činů, ku kterýmž žaloba se vztahuje, a místa v zákoně trestním, jichž se dle návrhu užiti má, též všechno to, čehož k odůvodnění věcné příslušnosti potřebí;

4. pojmenování soudu, u kteréhož má hlavní přelíčení předsejiti.“²⁴⁰

Současně měla obžaloba obsahovat odůvodnění, které vychází z oznámení nebo ze spisů přípravného vyhledávání nebo vyšetřování, seznam svědků a znalců, kteří měli být obesláni. Žalobce mohl rovněž v obžalobě učinit návrh, aby byl obviněný zatčen. Obžalovací spis musel být vyhotoven v tolika kopiích, aby mohl jeden exemplář obdržet každý obžalovaný a jedna kopie zůstávala u vyšetřujícího soudce.²⁴¹

Trestní řád z roku 1950 umožňoval oproti trestnímu řádu z roku 1873 pouze prokurátorovi podat obžalobu, a to u soudu, u kterého byl činný. V případě, že vzal prokurátor obžalobu zpět, vrátila se věc zpět do stavu vyšetřování.²⁴² Tato obžaloba musela obsahovat následující náležitosti (cit.):

„a) označení prokurátora a den sepsání žaloby,

²⁴⁰ § 207 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁴¹ Ibidem, § 207

²⁴² § 85 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

b) jméno a příjmení obviněného, den a místo jeho narození, jeho zaměstnání a bydliště,

c) označení trestného činu s uvedením všech jeho zákonných znaků, místa, času a jiných okolností, jichž je třeba k tomu, aby skutek nemohl být zaměněn s jiným,

d) označení důkazů, jejichž provedení při hlavním líčení se navrhuje,

e) podstatné důvody podezření.²⁴³

V první řadě je důležité zmínit v případě obou porovnávaných trestních řádů zásadu veřejnosti, která byla zakotvena v každém z nich a měla svůj počátek již v trestním řádu z roku 1850. V trestním řádu z roku 1873 byla veřejnost hlavního líčení podmínkou pro jeho platnost. Dle dobové právní úpravy byla umožněna přítomnost dospělých a neozbrojených osob, výjimku tvořila přítomnost ozbrojených osob z důvodu veřejné služby.²⁴⁴

Hlavní líčení nemělo být veřejné v případě ohrožení „mravopočestnosti“ nebo veřejného pořádku. Z veřejnosti řízení nemohli být vyloučeni ti, jímž byla způsobena trestným činem újma, dále soudci, úředníci státního zastupitelství, úředníci ministerstva práv a obhájci ze seznamu obhájců. Obžalovaný a soukromý účastník mohli požádat o dovolení přítomnosti svých tří důvěrníků. Rozsudek byl vyhlašován vždy veřejně.²⁴⁵

Trestní řád z roku 1950 rovněž zakotvoval veřejnost hlavního líčení. Veřejnost mohla být vyloučena podobně jako v případě trestního řádu z roku 1873 v případě ohrožení „klidného průběhu jednání“ nebo mravnosti. Mimo zmíněné bylo možné veřejnost vyloučit rovněž v případě ohrožení státního, hospodářského nebo služebního tajemství. V případě vyloučení veřejnosti disponoval obviněný právem zvolit si dva důvěrníky, kteří mohli být při hlavním líčení přítomni.²⁴⁶

Došlo-li k vyloučení veřejnosti pro ohrožení státního, hospodářského nebo služebního tajemství, mohl si obviněný zvolit za důvěrníky pouze takové osoby, proti nimž neměl soud a ani prokurátor námitky. Rozsudek byl také vždy

²⁴³ Ibidem, § 86

²⁴⁴ § 228-231 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁴⁵ Ibidem, § 228-231

²⁴⁶ § 143-144 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

vyhlašován veřejně.²⁴⁷ Stojí za připomenutí z předcházející kapitoly, že v případě neveřejného zasedání se ho mohl zúčastnit prokurátor, ovšem nikoliv např. obviněný či jeho obhájce.²⁴⁸

Hlavní líčení v případě obou trestních řádů probíhalo až na drobné odchylky podobným způsobem. Dle trestního řádu z roku 1873 započalo hlavní líčení v okamžiku, kdy zapisovatel věc povolal. Předseda porotního soudu ověřil totožnost obviněného a následně přikázal případným svědkům či znalcům, aby se odebrali do k tomu určené místnosti.²⁴⁹ Trestní řád z roku 1950 stanovoval zahájení hlavního líčení na předsedu senátu, který se po jeho zahájení otázel obviněného, zda byla zachována třídní lhůta k přípravě. Shodně s předcházející právní úpravou vyzval předseda senátu případné svědky a znalce k odebrání do k tomu určené místnosti.²⁵⁰

Po zahájení hlavního líčení následovalo v obou případech přednesení obžaloby.²⁵¹ Za rozdílný znak oproti trestnímu řádu z roku 1873 je ustanovení ilustrující zcela dominantní postavení prokurátora v rámci trestního řízení dle trestního řádu z roku 1950, které stanovilo, že prokurátor mohl při hlavním líčení, dříve než se soud odebere k závěrečné poradě, rozšířit obžalobu na nový skutek nebo ji jinak změnit.²⁵² Následně po zahájení hlavního líčení v případě obou trestních řádů následovalo provádění dokazování. Shodně v obou trestních řádech platilo ustanovení o možnosti obžalovaného radit se v průběhu soudního jednání se svým obhájcem, s výjimkou porady ohledně odpovědi na otázku.²⁵³

Po provedení dokazování následovaly závěrečné řeči. V případě obou trestněprávních úprav jako první pronesl závěrečnou řeč žalobce a jako poslední se vždy vyjadřoval obžalovaný či jeho zástupce. V obsahu své závěrečné řeči žalobce zhodnotil výsledky hlavního líčení a navrženého trestu, nicméně ani

²⁴⁷ Ibidem, § 143-144

²⁴⁸ Ibidem, § 215

²⁴⁹ § 239-241 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁵⁰ § 148 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁵¹ § 245 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 149 odst. 1 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁵² § 149 odst. 2 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁵³ § 245 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 154 odst. 2 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

v jedné z právních úprav nebylo žalobci umožněno navrhnout délku výměry trestu.²⁵⁴

Prokurátor v rámci své závěrečné řeči podle trestního řádu z roku 1950 měl povinnost zejména zhodnotit také nebezpečnost trestného činu pro společnost a možnost nápravy obviněného.²⁵⁵ Po závěrečných řečech se soud odebral k závěrečné poradě, po které následovalo vyhlášení rozhodnutí soudu. V rámci trestního řádu z roku 1873 byla rovněž v ustanovení vztahujících se k hlavnímu líčení zakotvena zásada volného hodnocení důkazů.²⁵⁶

3.3.4 Obhajoba

Za obviněného dle trestního řádu z roku 1873 byl považován ten, na koho byla podána obžaloba nebo proti němu bylo zahájeno přípravné vyšetřování. Za obžalovaného byl považován ten, proti němuž bylo nařízeno hlavní přelíčení. Z hlediska obhajoby je významné ustanovení stanovující, že co výše zmíněný trestní řád stanovuje o obviněném, vztahuje se také k obžalovanému a také k osobě, která je podezřelá ze spáchání trestného činu, vyslechnuté osobě či osobě ve vazbě za předpokladu, že nemá dotčené ustanovení dle své povahy účinnost pouze v rámci přípravného vyšetřování.²⁵⁷

V obou porovnávaných trestních řádech bylo stanoveno oprávnění zákonného zástupce zvolit obhájce nezletilému, opatrovanému nebo dle tehdejší dikce zákona „nesvéprávnému obviněnému“ i proti jeho vůli. V případě trestního řádu z roku 1873 měl toto oprávnění pouze otec, poručník nebo opatrovník, nikoliv však matka. Dále bylo souhlasně v obou trestních řádech stanoveno, že obhájcem mohl být ustanoven pouze zapsaný advokát, nicméně obě trestněprávní úpravy stanovily drobné odlišnosti a specifické případy, kdy mohly obhajobu vykonávat i jiné osoby, které disponovaly např. určitým právním vzděláním či pracovním postavením. Tyto odlišnosti byly rozsáhleji upraveny v rámci trestního

²⁵⁴ § 255 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 158 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁵⁵ § 255 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁵⁶ Ibidem, § 258

²⁵⁷ Ibidem, § 38

řádu z roku 1873. Společným znakem obou trestních řádů rovněž byla nemožnost zvolit si za obhájce osobu, která má v téže věci postavení svědka či znalce.²⁵⁸

Dalším společným znakem v obou trestněprávních úpravách vztahujících se k institutu obhajoby bylo oprávnění obviněného zvolit si vlastního obhájce. V obou trestních řádech rovněž existovaly případy, kdy musel být obviněný obhajován, jednalo se o tzv. nutnou obhajobu. Dle trestního řádu z roku 1873 musel mít obviněný obhájce při hlavním líčení u porotního soudu, v případě trestního řádu z roku 1950 v případech stanovených zákonem.²⁵⁹

Podobným způsobem obě trestněprávní úpravy zakotvovaly ustanovení obhájce v případě, že byl obviněný nemajetný (trestní řád z roku 1873 hovořil o již zmíněném tzv. zástupci chudých), dále shodně obě trestněprávní úpravy stanovovaly ustanovení společného obhájce v případě několika obviněných osob. Dle trestního řádu z roku 1873 si mohl obviněný zvolit i několik obhájců současně.²⁶⁰

Dle Ústavy 9. května byla zakotvena v trestním řízení zásada obžalovací a obviněnému bylo zejména zaručeno právo obhajoby.²⁶¹ Trestní řád z roku 1950 nicméně oproti předcházející právní úpravě upravoval navzdory ústavním zásadám právo obhajoby pouze velice stručně a opětovně zakotvoval dominantní postavení prokurátora i v případě obhajoby. Tuto skutečnost zakotvovalo ustanovení trestního řádu, kde bylo stanoveno (cit.):

„Obhájce smí mluvit a dopisovat si s obviněným, který je ve vazbě; za přípravného řízení však jen za podmínek stanovených prokurátorem, tak aby nemohlo být mařeno úspěšné provedení trestního řízení.“²⁶²

Z výše uvedeného zákonného ustanovení je zcela nepochybné, že prokurátor mohl v rámci přípravného řízení omezit či zakázat právo obviněného ve vazbě na rozmluvu či poštovní korespondenci s obhájcem. Toto ustanovení je v přímém rozporu s ústavně zakotveným právem na obhajobu v Ústavě 9. května a staví obviněného do situace, kdy je omezen na svobodě vazbou, čímž je

²⁵⁸ § 39-40 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 42-43 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁵⁹ § 44-45 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 39-42 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁶⁰ § 44-45 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁶¹ § 144 odst. 4 zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

²⁶² § 47 odst. 3 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

objektivně znatelně znevýhodněn oproti jiným obviněným osobám, které jsou stíhány na svobodě.

Současně je z výše citovaného ustanovení opětovně zřejmé zcela dominantní postavení prokurátora v rámci celého přípravného řízení, který samostatně rozhodoval tak, aby nemohlo být mařeno úspěšné provedení trestního řízení. Ustanovení „*mařeno úspěšné provedení trestního řízení*“ je nicméně možné zařadit pod neurčitý právní pojem, a mohlo tak být ze strany prokurátora případně zneužito.

Trestní řád z roku 1873 naopak stanovoval, že obviněný disponoval oprávněním v průběhu přípravného vyhledávání či přípravného vyšetřování zvolit si z ustanovených obhájců svého zástupce, který s ním mj. v průběhu výkonu vazby mohl hovořit za přítomnosti soudní osoby. Současně mohl vyšetřující soudce nebo v případě stížnosti mohla poradní komora dovolit obhájci obviněného, pokud to bylo v souladu s účelem řízení, nahlížení do příslušného spisu či alespoň jeho části. Po dodání obžalovacího spisu mohl obviněný mluvit se svým obhájcem i v nepřítomnosti soudní osoby.²⁶³

3.3.5 Dokazování

3.3.5.1 Zásada volného hodnocení důkazů

Institut dokazování byl v rámci trestního řádu z roku 1873 formálně označen jako řízení průvodní (důkazní),²⁶⁴ nicméně byla uplatněna zásada volného hodnocení důkazů, která se poprvé objevila v trestním řádu z roku 1850, ale neměla dlouhého trvání, když dalším trestním řádem z roku 1853 byla opět zrušena a došlo k navrácení zákonné teorie průvodní. Definitivně se zásada volného hodnocení důkazů v českých zemích uchytila v trestním řádu z roku 1873, kde byla upravena následovně (cit.):

„Při vynášen rozsudku má soud zřetel míti jedině k tomu, co v hlavním přelíčení bylo přivedeno. Spisy mohou býti důkazem jen potud, pokud byly v hlavním přelíčení čteny.“

²⁶³ § 45 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁶⁴ Zákonná teorie průvodní (důkazní) - platila v inkvizičním procesu, je protikladem zásady volného hodnocení důkazů v trestním řízení - HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky.

„Soud má průvody, co se týče jich hodnověrnosti i moci průvodní, bedlivě a svědomitě zkoušeti, jak každý o sobě, tak i všechny u vnitřním jich spojení. O tom, má-li některý příběh pokládati se za prokázaný, rozhodují soudcové ne podlé pravidel průvodních zákonem ustanovených, ale podle svého prostého přesvědčení, jehož nabyli po svědomitém uvážení všech průvodů k tomu a proti tomu přivedených.“²⁶⁵

Trestní řád z roku 1950 zásadu volného hodnocení důkazů přímo v žádném ze svých ustanovení neobsahoval. Vzhledem k tomu, že neobsahoval zákonnou teorii průvodní, jako opak obsahoval materiálně zásadu volného hodnocení důkazů, ač ne přímo definovanou, svou roli v trestním rozhodování hrála a de facto ji tak obsahoval, nicméně chybělo podstatné a nezbytné formální zakotvení této základní trestně-procesní zásady. Tato zásada byla až následně dovozena odbornou právní teorií.²⁶⁶ Nezakotvení výše zmíněné právní zásady, ale i dalších právních zásad významných pro trestní řízení, lze považovat za jeden ze značných formálních nedostatků trestního řádu z roku 1950.

3.3.5.2 Svědecká přísaha

Svědecká přísaha je institut, který se v současné době v českém prostředí trestního práva již nevyskytuje. Složení svědecké přísahy vyžadoval trestní řád z roku 1873, následující procesní předpis, tedy trestní řád z roku 1950, již institut svědecké přísahy nevyužíval. Svědecká přísaha nicméně není jen historickým právním institutem, což lze doložit mj. na německé trestně-procesní právní úpravě, která tento instrument i v současnosti využívá. Tato německá právní úprava navíc v některých ohledech významně nabourává uvedené zažitě představy o svědecké přísaze a využívá tento institut v podobě, která koresponduje s potřebami moderního trestního řízení.²⁶⁷

V přípravném řízení dle trestního řádu z roku 1873 se bral svědek pod přísahu v případě, pokud hrozila důvodná obava, že pro nemoc, pro delší nepřítomnost nebo z nějaké jiné příčiny nemohl svědek být následně přítomen u hlavního líčení. Toto vzetí pod přísahu v rámci přípravného řízení muselo být

²⁶⁵ § 258 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁶⁶ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 625

²⁶⁷ ŠČERBA, Filip. *Svědecká přísaha podle německé právní úpravy. Stz. – Státní zastupitelství*. Praha: Wolters Kluwer Praha, 2017, č. 4, str. 35. ISSN 1214-3758.

navrženo žalobcem či obviněným, anebo v případě, že vyšetřující soudce měl za to, že pouze tímto způsobem bude možné zjistit úplnou pravdu.²⁶⁸ Pod svědeckou přísahu nemohly být dle zákona brány následující osoby (cit.):

1. *„Ti, jenž sami jsou usvědčení nebo v podezření, že čin trestný, pro který jsou vyslýcháni, spáchali, aneb v něm měli účastenství;*
2. *ti, kdož jsou pro nějaký zločin ve vyšetřování nebo proň odsouzeni k trestu na svobodě, kteréhož ještě nepřestáli;*
3. *ti, kdož byli již pro křivé svědectví neb pro křivou přísahu odsouzeni;*
4. *ti, kdož v čas výslechu ještě čtrnáctého roku věku svého nedokonali;*
5. *ti, kdož jsou patrně mdlého smyslu nebo mdlé paměti;*
6. *ti, kdož žijí s obviněným, proti němuž seznávají, v nepřátelství takovém, kteréž podle osobností a hledíc k okolnostem, vylučuje hodnověrnost svědků;*
7. *ti, kdož ve výslechu svém uvedli podstatné okolnosti, jichž nepravdivost jest dokázána, a v příčině kterýchž nemohou dokázati, že jen z omylu tak seznali.“*²⁶⁹

3.3.5.3 Důkazy

Trestní řád z roku 1950 obsahoval oproti trestnímu řádu z roku 1873 relativně kusou úpravu výslechu obviněného (§ 92 a následující), svědků (§ 108 a následující), konfrontace (§ 95 pro rozpory ve výpovědi obviněného a svědka a § 113 odst. 4 pro rozpor ve výpovědích svědků), znaleckého posudku, kdy zásadně měli být přibráni dva znalci (§ 114 a následující), posudku úřadu (§ 122; prakticky obdoba dnešního odborného vyjádření), ohledání těla (§ 123) a vyšetření duševního stavu (§ 124). K zajištění důkazních prostředků zejména sloužily instituty domovní prohlídky (§ 81 a § 131 a následující), vydání a odnětí věci (§ 127 a následující) a otevření zásilek (§ 135).²⁷⁰

Dle trestního řádu z roku 1873 měly být po výslechu obžalovaného prováděny důkazy v pořadí, které určil soudce, a to kromě zvláštních případů nejdříve důkazy, které navrhl žalobce. Současně tato trestněprávní úprava obsahovala ustanovení, které stanovovalo, že obžalovaný i žalobce mohli

²⁶⁸ § 169 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁶⁹ Ibidem, § 170

²⁷⁰ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 627

v průběhu hlavního líčení od provádění důkazu upustit, pokud s tím souhlasily obě strany. Trestní řád z roku 1950 naopak nestanovoval pořadí provádění důkazů shodně, ale stanovoval jejich provedení po výsledku obžalovaného.²⁷¹

Trestní řád z roku 1873 stanovoval předvolávání svědků a znalců jednoho po druhém, a byli vyslýcháni v přítomnosti obžalovaného. Svědci a znalci byli před výsledkem napomenuti, aby říkali pravdu. Znalcům, kteří již přísahu vykonali a svědkům, kteří tak učinili již v přípravném řízení, měla být připomenuta svátost této přísahy.²⁷²

Je důležité zmínit ve vztahu ke svědeckým výpovědím ustanovení trestního řádu z roku 1950, kdy mohl prokurátor z důležitých důvodů nařídít osobám, které bylo nutno vyslechnout jako obviněné nebo svědky, aby se nevzdalovaly z místa určeného prokurátorem. Oproti tomu trestní řád z roku 1873 umožňoval za účelem vymožení svědecké výpovědi uložit pokutu nebo vězením (vazbou).²⁷³

Jako zvláštní právní úpravu dle trestního řádu z roku 1950 při dokazování lze označit například skutečnost, že znalci, jenž měli vyšetřit duševní stav obviněného, měli být psychiatři jen „pokud možno“.²⁷⁴ Takovéto zákonné ustanovení mohlo být zcela nepochybně využito k podjatému a neodbornému vyšetření duševního stavu obviněného. Současně je nutné poukázat na možnost odepření svědecké výpovědi pro oprávněné osoby (příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec a manžel), kterou tyto osoby nedisponovaly v případě, pokud se jednalo o trestné činy, na něž se vztahovala i pro tyto osoby povinnost oznámit trestný čin dle ustanovení § 165 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon (konkrétně trestné činy velezrady, sabotáže, záškodnictví a vyzvědačství).²⁷⁵

Takováto právní úprava se nemusí na první pohled jevit ničím zvláštním a uplatňuje se u mimořádně závažných trestných činů i v současné podobě

²⁷¹ § 246 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 150 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁷² § 246 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁷³ § 79 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád); § 159-161 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁷⁴ § 124 odst. 1 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁷⁵ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 627

trestního zákona,²⁷⁶ nicméně je nutné v této souvislosti zdůraznit, že zvláště skutkové podstaty trestných činů záškodnictví a sabotáže byly natolik neurčité a obecně nadefinované, že mohlo dojít a také velice často docházelo k jejich zneužití a následné perzekuci nepohodlných osob nebo členů jejich rodin.²⁷⁷ Neurčitost a vágnost právního vymezení těchto skutkových podstat trestných činů je zcela zřejmá a nepochybná z tehdy platné právní úpravy trestního zákona (cit.):

„§ 84 Záškodnictví

(1) Kdo z nepřátelství k lidově demokratickému řádu zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelným majetek, který je v socialistickém vlastnictví, v úmyslu mařit nebo ztěžovat

a) provoz nebo rozvoj národního podniku, lidového družstva nebo jiné organizace socialistického sektoru, nebo

b) provoz důležitého obecně prospěšného zařízení,

bude potrestán odnětím svobody na pět až dvacet let

(2) Odnětím svobody na pětadvacet let nebo smrtí bude pachatel potrestán,

a) je-li činem uvedeným v odstavci 1 zmařeno nebo značnou měrou ztíženo provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství ve zvláště důležitém úseku,

b) jsou-li takovým činem značnou měrou ohroženy důležité zájmy obrany vlasti,

c) je-li takovým činem ohrožen život mnoha lidí nebo má-li takový čin za následek smrt, nebo

d) je-li tu jiná zvláště přítěžující okolnost.

(3) Kdo se k činu uvedenému v odstavci 1 nebo 2 s někým spolčí, bude potrestán odnětím svobody na tři až deset let.²⁷⁸

²⁷⁶ § 368 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

²⁷⁷ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 627

²⁷⁸ § 84 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon

§ 85 Sabotáž

(1) Kdo z nepřátelství k lidově demokratickému řádu nesplní nebo poruší povinnost svého povolání, zaměstnání nebo své služby anebo plnění takové povinnosti obchází nebo se dopustí jiného jednání v úmyslu

a) mařit nebo ztěžovat provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství v některém úseku, nebo

b) způsobit vážnou poruchu v činnosti úřadu nebo jiného veřejného orgánu, národního podniku, lidového družstva nebo jiné organizace socialistického sektoru,

bude potrestán odnětím svobody na tři až deset let.

(2) Odnětím svobody na deset až dvacet let bude pachatel potrestán,

a) je-li činem uvedeným v odstavci 1 značnou měrou ztíženo provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství ve zvláště důležitém úseku,

b) je-li v činnosti úřadu nebo jiného veřejného orgánu, národního podniku, lidového družstva nebo jiné organizace socialistického sektoru skutečně způsobena vážná porucha, nebo

c) je-li tu jiná zvláště přitěžující okolnost.

(3) Odnětím svobody na pětadvacet let nebo smrtí bude pachatel potrestán,

a) jsou-li činem uvedeným v odstavci 1 značnou měrou ohroženy důležité zájmy obrany vlasti,

b) je-li takovým činem zmařeno provádění nebo plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství ve zvláště důležitém úseku, nebo

c) je-li takovým činem ohrožen život mnoha lidí nebo má-li takový čin za následek smrt.²⁷⁹

²⁷⁹ Ibidem, § 85

3.3.5.4 Výslech obviněného

Trestní řád z roku 1873 upravoval výslech obviněného tak, že měl být obviněný vyslechnut vyšetřujícím soudcem v nepřítomnosti žalobce. Primárně měl být obviněný vyslýchán ústně, ve složitých věcech mohl obviněnému vyšetřující soudce dovolit odpověď rovněž písemně. Oproti trestnímu řádu z roku 1950 předcházející právní úprava stanovovala i podrobné detaily výslechu např. přítomnost soudních svědků na žádost obviněného a po schválení vyšetřujícím soudcem např. sundání pout obviněnému, který není nebezpečný a také ustanovení, že měl výslech probíhat tak, aby bylo obviněnému umožněno se posadit.²⁸⁰

Vyšetřující soudce měl povinnost dle výše zmíněné právní úpravy nejdříve obviněného poučit, aby k otázkám, které mu měly být kladeny, odpovídal určitě, zřetelně a pravdivě. Pokud se ho vyšetřující soudce vyptával na osobní okolnosti, měl mu současně obecně označit zločin nebo přečin, z něhož je obviněný obviněn a vyzvat ho k tomu, aby se obsírně a ve spojitostech vyjádřil ke skutečnostem, na nichž je takové obvinění založeno.²⁸¹

Ostatní kladené otázky měly směřovat k tomu, aby se odstranily nejasnosti či rozpory v rámci celého výslechu, zvláště se měly klást takové otázky, aby se obviněný dozvěděl o všech příčinách podezření tak, aby se mohl případně proti takovému obvinění bránit. V případě, že obviněný uvedl skutečnosti, které by ho zbavovaly obvinění, měly se tyto skutečnosti náležitě vyšetřit, pokud nejsou uvedeny pouze z důvodu protahování řízení.²⁸²

Trestní řád z roku 1950 upravoval výslech obviněného podobným způsobem jako předcházející právní úprava, tedy že na počátku výslechu obviněného nejdříve prokurátor označil obviněnému trestný čin, ze kterého byl obviněn, a následně ho vyzval, aby se k danému obvinění podrobně vyjádřil a vylíčil skutečnosti, které jsou předmětem obvinění, aby uvedl okolnosti, které zeslabovaly nebo vyvracely podezření vůči němu, a aby tvrzené prokázal. Za

²⁸⁰ § 198 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁸¹ Ibidem, § 199

²⁸² Ibidem, § 199

zmínění stojí především ustanovení o povinnosti prokurátora poučit obviněného o polehčující okolnosti v případě doznání obviněného.²⁸³

Oproti tomu trestní řád z roku 1873 stanovoval, že pokud se obviněný ke spáchání trestného činu či přečinu doznal, nezbavovala tato skutečnost vyšetřujícího soudce povinnosti tvrzené obviněným ověřit. V případě, že došlo ze strany obviněného k úplnému doznání, které bylo v souladu s výsledky přípravného vyšetřování, spočívalo na návrhu žalobce, zda ve vyhledávání pokračovat či nikoliv.²⁸⁴ Podobné ustanovení vztahující se k prověření doznání není v trestním řádu z roku 1950 stanoveno.

V dalších částech relativně kusá právní úprava výsledku obviněného dle trestního řádu z roku 1950 stanovovala, aby byl výslech konán tak, aby byl podán pokud možno úplný a jasný obraz skutečností závažných pro trestní řízení. V případě, že měla být výsledkem zjištěna totožnost nějaké osoby nebo určení věci, vyzval prokurátor obviněného, aby ji popsal, teprve následně mu měla být daná osoba nebo věc ukázána. V případě, že bylo nutné ověřit pravost rukopisu obviněného, mohl být prokurátorem vyzván, aby napsal potřebný počet slov.²⁸⁵

Obviněný nesměl být k výše uvedenému úkonu žádným způsobem donucován. Obviněný byl rovněž povinen strpět úkony potřebné k zjištění jeho totožnosti. Jestliže se výpověď obviněného odchylovala v podstatných bodech od výpovědi svědka nebo spoluobviněného a rozpor nešlo vysvětlit jinak, mohl být obviněný postaven těmto osobám tváří v tvář.²⁸⁶ Značně podobnou právní úpravu výše zmíněných ustanovení obsahoval také trestní řád z roku 1873.²⁸⁷

Je důležité zmínit, že v trestním řádu z roku 1873 byl stanoven zákaz klást obviněnému neurčité, zatmělé či úskočné otázky. Kladené otázky na sebe měly přirozeně navazovat, soudci bylo zakázáno klást otázky, v jejichž obsahu bylo předpokládáno a presumováno, že se obviněný k činu přiznal. Dále bylo přímo zakázáno při výslechu vůči obviněnému užívat křivé předstírání, výhrůžky a nucení k přiznání za účelem dosažení přiznání ze strany obviněného.²⁸⁸ Trestní

²⁸³ § 93 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁸⁴ § 206 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁸⁵ § 93-95 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁸⁶ Ibidem, § 93-95

²⁸⁷ § 201, 205 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁸⁸ Ibidem, § 200, 202

řád z roku 1950 oproti tomu pouze stanovil, že k výpovědi nebo k doznání nesměl být obviněný žádným způsobem donucován.²⁸⁹

3.3.5.5 Domovní a osobní prohlídka

V rámci komparace přípravného řízení lze juristicky srovnat trestněprávní úpravu domovní prohlídky a osobní prohlídky. Trestní řád z roku 1873 upravoval problematiku prohlídek v úvodním ustanovení příslušné kapitoly následovně (cit.):

„Hledání v domě, to jest, prohledávání bytu neb jiných místností k domácnosti náležejících, může se předsevzítí jen tehda, když tu jest důvodné podezření, že se tam ukrývá osoba nějaká v zločinu neb přečinu podezřelá, aneb že tam jsou věci, jichž chování neb ohledávání může býti v jistém vyšetřování důležité. Ti, o nichž jest velmi pravdě podobno, že chovají věci takové, nebo kteří jsou podezřelí nějakého zločinu neb přečinu aneb jsou jinak špatné pověsti, mohou prohledání býti, také co se týče jich osoby i oděvu.“²⁹⁰

Oproti tomu trestní řád z roku 1950 upravoval ve svém úvodním ustanovení sedmého oddílu hlavy druhé porovnávané následujícím způsobem (cit.):

„Domovní a osobní prohlídku lze konat jen po předchozím výsledku toho, u koho nebo na kom se má vykonat, a to jen tehdy, jestliže se výsledkem nedosáhne ani dobrovolného vydání hledané věci, ani odstranění jiných důvodů, které vedly k prohlídce. Tohoto výsledku není třeba, je-li nebezpečí v prodlení.“²⁹¹

Trestní řád z roku 1873 ve svém dalším ustanovení, stejně jako trestní řád z roku 1950 ve výše citovaném ustanovení, umožňoval vykonat domovní nebo osobní až po provedení výsledku toho, na kom měla být osobní prohlídka vykonána nebo u koho měla být vykonána domovní prohlídka. Obě trestněprávní úpravy nicméně ve svých ustanoveních shodně upravovaly, že v případě nebezpečí z prodlení bylo možné prohlídky vykonat bez výsledku příslušné osoby.

²⁸⁹ § 94 odst. 1 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁹⁰ § 139 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁹¹ § 131 odst. 1 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Za rozdílné lze jednoznačně označit ustanovení dle trestního řádu z roku 1873, které se týkalo těch, co měli „špatnou pověst“. Toto ustanovení mohlo být relativně snadně zneužito, protože nelze zcela přesně definovat, co má být chápáno pod špatnou pověstí, pro kterou bylo možné prohlídku vykonat.

Jako zásadní rozdíl je možné považovat v tom, kdo byl oprávněn danou osobní prohlídku nebo domovní prohlídku nařídit. V případě trestního řádu z roku 1873 mohla být prohlídka nařízena pouze soudem či v případě nebezpečí z prodlení soudním úředníkem nebo úředníkem bezpečnostního úřadu. Soud byl povinen jím vydaný rozkaz k prohlídce odůvodnit a dodat ho osobě, které se týkal, a to neprodleně nebo do 24 hodin. Oproti tomu trestní řád z roku 1950 stanovoval, že rozhodoval o vykonání či nevykonání osobní nebo domovní prohlídky pouze prokurátor, nikoliv za ingerence soudu, či v případě nebezpečí z prodlení rovněž orgán povoláný k vyhledávání i bez příkazu prokurátora.²⁹²

V obou porovnávaných trestních rádech bylo rovněž umožněno, aby bezpečnostní úřady vykonaly osobní či domovní prohlídku v případech, kdy měla být vykonána na osobě přímo přistižené při činu nebo na osobě, na kterou byl vydán příkaz k zatčení. Odlišností trestního řádu z roku 1873 ve vztahu k výše zmíněnému oproti pozdější právní úpravě bylo, že bezpečnostní úřady mohly vykonat domovní či osobní prohlídku také v případech, kdy bylo na určitou osobu „na něho veřejným honěním neb obecným hlasem podezření uvaleno“. Toto či podobné ustanovení trestní řád z roku 1950 neobsahoval.²⁹³

3.3.6 Vykonávací řízení

V rámci porovnávání vykonávacího řízení u obou trestněprávních úprav je vhodné zmínit, že v základních rysech byly v této oblasti oba porovnávané trestní řády podobné. Trestní řád z roku 1873 ve svých ustanoveních upravoval výkon rozsudku následovně (cit.):

„Každý rozsudek trestní má se neprodleně vykonati, když jest jisto, že není proti tomu překážky dle zákona, a zvláště že neužil nikdo, jenž k tomu má právo, nijakého prostředku opravného, jemuž zákon přikládá účinek odkladací (§ 284., post. 3., § 394., post. 1., § 346.). Užil-li opravného

²⁹² § 140-141 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního; § 131-132 odst. 1 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁹³ Ibidem

*prostředku ku prospěchu zatčeného obžalovaného někdo, jenž k tomu mimo jeho vůli nemá práva, má se to obžalovanému oznámiti a má se mu dáti naučení, že se tím vykonání trestu odkládá.*²⁹⁴

Trestní řád z roku 1950 upravoval vykonatelnost soudního rozhodnutí následujícím způsobem (cit.):

„(1) Rozhodnutí se vykoná,

a) nepřipouští-li proti němu zákon opravný prostředek, nebo

b) jestliže zákon proti němu sice opravný prostředek připouští, avšak výslovně stanoví, že opravný prostředek nemá odkladný účinek.

(2) Rozhodnutí, proti němuž zákon připouští opravný prostředek, který odkladný účinek má, se vykoná, jestliže

a) opravný prostředek nebyl podán ve lhůtě,

b) oprávněné osoby se opravného prostředku výslovně vzdaly nebo jej vzaly zpět, nebo

c) podaný opravný prostředek byl zamítnut.

(3) Odvolání směřující jen proti výroku o nárocích poškozeného vzešlých z trestného činu nebrání tomu, aby ostatní části rozsudku byly vykonány; totéž platí o odvolání směřujícím jen proti výroku, který se přímo dotýká zúčastněné osoby.

*(4) Má-li opravný prostředek, který byl promeškán, odkladný účinek, nelze rozhodnutí, proti němuž opravný prostředek směřuje, vykonat až do rozhodnutí o žádosti za navrácení lhůty.*²⁹⁵

Na základě výše citovaných zákonných ustanovení lze konstatovat, že obě trestněprávní úpravy stanovovaly vykonání rozhodnutí, proti němuž nebylo ze zákona připuštěno užití opravného prostředku či opravného prostředku s odkladným účinkem tak, že mělo být bez zbytečných průtahů vykonáno. Trestní řád z roku 1873 rovněž upravoval případ, kdy užila opravného prostředku osoba ve prospěch odsouzeného mimo vůli odsouzeného. V takovém případě vznikla

²⁹⁴ § 397 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁹⁵ § 266 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

povinnost oznámit odsouzenému tuto skutečnost a poučit ho o tom, že se mu tím vykonání trestu odložilo.

Trestní řád z roku 1950 výše zmíněné ustanovení neobsahoval. Tato právní úprava ve svých obecných ustanoveních vztahujících se k výkonu rozhodnutí mj. stanovovala, že podání odvolání, které směřovalo pouze proti výroku o nárocích poškozeného vzešlých z trestného činu nebránilo tomu, aby byly ostatní části rozsudku vykonány. Obě trestněprávní úpravy vcelku detailně obsahovaly podrobnosti např. o výkonu trestu smrti, kdy trestní řád z roku 1873 upravoval i podrobnosti o vykonání trestu smrti na několika osobách či o účasti na vykonání rozsudku, kdy byla účast kromě úředníků soudu, státního zastupitelství, bezpečnostních úřadů či nejbližších příbuzných odsouzeného povolena rovněž, pokud to kapacita umožňovala, i „jiným vážným osobám mužským“.²⁹⁶

3.3.7 Opravné prostředky

V obou porovnávaných trestních řádech byla zakotvena úprava řádných a mimořádných opravných prostředků. V případě trestního řádu z roku 1873 byly řádnými opravnými prostředky proti rozsudku sborového soudu první instance odvolání a dále zmateční stížnost k nejvyššímu soudu jako soudu zrušovacímu. Jako mimořádné opravné prostředky zakotvovala výše zmíněná právní úprava stížnost pro zachování zákona, obnovu řízení a mimořádnou obnovu.

Trestní řád z roku 1950 jako řádné opravné prostředky rovněž upravoval institut odvolání proti většině soudních rozhodnutí a opravným prostředkem proti usnesení byla stížnost. Tento trestní řád ve své šesté hlavě jako mimořádné opravné prostředky rozeznával stížnost pro porušení zákona a obnovu trestního řízení.

3.3.7.1 Řádné opravné prostředky

3.3.7.1.1 Odvolání

Dle právní úpravy obsažené v trestním řádu z roku 1873 o odvolání proti rozsudku sborových soudů první instance rozhodoval sborový soud druhé instance. Jak již bylo zmíněno dříve, prostřednictvím odvolání mohl být napaden výrok o trestu, pokud jej nebylo možné napadnout zmateční stížností, anebo výrok

²⁹⁶ § 404 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

o soukromém nároku, rozhodnutí sborového soudu druhé instance pak bylo konečné.²⁹⁷

Proti výroku o trestu mohly podat odvolání ty osoby, které splňovaly podmínky pro podání zmateční stížnosti, ovšem v neprospěch obžalovaného pouze v tom případě, že mu byl udělený trest mimořádně snížen anebo změněn. Ve prospěch obžalovaného se mohly tyto osoby odvolat pouze do rozsahu, do kterého soud tohoto svého práva nevyužil. Proti rozhodnutí, kterým bylo rovněž rozhodnuto o soukromoprávním nároku, byli oprávněni podat odvolání pouze obžalovaný, jeho řádní zástupci a dědici.²⁹⁸

Odvolání muselo být dle trestního řádu z roku 1873 podáno ve stejné lhůtě jako zmateční stížnost, a to ve třídní lhůtě. Odvolání mělo odkladný (suspenzivní) účinek, pouze pokud směřovalo proti způsobu trestu, anebo proti uložené trestní sazbě, a to pokud obžalovaný prohlásil, že prozatím trest vykoná. „Stížnostvedoucí“ (osoba, která podala zmateční stížnost, v současné terminologii stěžovatel) měl povinnost v osmidenní lhůtě po podání odvolání předložit příslušné spisy sborovému soudu druhé instance, který v neveřejném zasedání o odvolání následně rozhodoval. Sborový soud druhé instance rozhodoval pouze v rozsahu, v jakém bylo odvolání vymezeno.²⁹⁹

V případě, že byl trest snížen ve prospěch jednoho nebo několika spolupachatelů z důvodů, které prospívají všem, tak se z úřední povinnosti fiktivně nahlíželo na tuto skutečnost tak, jakoby podali odvolání i spolupachatelé.³⁰⁰ Takto byl zakotven pro trestní řízení významný právní princip *beneficium cohaesionis* („dobrodiní záležející v souvislosti“), který spočívá v tom, že vydané rozhodnutí musí být změněno ve prospěch i té osoby, která příslušný opravný prostředek nepodala, pokud jí prospívá tentýž důvod, pro který bylo totéž rozhodnutí změněno ve prospěch osoby, která jej podala. Jde o průlom do právní moci rozhodnutí.³⁰¹

Pokud bylo odvolání podáno ve prospěch obžalovaného, nemohl sborový soud druhé instance uložit obžalovanému přísnější trest, než jaký mu byl uložen

²⁹⁷ § 15, 280 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

²⁹⁸ Ibidem, § 283

²⁹⁹ Ibidem, § 294-295

³⁰⁰ Ibidem, § 295

³⁰¹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Velké komentáře. str. 1780

rozsudkem soudu první instance.³⁰² Tímto ustanovením byla zakotvena zásada *reformatio in peius* („zákaz změny k horšímu“), která stanovovala zákaz zhoršení postavení osoby, která podala opravný prostředek nebo v jejíž prospěch byl opravný prostředek jinou oprávněnou osobou podán, a to jak přímo v opravném řízení, tak i v následujícím řízení po zrušení napadeného rozhodnutí a vrácení věci k novému projednání. Předpokladem uplatnění této zásady je, že se ohledně takové osoby vede opravné řízení výhradně v její prospěch.³⁰³

Sborový soud druhé instance rozhodoval pouze o těch částech rozhodnutí, proti nimž směřovalo odvolání. Proti rozhodnutí sborového soudu druhé instance neexistoval řádný opravný prostředek. Podala-li jedna nebo druhá strana kromě odvolání rovněž zmateční stížnost, předkládaly se zrušovacímu soudu příslušné spisy včetně odvolacích spisů. V takovém případě měl zrušovací soud po vyřízení nebo při vyřizování zmateční stížnosti rozhodnout také o odvolání v neveřejném zasedání.³⁰⁴

Trestní řád z roku 1950 upravoval jako opravný prostředek proti rozsudku odvolání, které bylo možné podat proti rozsudku státního nebo okresního soudu, a bylo mu oproti trestnímu řádu z roku 1873 až na výjimky, které výslovně stanovoval zákon, vždy přiznán odkladný účinek.³⁰⁵ Proti odsuzujícímu rozsudku byli oprávněni podat odvolání (cit.):

- „a) prokurátor pro nesprávnost kteréhokoli z výroků,*
- b) obviněný pro nesprávnost kteréhokoli z výroků, který se ho přímo dotýká,*
- c) poškozený pro nesprávnost výroku o jeho nárocích vzešlých z trestného činu,*
- d) zúčastněná osoba pro nesprávnost výroku, který se jí přímo dotýká.“³⁰⁶*

Proti zprošťujícímu rozsudku mohli odvolání podat (cit.):

- „a) prokurátor pro nesprávnost kteréhokoli z výroků,*

³⁰² § 295 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

³⁰³ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky.

³⁰⁴ § 295-296 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

³⁰⁵ § 172 odst. 1, § 266 odst. 1 písm. b) zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

³⁰⁶ *Ibidem*, § 173 odst. 1

b) obviněný pro nesprávnost kteréhokoli z výroků a pro nesprávnost zjištění do odůvodnění rozsudku pojatého, které se ho přímo dotýkají,

*c) zúčastněná osoba pro nesprávnost výroku o zabrání.*³⁰⁷

Ve prospěch obviněného byli oprávněni podobně jako v trestním řádu z roku 1873 podat odvolání též jeho příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec a manžel. Lhůta k podání odvolání jim počínala totožným dnem jako obviněnému. Odvolání bylo možné podat u soudu, proti jehož rozsudku směřovalo, a to ve stejné lhůtě jako dle předcházející právní úpravy, tedy do tří dnů od oznámení rozsudku. Požádal-li ovšem prokurátor nebo obviněný do tří dnů od vyhlášení rozsudku, jemuž byl přítomen, o doručení stejnopisu vyhotovení rozsudku, mohl podat odvolání do tří dnů od jeho doručení. Pokud bylo nutné doručit stejnopis vyhotoveného rozsudku kromě obhájci či zákonnému zástupci i obviněnému proto, že obviněný nebyl přítomen při vyhlášení rozsudku, počínala se lhůta od toho doručení, které bylo provedeno později.³⁰⁸

Zpětvzetí odvolání mohla oprávněná osoba dle trestního řádu z roku 1950 vzít zpět jen do doby, než se odvolací soud odebral k závěrečné poradě. Odvolání podané prokurátorem mohlo být vzato zpět také nadřízeným prokurátorem. V případě odvolání, které podala ve prospěch obviněného jiná oprávněná osoba, mohlo být takové odvolání vzato zpět pouze s jeho výslovným souhlasem. Soud o odvolání rozhodoval v neveřejném zasedání.³⁰⁹

Soud mohl v rámci odvolacího řízení odvolání zamítnout pro opožděnost, pro podání neoprávněnou osobou nebo pro podání osobou, která se ho výslovně vzdala nebo jej vzala zpět. Dále mohl soud trestní stíhání přerušit z důvodu duševní poruchy obviněného či zastavit trestní stíhání na základě nařízení prezidenta republiky či pro smrt obviněného. Odvolací soud zrušil napadený rozsudek, pokud nebyla skutková zjištění soudu první stupně dostatečná a mohl nařídít tomuto soudu, aby znovu projednal a rozhodl, přitom byl tento soud vázán právním názorem soudu odvolacího.³¹⁰

Nebylo-li odvolání zcela vyřízeno v rámci neveřejného zasedání, rozhodoval o něm soud v odvolacím líčení. Předseda senátu byl povinen zaříditi

³⁰⁷ Ibidem, § 173 odst. 2

³⁰⁸ Ibidem, § 174-175

³⁰⁹ Ibidem, § 176-184

³¹⁰ Ibidem, § 176-184

vše potřebné k zajištění úspěšného provedení odvolacího líčení, zejména měl provést důkazy, které při odvolacím řízení nemohly být provedeny. Den konání odvolacího líčení stanovil předseda senátu tak, aby byla obviněnému zajištěna od doručení předvolání alespoň tří denní lhůta k přípravě.³¹¹

Po zahájení odvolacího řízení přednesl člen senátu napadený rozsudek a podal zprávu o stavu věci, následně přednesl odvolatel odvolání a odůvodnil jej. Prokurátor a osoby, které rozhodnutím odvolacího soudu mohly být dotčeny, přednesly svá vyjádření. Po přednesení návrhů se provedly důkazy, obdobně jako v průběhu hlavního líčení. Po provedení důkazů následovaly závěrečné řeči, poslední slovo bylo opětovně zaručeno obhájci a obviněnému. Po závěrečných řečech se soud odebral k závěrečné poradě a následovalo vyhlášení rozhodnutí soudu předsedou senátu.³¹²

Soud mohl v rámci odvolacího líčení při rozhodování přihlížet pouze k těm důkazům, které byly provedeny při odvolacím řízení. Odvolací soud byl vázán skutkovými zjištěními soudu prvního stupně v odvolacím řízení, nicméně se mohl od těchto skutkových zjištění odchýlit v tom případě, pokud znovu provedl důkazy provedené v hlavním líčení nebo provedl důkazy, které dosud nebyly provedeny v hlavním líčení.³¹³

Odvolací soud měl obdobné možnosti rozhodnutí, jako soud prvního stupně. Mezi tyto možnosti patřilo přerušování trestního stíhání, zastavení trestního stíhání, postoupení věci, vrácení soudu prvního stupně pro nedostatečnost skutkových zjištění soudu prvního stupně, vynucujících si opakování hlavního líčení, dále mohl odvolací soud také odvolání zamítnout nebo mohl sám rozhodnout.³¹⁴

Za nejpodstatnější ustanovení v rámci právní úpravy odvolacího řízení v trestním řádu z roku 1950 lze označit ustanovení zakotvující stejně jako předcházející právní úprava dva právní principy, a to již zmíněné *beneficium cohaesionis* a *reformatio in peius*.³¹⁵ Lze konstatovat, že právní úprava odvolání a odvolacího řízení je v rámci obou porovnávaných trestních řádů až na drobné

³¹¹ Ibidem, § 185-193

³¹² Ibidem, § 185-193

³¹³ Ibidem, § 195

³¹⁴ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. str. 628

³¹⁵ § 196 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

a relativně nevýznamné odlišnosti velice podobná, a v obou právních úpravách jsou zakotveny důležité právní zásady, které jsou uplatňovány i v aktuálně platné právní úpravě. Jako rozdílné ustanovení lze označit odlišné pojetí odkladného účinku, který měl větší rozsah v rámci trestního řádu z roku 1950.

3.3.7.1.2 Zmateční stížnost

Zmateční stížnost bylo umožněno podat proti zprošťujícímu rozsudku obžaloby pouze v neprospěch obviněného, proti odsuzujícímu rozsudku bylo možné podat zmateční stížnost jak v neprospěch, tak prospěch obžalovaného, ovšem pouze v takových případech, kdy nastala některá z následujících příčin neplatnosti (cit.):³¹⁶

- 1. když soud nebyl náležitě obsazen; když nebyli všichni soudcové při celém přelíčení přítomni, nebo když měl některý soudce vyloučený (§§ 67. a 68.) účastenství v rozhodování; leč že by stížnostvedoucí byl již před počtím hlavního přelíčení neb v čas líčení o okolnosti skutku, na níž se neplatnost zakládá, se dověděl, a nebyl by jí hned při počtí hlavního přelíčení nebo když o ní známosti došel, platnosti zjednal;*
- 2. když by byl při hlavním přelíčení čten spis o nějakém dle zákona neplatném výkonu přípravného vyhledávání neb vyšetřování, ačkoli stížnostvedoucí tomu odporoval;*
- 3. když při hlavním přelíčení bylo porušeno nebo nebylo zachováno nějaké nařízení, o němž v zákoně výslovně se přikazuje, že se ho má šetřiti pod neplatností (§§ 120, 151, 152, 170, 221, 228, 244, 247, 250, 260, 271 a 427.);*
- 4. když v čas hlavního přelíčení nebyl o nějakém návrhu stížnostvedoucího nález učiněn, aneb když byl nálezem vedlejším proti jeho návrhu neb odporu vynešeným zanedbán nebo nepravě vyložen nějaký zákon nebo nějaké pravidlo řízení trestního, jehož šetřiti káže podstata řízení, jímž se zjišťuje stíhání trestní i obhajování;*
- 5. když výrok soudu o skutcích rozhodujících (§ 270, č. 6 a 7) jest nejasný, není úplný, nebo když sám sobě odporuje; když není uvedeno žádných*

³¹⁶ § 281 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

příčin tohoto výroku, nebo když jest patrný odpor mezi tím, co uvedeno v příčinách rozhodovacích o obsahu listin u spisů uložených nebo o soudním seznání a mezi listinami nebo protokoly o vyslýchání a o sezeních sepsanými;

6. když soud nepravě vyřkl, že jest nepřislušný (§ 261.);

7. když rozsudkem konečným žaloba není vyřízena, anebo

8. když rozsudek proti tomu, co nařízeno v §§ 262, 263 a 267, šel dále, než žaloba;

9. když byl výrokem vynešeným zákon porušen nebo nepravě vyložen v příčině toho:

a) jestli skutek obžalovanému za vinu kladený zločin, přečin neb nějaký jiný čin trestný pod moc soudní příslušející;

b) jsou-li tu okolnosti, pro které skutek přestává býti trestným nebo nemůže býti stíhán, a konečně

c) schází-li obžaloba, kteréž dle zákona jest potřebí;

10. když skutek, na němž se rozhodnutí zakládá, nepravým vyložením zákona byl uvažován dle nějakého zákona trestního, kterýž se k němu nevztahuje;

11. když soud při vyměřování trestu vykročil ze své moci trestní nebo z sázky trestní zákonem ustanovené, pokud se tato sázba zakládá na příčinách přitěžujících nebo polehčujících v zákoně zejména uvedených, nebo když vykročil z práva svého, trest měniti nebo polehčovati, anebo když porušil nebo nepravě vyložil nařízení, daná v § 293., post. 3, a v § 359., post. 4.

Příčinám neplatnosti, uvedeným pod čísla 2, 3 a 4, nemůže se ku prospěchu obžalovaného platnosti zjednávat, když jest nade vší pochybnost zřejmo, že porušení formy nemohlo míti v rozhodnutí účinku obžalovanému škodlivého. Na škodu obžalovanému může se jim platnost zjednati jen tehda, když jest patrnó, že porušení formy mohlo míti v rozhodnutí účinek obžalobě na ujmu, a když mimo to žalobník proti tomu ihned se opřel, za rozhodnutí soudu žádal, a jak mile mu bylo toto

*rozhodnutí odeřeno nebo ohlářeno, ihned stížnost zmatečnou si vyhradil.*³¹⁷

Zmateční stížnost ve prospěch obžalovaného mohl podat sám obžalovaný či jeho manžel nebo manželka, jeho příbuzní v pokolení přímém, jeho poručník, státní zástupce, proti vůli obžalovaného v případě jeho nezletilosti rovněž mohli zmateční stížnost podat jeho rodiče nebo poručník. Na zmateční stížnost podanou jinou osobou než obžalovaným, se hledělo jako by ji podal sám obžalovaný. V neprospěch obžalovaného mohli podat zmateční stížnost pouze státní zástupce nebo soukromý žalobce. Zmateční stížnost mohla být podána stejně jako odvolání do tří dnů od vyhlášení rozsudku u sborového soudu první instance. Nebyl-li obžalovaný při vyhlášení rozsudku přítomen, mohl podat stížnost ve třídní lhůtě od doby, kdy se o rozsudku dozvěděl. Příbuzným obžalovaného bylo umožněno podat zmateční stížnost ve stejné lhůtě jako obžalovanému.³¹⁸

Podání zmateční stížnosti byl přiznán odkladný účinek, ovšem propuštění obžalovaného z vazby, který byl obžaloby zproštěn, mohlo být odloženo, pokud podal zmateční stížnost státní zástupce při vyhlášení rozsudku. Zrušovací soud (jako soud zrušovací fungoval nejvyšší soud) nejprve v rámci neveřejného zasedání rozhodoval o přípustnosti zmateční stížnosti, tedy zdali nebyla podána opožděně nebo pokud nebyly v obsahu zmateční stížnosti řádně označeny příčiny neplatnosti nebo byla již dřívějším rozhodnutím zrušovacího soudu zamítnuta či nebyla založena na základě zákonně vymezených podmínkách, anebo byla-li podána osobou, která právem podat zmateční stížnost nedisponovala. Pokud nastal některý ze zákonem stanovených důvodů, nařídil zrušovací soud veřejné líčení.³¹⁹

Veřejné líčení o zmateční stížnosti se konalo na základě stejných zásad stanovených pro hlavní přelíčení. Na počátku veřejného líčení nejprve některý člen zrušovacího soudu podal zprávu o dosavadním průběhu trestního řízení, následně stížnostvedoucí odůvodnil svoji zmateční stížnost, na kterou bylo reagováno jeho oponentovi. Obžalovanému a jeho obhájci bylo opětovně zaručeno právo posledního slova.³²⁰

³¹⁷ Ibidem, § 281

³¹⁸ Ibidem, § 282-284

³¹⁹ Ibidem, § 284-286

³²⁰ Ibidem, § 287-293

Shledal-li zrušovací soud, že je zmateční stížnost nepodstatná, zamítnul ji, pokud bylo nicméně patrné, že byla zmateční stížnost podána z důvodu svévole nebo z důvodu protahování řízení, mohl stěžovateli a dle okolností i jeho obhájci uložit pokutu od desíti do sta zlatých. Dále zákon stanovil postup, pokud zrušovací soud vyhodnotil zmateční stížnost jako důvodnou. Za zmínění stojí opětovné zakotvení důležitých právních principů *beneficium cohaesionis* a *reformatio in peius*.³²¹

3.3.7.1.3 Stížnost

Trestní řád z roku 1950 již neznal zmateční stížnost, nýbrž pouze stížnost, jejíž pojetí bylo odlišné. Stížnost dle výše zmíněné právní úpravy byla opravným prostředkem pouze proti usnesení státního a okresního prokurátora a státního a okresního soudu, a to pouze pokud to připouštěl zákon. Oprávněním podat stížnost disponovala oprávněná osoba, které se usnesení přímo dotýkalo, a šlo-li o usnesení soudu, tak rovněž prokurátor.³²²

Stížnost byla podávána u prokurátora nebo soudu, proti jehož usnesení směřovala, a to obdobně jako v případě odvolání ve lhůtě tří dnů od oznámení tohoto usnesení. Oprávněná osoba mohla také podobně jako u odvolání se stížnosti výslovně vzdát nebo vzít podanou stížnost zpět. Stížnost podaná prokurátorem mohla být vzata zpět také nadřízeným prokurátorem a stížnost, která byla podána ve prospěch osoby, které se usnesení přímo týkalo jinou oprávněnou osobou, mohla být vzata zpět pouze s výslovným souhlasem osoby, v jejíž prospěch byla taková stížnost podána.³²³

O stížnosti rozhodoval nejdříve prokurátor nebo soud, proti jehož usnesení byla stížnost podána tak, že mohl stížnosti sám vyhovět, pokud změna původního usnesení nebyla v neprospěch jiné osoby než stěžovatele. V případě, že nebylo stížnosti vyhověno autorem usnesení, rozhodoval o stížnosti proti usnesení státního prokurátora generální prokurátor a o stížnosti proti usnesení okresního prokurátora rozhodoval nadřízený krajský prokurátor. O stížnosti proti usnesení

³²¹ Ibidem, § 287-293

³²² § 31-34 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

³²³ Ibidem, § 31-34

státního soudu rozhodoval Nejvyšší soud a o stížnosti proti usnesení okresního soudu rozhodoval nadřízený krajský soud.³²⁴

Nadřízený prokurátor nebo soud stížnost zamítl, pokud byla podána opožděně nebo osobou neoprávněnou anebo osobou, která se podání stížnosti vzdala nebo ji vzala zpět, anebo pokud byla stížnost nedůvodná. Stížnost nemohla být zamítnuta jako opožděná, pokud ji oprávněná osoba podala později z toho důvodu, že se řídila nesprávným poučením. Pokud nadřízený prokurátor nebo soud stížnost nezamítl, tak zrušili napadené usnesení a buď sami rozhodli ve věci, nebo nařídili prokurátoru či soudu, proti jejichž usnesení stížnost směřovala, aby věc opětovně projednali a rozhodli. V rámci nového rozhodování byl tento prokurátor nebo soud vázán právním názorem, který ve věci vyslovil nadřízený prokurátor nebo soud.³²⁵

3.3.7.2 Mimořádné opravné prostředky

3.3.7.2.1 Stížnost pro zachování/porušení zákona

Jak již bylo zmíněno, trestní řád z roku 1873 jako mimořádné opravné prostředky rozlišoval stížnost pro zachování zákona, obnovu řízení a mimořádnou obnovu. Stížnost pro zachování zákona byl oprávněn podat generální prokurátor z moci úřední nebo z příkazu ministra práv proti rozsudkům trestních soudů, které byly založeny na porušení nebo nesprávném výkladu zákona. Rovněž byl oprávněn podat tuto stížnost proti každému usnesení trestního soudu v rozporu se zákonem.³²⁶

Tohoto oprávnění mohl generální prokurátor využít i v případě, kdy ani žalovaný a ani žalující nevyužili v zákonné lhůtě oprávnění podat zmateční stížnost. Řízení o stížnosti pro zachování zákona se řídilo přiměřeně ustanoveními o zmateční stížnosti, nicméně rozdílem bylo např. postavení obžalovaného, který v případě zmateční stížnosti nebyl účastníkem řízení a zrušovací soud rozhodoval nálezem, o kterém rozhodoval sbor složený z celkem jedenácti soudců.³²⁷

Trestní řád z roku 1950 stížnost pro zachování zákona označoval jako stížnost pro porušení zákona. Tuto stížnost byl oprávněn podobně jako dle

³²⁴ Ibidem, § 35-36

³²⁵ Ibidem, § 37-38

³²⁶ § 33 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

³²⁷ Ibidem, § 292

předcházející právní úpravy podat pouze generální prokurátor, který v případě trestního řádu z roku 1950 mohl podat stížnost u Nejvyššího soudu proti pravomocnému rozhodnutí prokurátora nebo soudu, kterým byl porušen zákon. Nebylo možné podat stížnost pro porušení zákona proti rozhodnutí Nejvyššího soudu. O stížnosti pro porušení zákona rozhodoval Nejvyšší soud v rámci veřejného zasedání, nicméně je opět patrné dominantní postavení prokuratury v rámci této trestněprávní úpravy, protože mohlo být se souhlasem generálního prokurátora upuštěno od vyrozumění určitých osob (např. od vyrozumění osoby, která mohla být takovým rozhodnutím přímo dotčena).³²⁸

Shledal-li Nejvyšší soud, že byla stížnost pro porušení zákona důvodná, rozsudkem vyslovil, že byl napadeným rozhodnutím porušen zákon, takové rozhodnutí zrušil a současně rozhodnul sám ve věci nebo nařídil prokurátorovi nebo soudu, o jehož rozhodnutí šlo, anebo jinému prokurátorovi nebo soudu, aby věc byla opětovně projednána a rozhodnuta. Ve druhém případě byl při novém rozhodování prokurátor nebo soud vázán právním názorem Nejvyššího soudu. V případě, že podal generální prokurátor stížnost pro porušení zákona proti rozhodnutí, kterým byl porušen zákon v neprospěch obviněného, mohl také nařídít odložení nebo přerušování výkonu trestu.³²⁹

3.3.7.2.2 Obnova řízení

Obnovu řízení dle trestního řádu z roku 1873 mohli navrhnout státní zástupce, soukromý žalobce, odsouzený, a po smrti odsouzeného v jeho prospěch všichni, kteří disponovali právem podat v jeho prospěch zmateční stížnost nebo odvolání. Odsouzený a osoby v jeho prospěch mohly po vykonaném trestu žádat obnovu trestního řízení z následujících důvodů (cit.):³³⁰

„1. když dokáže, že odsouzení jeho bylo způsobeno zfalšováním nějaké listiny nebo křivým svědectvím anebo podkoupením aneb nějakým jiným trestným činem od někoho jiného vykonaným;

2. když uvede nové skutky nebo průvody, kteréž buď samy o sobě neb ve spojení s důkazy dříve vyhledanými vidí se býti příhodné, aby byl dle nich

³²⁸ § 216-217 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

³²⁹ Ibidem, § 218-219

³³⁰ § 352-356 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

od obžaloby osvobozen nebo odsouzen pro čin nějaký, jenž se má dle mírnějšího zákona trestního uvažovati;

*3. když byly pro tentýž skutek odsouzeny dvě osoby neb více osob, a když při porovnání těchto nálezů i skutků, na nichž se zakládají, nevyhnutelně za to míti náleží, že jedna nebo několik těchto osob jsou nevinny.*³³¹

Státní zástupce nebo soukromý žalobce mohli navrhnout obnovu trestního řízení pro čin, ze kterého byl obžalovaný rozsudkem dle práva zproštěn obhajoby pouze tehdy, pokud čin nebyl promlčen a z důvodů (cit.):³³²

„1. nález způsoben byl zfalšováním nějaké listiny nebo křivým svěděním, podkoupením nebo jiným činem trestným od obžalovaného nebo od někoho jiného vykonaným, a nebo

*2. když obžalovaný později před soudem nebo mimo soud se přizná ke skutku jemu přiřítanému, nebo když přijdou na jevo jiné nové skutky nebo průvody, které buď samy o sobě nebo ve spojení s důkazy dříve vyhledanými vidí se býti příhodné, aby jimi byl obžalovaný usvědčen.*³³³

Návrh na obnovení trestního řízení měl být dle trestního řádu z roku 1873 podán u sborového soudu první instance, u něhož bylo řízení vedeno. Vyšetřující soudce byl povinen vyhledat skutečnosti, na kterých byl návrh založen. Po slyšení buď obviněného, státního zástupce nebo soukromého žalobce rozhodoval soud první instance v neveřejném zasedání ve sboru čtyř soudců o tom, zdali mělo být návrhu na obnovu řízení vyhověno. Proti tomuto rozhodnutí bylo možné podat opravný prostředek. Rozhodnutím o obnově řízení byl zrušen předcházející rozsudek po tu část, po kterou byl návrh na obnovu vymezen.³³⁴

Obnovou řízení se projednávaná věc vrátila opět do fáze přípravného vyšetřování. Přípravné vyšetřování mělo být vedeno nebo doplněno dle rozhodnutí, kterým byla povolena obnova řízení a dle nových důkazů. Byla-li obnova řízení povolena pouze ve prospěch obžalovaného, tak nebylo možné mu

³³¹ Ibidem, § 353

³³² Ibidem, § 355

³³³ Ibidem, § 355

³³⁴ Ibidem, § 357-358

uložit novým rozsudek těžší trest, než byl ten, který mu byl uložen v rámci předcházejícího rozhodnutí.³³⁵

Proti novému rozhodnutí v rámci obnoveného řízení bylo umožněno podat totožné opravné prostředky jako proti každému jinému rozsudku. Žádal-li o obnovu řízení odsouzený, stále byl povinen vykonávat dosavadně uložený trest, nicméně sborový soud, který o obnově rozhodoval, mohl dle okolností případu rozhodnout o zastavení výkonu trestu odsouzeným. V okamžiku, kdy výrok, jímž byla povolena obnova řízení, nabyl právní moci, měl být bez prodlení zastaven výkon trestu a mělo být rozhodnuto o vazbě obviněného.³³⁶

Trestní řád z roku 1873, na rozdíl od trestního řádu z roku 1950, rozeznával rovněž institut mimořádné obnovy řízení. Mimořádnou obnovu řízení mohl soud nařídit pouze v níže uvedených zákonných případech (cit.):

„1. Když bylo přípravné vyhledávání zastaveno, než jistá osoba byla obviněna;

2. když soukromý žalobník, který má ještě právo žalovati, podá žalobu, kdežto předešlé řízení bylo zastaveno, nebo byl vynešen rozsudek osvobozující jedině z té příčiny, že žádný účastník neučinil návrhu, jehož dle zákona potřebí;

3. když bylo při ukončení trestního řízení pro nějaký zločin neb přečin vedeného žalobníkovi vyhrazeno, stíhati obžalovaného pro některý jiný čin trestný, anebo když teprv potom vzešly příčiny podezření, že obžalovaný spáchal dříve nějaký čin trestný;

4. když soud okresní, uživ nepravě zákona, rozhodl o nějakém skutku, kterýž jest zločinem, jako by mu bylo příslušelo o něm rozhodovati, pokud neminulo od toho rozhodnutí více než šest měsíců, a jde-li o zločin, o kterém náleží rozhodovati porotě, ne více než dvanáct měsíců.“³³⁷

Trestní řád z roku 1950 upravoval institut obnovy řízení stručněji než předcházející právní úprava a opětovně kladl důraz na roli prokurátora. Pokud skončilo trestní stíhání pravomocným rozsudkem nebo usnesením soudu o zastavení, bylo možné v trestním stíhání pro týž skutek pokračovat nebo jej

³³⁵ Ibidem, § 358-361

³³⁶ Ibidem, § 358-361

³³⁷ Ibidem, § 363

znovu zahájit pouze tehdy, bylo-li trestní stíhání obnoveno. Na návrh oprávněné osoby mohlo být trestní stíhání obnoveno ve dvou případech, a to v případě, pokud vyšly najevo skutečnosti nebo důkazy soudu dříve neznámé, které by mohly odůvodnit jiné rozhodnutí o vině nebo trestu, nebo vyšlo najevo, že se prokurátor nebo soudce v původním řízení dopustil trestného porušení úřední povinnosti, které mohlo mít vliv na rozhodnutí. V neprospěch obviněného bylo možné obnovit trestní stíhání jen tehdy, jestliže trestnost činu dosud nezanikla.³³⁸

V neprospěch obviněného mohl navrhnout obnovu řízení pouze prokurátor. Kromě obviněného mohly v jeho prospěch podat návrh na obnovu řízení osoby, které by mohly podat v jeho prospěch odvolání. Tyto osoby mohly tak učinit i po smrti obviněného. Osoby, které by mohly podat odvolání ve prospěch obviněného i proti jeho vůli, mohly proti jeho vůli podat rovněž návrh na obnovu řízení.³³⁹

O návrhu na obnovu řízení rozhodoval soud, který ve věci rozhodl v první stolici. Přestože v první stolici rozhodl okresní soud, rozhodoval o návrhu na obnovu státní soud, jestliže to navrhnul státní prokurátor s odůvodněním, že šlo vzhledem ke skutečnostem nebo k důkazům vyšlým nově najevo o některý z trestných činů podle hlavy první zvláštní části trestního zákona z roku 1950, na které zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož dolní hranice činila nejméně deset let.³⁴⁰

O návrhu na obnovu řízení rozhodoval soud ve veřejném zasedání. Soudu bylo umožněno zamítnout návrh na obnovu řízení podaný od neoprávněné osoby též v neveřejném zasedání. Pokud soud shledal návrh na obnovu řízení jako nedůvodný nebo podaný od neoprávněné osoby, zamítl jej, v ostatních případech obnovu řízení povolil a původní rozhodnutí zrušil, ovšem pouze do rozsahu návrhu. Proti rozhodnutí o návrhu na obnovu řízení bylo možné podat stížnost, které měla odkladný účinek. V případě obnovy řízení ve prospěch obviněného, kdy prospívala obnova řízení také spoluobviněnému, byla povolena obnova řízení na základě principu *beneficium cohaesionis* rovněž ve prospěch tohoto spoluobviněného.³⁴¹

³³⁸ § 220 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

³³⁹ Ibidem, § 13, § 221-222

³⁴⁰ Ibidem, § 13, § 221-222

³⁴¹ Ibidem, § 223

Opětovně je patrné dominantní postavení prokuratury v rámci celého trestního řádu z roku 1950, tedy i u mimořádných opravných prostředků. Bylo-li očekáváno, že návrh na obnovu řízení podaný ve prospěch obviněného bude úspěšný, odložil prokurátor výkon trestu smrti až do rozhodnutí o návrhu na obnovu řízení. Z totožného důvodu mohl prokurátor po stejnou dobu odložit nebo přerušit výkon také jiných trestů. Stejně jako v předcházející právní úpravě, vykonával-li obviněný trest odnětí svobody uložený mu zrušeným rozsudkem, rozhodl soud po právní moci usnesení povolujícího obnovu řízení bezodkladně také o vazbě obviněného.³⁴²

Po povolení obnovy řízení mohl vzít prokurátor žalobu zpět, pokud tak učinil před zahájením hlavního líčení, vracela se celá věc do stádia vyšetřování. V ostatních případech se konalo nové hlavní líčení na podkladě původní žaloby. Se souhlasem obviněného a prokurátora bylo možné konat hlavní líčení ihned po vyhlášení usnesení povolujícího obnovu řízení, pokud se oprávněné osoby výslovně vzdaly možnosti podat stížnost proti tomuto usnesení. I v rámci obnovy řízení byla opětovně uplatněna zásada *reformatio in peius*, kdy nemohl být novým rozsudkem uložen přísnější trest v případě povolené obnovy řízení ve prospěch obviněného, než jaký byl obviněnému v původním řízení uložen.³⁴³

Nebyla započítávána doba od právní moci prvního rozsudku do právní moci usnesení povolujícího obnovu řízení do promlčecí doby v případě povolené obnovy řízení ve prospěch obviněného. Totožně jako v předcházející právní úpravě v rámci povolené obnovy řízení ve prospěch obviněného nepřekážela jeho smrt v provedení dalšího řízení a trestní stíhání nebylo možné zastavit z důvodu smrti obviněného.³⁴⁴

³⁴² Ibidem, § 224-225

³⁴³ Ibidem, § 225

³⁴⁴ Ibidem, § 225

Závěr

Rigorózní práce je věnována historickému právnímu tématu, které je významné pro pochopení hodnoty a vlivu trestního práva procesního nejen v rámci rigorózní práce úzce vymezeného období, ale současně může rigorózní práce sloužit jako základní vodítko pro orientaci a porovnání k současnému a budoucímu vývoji trestního práva procesního. Cílem a obsahovým rozsahem této rigorózní práce není vyčerpávajícím způsobem informovat o problematice moderních dějin rakouského a československého trestního práva procesního, což rovněž považuje autor vzhledem k ohromnému rozsahu celé problematiky za objektivně nemožné pouze v rámci jedné rigorózní práce, nýbrž přispět k osvětlení a komplexnímu pochopení zejména souvisejícího historického kontextu v určitém období, jeho vlivu na podobu konkrétních trestně-procesních právních kodexů a jejich vzájemnou komparaci.

V úvodní části rigorózní práce je stručně charakterizován vliv celoevropských revolučních let 1848 až 1849 a jejich vliv na podobu trestního práva procesního, s detailem na související události proběhnuvší v rakouském soustátí. V této části rigorózní práce je rovněž charakterizován revoluční a porevoluční ústavní vývoj, který významným způsobem zakotvil základní právní zásady, jako jsou mj. nezávislost soudců či ústnost soudního řízení. Autor rigorózní práce považuje za velice důležitou koncepční změnu trestního řízení, přijatou a formulovanou v rámci postupného ústavního vývoje, a to uplatňování principu obžalovacího namísto principu inkvizičního.

Přelomovým kodifikovaným aktem, přímo vyústěným revolučními událostmi, byl trestní řád z roku 1850. Tento trestní řád byl pozitivně hodnocen odborníky z řad české trestněprávní vědy, nicméně došlo k jeho nahrazení, opětovně pod vlivem politických a celospolečenských událostí, a to neoabsolutismem a silvestrovskými patenty ovlivněným trestním řádem z roku 1853. Výše zmíněný trestní řád znamenal úpadek a stagnaci oproti předcházející trestněprávní úpravě. Tato kodifikace znamenala návrat k principům inkvizičního procesu, nicméně nezahladila zcela stopy reformace, kdy zůstaly zachovány alespoň základní prvky v podobě omezeného ústního jednání a omezené účasti veřejnosti.

Revoluční změny z roku 1848 měly zásadní dopad do celých odvětví práva. Kodifikačními procesy bylo definitivně upevněno oddělení trestního práva procesního od trestního práva hmotného. Trestní řád z roku 1873 byl založen na principech a zásadách pokrokového trestního řádu z roku 1850, a navázal tak na právní vývoj, který byl přerušen reakčním proudem padesátých let 19. století. Zásadním pokrokem bylo stanovení hlavních zásad trestního řízení, konkrétně zásady akuzační, volného hodnocení důkazů, ústnosti a veřejnosti. Tento trestní kodex byl platný na území českého státu až do jeho zrušení v roce 1950 novou trestně-procesní právní úpravou.

Trestní řád z roku 1950 byl rovněž vyústěním přelomových společenských událostí, které rozhodujícím způsobem ovlivnily vývoj trestního práva procesního. Účelem tohoto trestního řádu mělo být odstranění trestně-procesní právní úpravy rakouského právního systému a její nahrazení systémem novým. Lze konstatovat, že v rámci tohoto procesu došlo k jistému zjednodušení trestního řízení, nicméně v této právní úpravě bylo zcela opomenuto formální zakotvení určitých ustanovení a základních právních zásad, které představují důležitou záruku práv obviněného či obžalovaného. V tomto ohledu došlo k degradaci právního systému, který tak mohl být a byl zneužit proti odpůrcům totalitního režimu, ať již skutečným, či pouze domnělým.

V rámci komparace je vhodné uvést nejzásadnější rozdíly obou porovnávaných trestněprávních úprav. Jako hlavní změny lze označit třídní zaměření pozdější právní úpravy, odstranění institutů soukromého žalobce a vyšetřujícího soudce. Hlavním rysem trestního řádu z roku 1950 byla nepochybně rozhodující role prokurátora, který měl podobně jako *dominus litis* v průběhu celého trestního řízení rozhodující postavení. Dalším významným rysem výše zmíněné právní úpravy byla neexistence formální hranice mezi jednotlivými fázemi trestního řízení, a to konkrétně mezi vyhledáváním a vyšetřováním, které tak mohly splývat a vzájemně se překrývat. K významnějším změnám nedošlo například v případě řádných či mimořádných opravných prostředků, kdy za největší změnu v rámci této problematiky lze považovat její zestručnění a zjednodušení či zrušení institutu mimořádné obnovy řízení.

Cílem této rigorózní práce je podat ucelený výklad o vývoji a významu dvou trestně-procesních právních kodexů, jejichž hodnota zásadně ovlivnila vývoj trestního práva procesního až po současnost. Autorovým záměrem je podat takový výklad, který bude srozumitelný jak v řadách erudované veřejnosti či studentů právnických fakult, tak i v řadách veřejnosti laické. Rigorózní práce slouží jako základní vodítko, které umožňuje pochopit historické a společenské události ve vztahu k dobové trestně-procesní právní úpravě vymezené v rámci tématu. Dalším cílem je podat ucelené informace o klíčových rozdílech nebo společných rysech porovnávaných trestněprávních úprav srovnávací metodou. Vymezené cíle práce považuje autor za splněné.

Resumé

The historical legal matter discussed in the present rigorous thesis provides an essential background for comprehension of the value and influence of Criminal Procedural Law in relation to the period stipulated in the thesis, while simultaneously serving as a concise guide to the current state and future developments of Criminal Procedural Law. Due to the enormous scope of the issue, the author deems it impossible to cover the topic of modern history of Austrian and Czechoslovak Criminal Procedural Law in its entirety in the present thesis; the thesis rather aims to educate and enlighten about the historical context of the period in scope and its influence on specific criminal-procedural legal codes and to draw comparison between the codes.

The introductory section of the thesis deals with the pan-European revolutions of 1848-1849 and their influence on the Criminal Procedural Law; close attention is paid to the events in the Austrian Empire. Furthermore, the constitutional development during and after the revolutions which enshrined basic legal principles such as including but not limited to judicial independence and oral proceedings is defined in this section of the thesis. The author recognizes the importance of the change in the definition of criminal proceedings formulated and adopted during the constitutional development: that is implementation of the adversarial system in place of the inquisitorial system.

The revolutions resulted in an act of pioneering significance: codification of the 1850 Code of Criminal Procedure. The acclaimed 1850 Code of Criminal Procedure was replaced due to political and social events such as the influence of neo-absolutism and Silvesterpatent. The aforementioned Code of Criminal Procedure meant decline and stagnation when compared to the previous Code. The codification of the new Code brought back the principles of the inquisitorial system; regardless, chief elements of the reformation such as limited oral proceedings and limited public participation remained unchanged.

The 1848 revolutionary changes had a fundamental impact on law. Due to acts of codification, Criminal Procedural Law was clearly distinguished from Substantive Criminal Law. The 1873 Code of Criminal Procedure was based on principles and policies of the progressive 1850 Code, thus continued the legal development which had been interrupted by the reactionary era of the 1850s.

Establishment of the main principles of criminal proceedings such as adversarial principles, principles of evidence assessment, as well as resolving the issue of oral proceedings and public participation was revolutionary. This criminal code was valid on the Czech territory until 1950; in 1950, it was replaced by a new amendment to the Criminal Procedural Law.

The amended 1950 Code of Criminal Procedure was introduced as the result of revolutionary social events that decisively contributed to evolution of the Criminal Procedural Law. Said Code aimed to remove the criminal procedural legislation based on the Austrian legal system and replace it with a new system. The Code introduced simplification of criminal proceedings; however, it completely omitted to anchor statutes and basic legal principles that would guarantee certain rights of the defendants. In this regard there was a degradation of the legal system which could thus be misused against true or alleged anti-totalitarians.

To be able to compare the two criminal procedural legislations, it is essential to discuss their fundamental differences. A major change introduced in the legislation was rescinding of the private applicant and examining magistrate. The main feature of the 1950 Code of Criminal Procedure was the key role of the prosecutor, the *dominus litis*. Another significant feature of the legislation in question was the absence of formal boundaries between the individual phases of the criminal proceedings, especially between inquiry and investigation, enabling the two phases to merge and overlap. There were no significant changes in due or exceptional legal remedies; the biggest changes herein were simplification of the matter and abolishment of revival of extraordinary proceedings.

The aim of the present rigorous thesis is to present a concise account of the development and significance of two criminal procedure codes which fundamentally influenced the development of the Criminal Procedural Law. The author aims to give a comprehensive account of the matter intended for readers who are knowledgeable in the field, law school students as well as for the general public. The rigorous thesis serves as a guideline to comprehension of the historical and social events associated with the April criminal procedural legislation. Furthermore, the thesis provides concise information about key differences and common features of the using a comparative method. The author deems the thesis' objectives met.

Seznam použitých pramenů a literatury

Literatura

ADAMOVIČ, Karolina, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2015. 978-80-7432-000-2.

BENEDIKT, Edmund. *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XLIX*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1904

BÍLÝ, Jiří Libor. *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice*. Praha: Linde, 2003. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 80-7201-429-3.

BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H. Beck, 1998. ISBN 80-7179-056-7.

HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.

HODGSON, Jacqueline. *French Criminal Justice*. Portland: Hart Publishing, 2005, ISBN 978-1841134291

HRUBÁ SMRŽOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-251-6.

HYE-GLUNEK, Anton Ritter von. *Die leitenden Grundsätze der österreichischen Strafproceßordnung vom 29. Juli 1853*. Wien: Verlag von Friedrich Manz, 1854

ILFOW, Franz. *Allgemeine Deutsche Biographie. Band XLVI*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1902

KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení, platného v Čechách a v zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právnický, 1930. Knihovna československého akademického spolku "Právnický" v Brně.

KAPRAS, Jan. *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*. 3. vyd. V Praze: Národ, 1920.

KLÍMA, Arnošt. *Rok 1848 v Čechách*. Praha: Svoboda, 1948.

KNOLL, Vilém, Alena RUNDOVÁ a Petra HRUBÁ SMRŽOVÁ. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. Právnícké učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-86473-11-2.

KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha: Orbis, 1947. Naše minulost.

KUKLÍK, Jan. *Czech law in historical contexts*. Prague: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2860-8.

KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009. ISBN 978-80-7201-741-6.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.

MAUROIS, André. *Dějiny Francie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-098-4.

MAYER, Salomon. *Handbuch des österreichischen Strafproceßrechtes. Band I. Entstehungsgesichte der österreichischen Strafproceß-Ordnung vom 23. Mai 1873*. Wien: Alfred Hölder, 1876

MIŘIČKA, August. *Rakouské trestní právo hmotné: Část všeobecná*. Praha: Všeherd, 1911.

MIŘIČKA, August. *Rakouské řízení trestní*. Praha: Všeherd, 1913.

PEJSKAROVÁ, Adéla. *České a československé právní dějiny: pracovní sešit*. Praha: Všeherd, spolek českých právníků, 2016. ISBN 978-80-85305-50-0.

PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. Brno: Masarykova univerzita, [1993]. ISBN 80-210-2264-7.

PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938: (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-797-3.

PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Všehrd, 1921. Knihovna "Všehrdu."

PRUŠÁK, Josef. *Rakouské trestní právo*. Praha: Všehrd, 1912. Knihovna "Všehrdu."

RŮŽEK, Antonín. *Československé trestní řízení: vysokoškolská učebnice pro právnické fakulty*. Praha: Panorama, 1982. Učebnice (Panorama)

SALÁK, Pavel a Jaromír TAUCHEN. *Říšská sbírka zákonů 1848-1918* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2009 [cit. 2022-10-24]. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-210-5093-8.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7380-569-2.

SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-7552-959-6.

SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. ISBN 80-86861-91-0.

SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-139-9.

SOLNAŘ, Vladimír, ed. *Československé trestní řízení: učebnice pro právnické fakulty*. Praha: Orbis, 1963. Právnické edice.

SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. [V Praze]: Melantrich, 1945.

SOUKUP, Ladislav. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0217-2.

STORCH, František, SPÁČIL, Jiří, ed. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-651-6.

STORCH, František. *Řízení trestní rakouské v pořádku systematickém*. Díl I. Praha: J. Otto, 1887.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-465-0.

TAUCHEN, Jaromír, ed. *VIII. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9721-6.

TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno: Barrister & Principal, 1998. ISBN 80-85947-26-9.

VESELÝ, František Xaver. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených : se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české*. V Praze: F.X. Veselý, 1899.

VISINGER, Radek. *Stížnost pro porušení zákona ve věcech trestních*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-805-5.

VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4056-4.

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

VOJÁČEK, Ladislav. *Nástin právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5462-2.

Odborná periodika

Časopis pro právní a státní vědu. Brno: Právnícká jednota Moravská, 1936, 19 (7-8).

PROUZA, Daniel. *Vyloučení soudce z vykonávání úkonů trestního řízení jako důležitý důvod pro odnětí a přikázání věci*. In: *Soudce*, r. 2007, č. 7-8, s. 6-12, ISSN 1211-5347.

ŠČERBA, Filip. *Svědecká přísaha podle německé právní úpravy*. *Stz. – Státní zastupitelství*. Praha: Wolters Kluwer Praha, 2017, č. 4, s. 35. ISSN 1214-3758.

Prameny

zákon č. 25/1850 ř. z., prozatímní trestní řád

zákon č. 151/1853 ř. z., trestní soudní řád

zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Internetové zdroje

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1854&page=489>

<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/person/gnd/117375519>

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/poslanci-prosazuji-zrizeni-vysetrujiciho-soudce-proveroval-statni-zastupce_1706051046_dp

Jiné

POLÁK, Michal. *Vývoj trestního práva po roce 1945*. Plzeň, 2021. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.

SYLLOVÁ, Jindřiška, Petr VALENTA, *K ústavnímu a právnímu postavení státního zastupitelství a prokuratury na území České republiky (kompilace zdrojů)*, studie č. 5.364, Parlamentní institut, 9/2015.